No. ४५७४

Title और्ध्वदैहिक पद्धतिः

Author विश्वनाथः

Extent ७१ पत्राणि Age +

Subject धर्मशास्त्रम्

और्ध्वदेहिकपद्धतिः

४५७४

त्रिं पापं तज्ज्ञानाज्ञानतः कामाकामसकृदसकृत्कायिकवाचिकमानसिकसांसर्गिकस्पृष्टास्पृष्टभुक्ताभुक्त
पीतापीतसकलपातकोपपातकगुरुलघुपातकसंकलीकरणमलिनीकरणपात्रीकरणजातिभ्रंश
करप्रकीर्णपातकानां निरासार्थमनुग्रहं कृत्वा प्रायश्चित्तमुपदिशंतु भवंतः। तत्र प्रार्थना। सर्वधर्मविवे
क्तारो गोप्तारः सकला द्विजाः। मम देहस्य संशुद्धिं कुर्वंतु द्विजसत्तमाः। मया कृतं महाघोरं ज्ञातमज्ञातकिल्बि
षं। प्रसादं क्रियतां मह्यं शुभानुज्ञां प्रयच्छथ। पूज्यैः कृतपवित्रोहं भवेयं द्विजसत्तमैः। एवं प्रार्थयेत। पुनरपि द्वि
त्वा प्रायश्चित्तकर्ता तद्यत्र स्वकृत्स्थाने तन्नाम निर्दिशेत। तत्र [illegible] सर्वधर्मविवेक्तारो गोप्तारः सकला द्विजाः
। अस्य देहस्य संशुद्धिं कुर्वंतु द्विजसत्तमाः। एतत्कृतं महाघोरं ज्ञातमज्ञातकिल्बिषं। प्रसादं क्रियतामस्य शु
भानुज्ञां प्रयच्छथ। पूज्यैः कृतपवित्रोयं भवेथा द्विजसत्तमैः। प्रार्थनानंतरं ममानुग्रहं कुर्वंतु भवंतः। इति प्रणमेत। त
तस्तेन मुख्याय तत्स्वशरीरं दृष्ट्वा दिशाक्तिं नुतन्मम मध्यमादिपत्नां श्च विचार्य ब्रह्मन्नस्मिन्देहे पापं क इति निश्चित्य पुस्त
कवाचनपूर्वकं कथयेत्पुरस्तु वारं कस्माग्रे प्रसाद्यान्प्रायश्चितं स्वपुः। अस्मिन् काले प्रायश्चित्तं चेत्स्वपुण्याहि दि
पुस्तकपूजां सभ्यानुवाचकपूजां विधाय निवेद्य पूजां तेन किंचिद्द्रव्यं शक्तिस्थं निधाय पठनीयं जगित्पुटे नमस्ति ष्ठ

लि

ता अनुवारकापचपापानुसारेण निःकृतिरूपां दक्षिणां दद्यात्। ततोऽनुवारकपूर्वोक्तविशेषेण विशिष्टानां पू
र्वोक्तानां महापातकमनतिरिक्तानां पातकानां रूपोऽनेन पर्षदुपदिष्टेन सर्वप्रायश्चित्तेनामुकप्रसादात्पापक्षया
माप्तौ दीर्घांगसहितेनाचीर्णेन नष्टं भविष्यति। तेन त्वं कृतार्थो भविष्यसीत्युपदिशेत्त्रिः। तच्च सर्वप्रायश्चि
त्तं शक्त्यनुसारेण षडब्दं अर्धं मासं ... पर्षदनुमतं प्रत्याम्नायं पाप्नुयात्। गोप्रत्यपुनर्जपेगापत्याति लहो
मसहस्रं द्वादशब्राह्मणभोजनं तीर्थयोजनं पात्रायां एकगोदाने सुवर्णरूप्यनिष्कं तदर्धं ... तत्त्रयीनां गोमू
ल्यानां शक्त्यादाने शुष्ककेशमध्ये दशन्नाने बुद्धिगुणाद्वादशाभ्यामावनोत्तरोत्तरचैकमाजापत्य इति। तत्र शक्त्या
मान्ने द्विगुणाद्यं ... ॥ निष्कश्च लोकशास्त्रयो रेकवाक्यतायां माषा ४० तदर्द्धं २० तदर्द्धं १० सुवर्णं सुवर्णं
तदशक्तौ रजतं ग्राह्यं। ततोऽनिवेदितं प्रायश्चित्तं भवदनुग्रहदत्तं अंगीकृत्य सन्मानपूर्वं प्रणम्य पर्षदं विसर्जयेत्। अप्रि
न्दहनिशक्तो नोपवासः कार्यः। इतरेण हविष्याशनं। ततः कस्मिंश्चिद्दिक्तायां तिथौ अथवा तद्दिने कृतमाध्या
ह्निकः सायाह्ने गंगादेशकालौ संकीर्त्य अमुकशर्मणो मम जन्मप्रभृत्यद्यदिनं यावज्ज्ञाताज्ञातकामाकाम
सकृदसकृत्कृतकायिकवाचिकमानसिकसांसर्गिकस्पृष्टास्पृष्टभुक्ताभुक्तपीतापीतसकलपातकानुपातकोपपा

शुद्धि २ 2

९ राम० २

नकलघुपातकसंकलीकरणमलिनीकरणापात्रीकरणजातिभ्रंशकरप्रकीर्णपातकानां निरासेन मर
णकाले शुद्ध्यर्थं श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं च वस्त्रमुकुष्णापश्चिमे स्वमुकुष्णामात्रापेन प्राच्योदीच्यां गमसहितं यथा
शक्तिमहं करिष्ये। इति संकल्प्य। यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यासमानि च। केशानाश्रित्य तिष्ठन्ति तस्मात्के
शान्वपाम्यहं। इति मंत्रेण शिखावर्जं केशोपस्थवर्जं नखरोमाणि वापयित्वा। ततः प्रागुदीच्यां दशांगुलं दंतका
ष्ठेन। आयुर्बलं यशो वर्चः प्रजाः पशुवसूनि च। ब्रह्म प्रज्ञां च मेधां च त्वं नो धेहि वनस्पते इति मंत्रेण दंतान् शोध
तूष्णीं स्नात्वाचम्य भस्मादिदशविधिना स्नानं कुर्यात्। तत्र भस्मना स्नानमेवं। यथाग्निर्दहते भस्म तत् अश्वक्रांते
रथक्रांते विष्णुक्रांते वसुंधरे। शि[illegible]प्राणकाष्ठादिभिः सर्वपं। तथा मे दह्यतां पापं कुरु भस्म शुचे शुचिं। न मस्ते दहे
ति भस्मस्नानं। अथ मृत्तिकास्नानमंत्रः। अश्वक्रांते रथक्रांते विष्णुक्रांते वसुंधरे। शिरसा धारयिष्यामि रक्षस्व
मां पदे पदे। उद्धृतासि वराहेण कृष्णेन शतबाहुना। मृत्तिके हर मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतं। मृत्तिके ब्रह्मदत्तासि
काश्यपेनाभिमंत्रिता। मृत्तिके देहि मे पुष्टिं त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितं इति मंत्रैः अंगोद्वर्तनं। इदं विष्णुरिति त्रिभिः मृत्तिकाला
नं। अथ गोमयं। गोमये वसते लक्ष्मीः पवित्रं सर्वमंगलं। स्नानार्थं संस्कृतं देव पापं मे हर गोमय। अग्रमग्रं चरंतीना

३ गवां क्षुरेण निर्दिष्टं यद्रजो गगनं गतं ॥ शिरसा तन्नमस्येऽहं महापातकनाशनं ॥ पं॰ ३

मोषधीनां वने वने। तासाममृतपत्नीनां पवित्रं कायशोधनं। यन्मे रोगं च शोकं च तन्मे हरतु गोमयं। गोमयस्नानमिति गोमयं। अथ वा पानं स्नानमिति। अथ पंचगव्यं एकत्र कृत्वा स्नानं। गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिस्समन्वितं। सर्वपापविशुद्ध्यर्थं पंचगव्यं पुनातु मां सहस्रशीर्षेति। अथ गोरजस्नानं। अथ धान्यस्नानं। धान्यौषधि मनुष्याणां जीवनं परमं स्मृतं। तेन स्नानेन देवेशि मम पापं व्यपोहतु। धान्यमसि मंत्रः। अथ फलस्नानं। वनस्पतिरसो दिव्यः फलपुष्पसमृद्धिमान्। तेन स्नानेन मे देव फलं प्राप्तमनंतकं। याः फलिनी। अथ सर्वौषधी। ओषधीः सर्ववृक्षाणां तृणगुल्मलतास्तु याः। दूर्वा सर्षपसंयुक्तास्सर्वौषध्यः पुनातु मां। ओषधयः सम॰ अथ कुशोदकं। कुशमध्ये स्थितो ब्रह्मा कुशमध्ये जनार्दनः। कुशाग्रे शंकरो देवस्तेन नश्यंतु पातकं। देवस्य त्वेति कुशोदकं। अथ हिरण्यस्नानं। हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः। अनंतपुण्यफलदमतः शांतिं प्रयच्छ मे। आकृष्णेनेति हिरण्यस्नानं अथ गंगास्नानं। विष्णुपादाग्रसंभूते गंगे त्रिपथगामिनी। धर्मद्रवीति विख्याता पापं मे हर जाह्नवी। गायत्री मंत्रेण। एवं स्नानानि आमंत्रकाणि स्नानानि। पुराणमंत्राः पठनीयाः। एवं दश विधिस्नानानि विधाय पुनः स्नानविधिनाऽऽस्नानं। स्नानांगतर्पणं धौते वाससी परिधाय तिलकं विधाय। कुशोदग्रहो। आ

राम ३

धं·

चमनं प्राणायामः। कृतमाध्याह्निकः प्रायश्चित्तांगं विष्णोः षोडशोपचारैः पूजनं। प्रायश्चित्तांगं वैष्णवश्राद्धं वि
ष्णो स्तनेत्रेपार्ध्यं· चंदनं पुष्पं। आचमनं। इदं विष्णुरिति द्विर्मधः। वैष्णवश्राद्धोपहाराणां पवित्रतास्तु। देशका
ल· ग्रथेमाहि· एवंगुणविशिष्टायां पुण्यतिथौ प्रायश्चित्तांगं वैष्णवश्राद्धं करिष्ये। विष्णवे इदमासनं। इदम
र्घं चंदनं पुष्पं। धूपदीप· यथाभागं धाघर्षनं विष्णवे स्वाहा। इदं वो संतिः। वैष्णवश्राद्धस्मान्येन विधेः परिपू
र्णमस्तु। आचमनं। विष्णुप्रीतये विप्रोऽधिकान् युग्मान् ब्राह्मणान् श्रद्धापूर्वकं भोजयेत्। आमान्नं वा दद्यात्। तृप्ता
न्हितादिकरणं। वैष्णवश्राद्धप्रतिष्ठासिध्यर्थं दक्षिणां विष्णवे स्वाहा। अघमर्षोक्ति· वैष्णवश्राद्धं परिपूर्ण

नः ७

मस्तु। तत्प्रायश्चित्तधेनुदानं। प्रायश्चित्तधेनुदानमंत्रः। प्रायश्चित्ते हरो ब्रह्मा प्रायश्चित्ते हरो हरिः प्रायश्चित्ते हरो
रुद्रगोमेकं च ददाम्यहं। पूर्वजन्मसहस्राणि पूर्वजन्मशतानि च। तस्सर्वं नाशमायांतु गोमेकं ददतो मम धेनुके स
र्वभूतानामसि त्वं पापनाशिनी। पापानि मे निमग्नं मां समुद्धर नमोऽस्तु ते। महालक्ष्मीः। अथ यथार महाराकुपात अथ
स्थंडिले पंचसंस्कारान् कृत्वाग्निस्थापनं। संकल्पः। अद्येत्यादि प्रायश्चित्तस्य प्रत्यागंत्वाहुतिहोममहं करिष्ये। ध्याने
न व्याहृतिभिः। आज्यसंस्कारः पर्युक्षणं कुर्यात्। ॐ भूः स्वाहा। इदमग्नये। ॐ भुवः स्वाहा इदं वायवे न मम। ॐ स्वः स्वा
येनमम। ॐ

५

४

हा॰ इदं सूर्याय ॐ भूर्भुवस्स्वः स्वाहा इदं प्रजापतये न मम। एवं सप्त वारं। आहुति २८। पुनः प्रकीर्णपापप्रशमार्थं य
था शक्त्या तिलहोमः। अथवा होमद्रव्यं ब्राह्मणाय वा दद्यात्। व्याहृतिहोममपि सर्वं मनः संकल्पितं घृतम् अग्नि
वायुसूर्यप्रीत्यर्थं ब्राह्मणाय हरये। तेन व्याहृतिहोममपि द्विरस्तु। तत उदीच्यां गं वै स्म वस्त्राद्यं। ततः स्थुलसी
द्धी सतानगृही। त्वाश्वघेसाहिमम जन्मप्रभृति अघहितं यावत्तस्माहि पूर्वीकृ अपोगाद्यारणोप्रधानसंकु
स्यः। अनेकपापहरणार्थं एतावत्संख्याकान् ब्राह्मणान् अमुकहावा ब्रह्मा च रिष्ये तेन पापहा महाविष्णुः प्रीय

तां ६

तां। अनेन प्रायश्चित्तकृतेन अमुकगोत्रोऽहं अमुकशर्माहं निःपापो भूयासं इति त्रिर्वाच्यं। एवं वारत्रयं द्विजमुखा
त् श्रुत्वा समग्रोपविष्टब्राह्मणानां पापाभिवेदनं। मम पापप्रशमरूपं एतावत्संख्याकं प्रायश्चित्तं परिपूर्णमस्तु
अस्त्विति ब्राह्मणो ब्रूयात्। प्रायश्चित्तमप्य उदीच्यां गं व्याहृतिहोमम संकरिष्ये। पूर्ववत् आहुतिः २८। प्रायश्चित्तांगं प
व ब्राह्मणभोजनसंकल्पः। द्वितीयगोमिथुनदानं। ततोऽन्तःकरणार्थं पंचगव्यः कार्यः। पंचपुटे। गायत्र्या गोमूत्रप
लार्धं। गंधद्वारेति अंगुष्ठपर्वार्द्धपरिमितं गोमयं। आप्यायस्वेति पलद्वयं दुग्धं। दधिक्राव्णो इति पलत्रयं दधि। घ
तं मि मिक्ष इति पलमेकं घृतं। आपोहिष्ठेति पलमेकं कुशोदकं। ताम्रायाः गोमूत्रं। श्वेतायाः गोमयं। कपिलायाः

राम॰
४

२ पृथि ० २ विष्णवे ... दं २

गो

क्षीरं नीलायाः दधि कृष्णायाः घृतं । प्रणवेनालोड्य । पलाशकाष्ठेन निर्मथ्य । प्रणवेनाभिमंत्र्य । समुपवेश्य हरितकुशै
र्दशाकृतीन् जुहुयात् । पृथिव्यै स्वाहा । इदं । विष्णवे स्वाहा । इदं । रुद्राय स्वाहा । इदं । वरुणाय स्वाहा । अग्नये स्वाहा । सोमाय
स्वा० सूर्याय० प्रजापतये० अंतरिक्षाय० स्विष्टकृते स्वा० इति हुत्वा० व्रतग्रहणं करिष्ये । इति द्विजान् पृष्ट्वा तैः कुरुष्वेत्य
नुज्ञातः प्रणवेन सर्वं पिबेत् । अशक्तो गोमूत्रादि स्वसंग्राह्य । सर्वमपि प... । अस्मिन् दिने उपवासः । अश
क्तस्य हविष्याशनं । भुक्त्वा वलोकनं । सूर्यावलोकनं वा । एवं प्रायश्चित्तं कृत्वा । शक्तः पंचदश दानान्यपि कुर्यात् । गो
भू तिल हिरण्याज्य वासो धान्य गुड रजत । रूप्यं लवणमित्याहुर्दश दानानि पंडिताः स्मृतानि । तत्र प्रथमं गोदा
नं । गवामंगेषु तिष्ठंति भुवनानि चतुर्दश । यस्मात् तस्मात् शिवं मे स्यादिह लोके परत्र च । इति मंत्रेण गौर्देया । अथ भू
मिदानं । सर्वभूताश्रया भूमिर्वराहेण समुद्धृता । अनंतपुण्यफलदा अतः शांतिं प्रयच्छ मे । अथ तिलाः महर्षे
र्गोत्रसंभूताः कश्यपस्य तिलाः स्मृताः । तस्मादेषां प्रदानेन मम पापं व्यपोहतु । ३ । अथ हिरण्यं हिरण्यगर्भ
गर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः । अनंतपुण्यफलदमतः शांतिं प्रयच्छ मे । ४ । अथाज्यं । कामधेनोः समुद्भूतं सर्वक्र
तुषु संस्थितं । देवानामा... समाहारमतः शांतिं प्रयच्छ मे । ५ । अथ वस्त्रमंत्रः । शरणं सर्वलोकानां लज्जा...

स्या

५

रहस्यानां परं स्तुवे वषधाविवस्त्रुलेश्व तः शांतिं प्रपद्ये ॥६॥ अथ धान्यं समर्वेदंवमपं ध्यात्वं सर्वेतत्त्रिकरं महत्त्वा प्राणिनां जी
वनोपायमतः शांतिं प्रपद्ये ॥७॥ अथ गुडदानं मे । सर्वरक्षानां प्रवरं मनोज्ञं ततः । सम तस्मात्स्वरलक्ष्मीदद स्व गुडम
द्य ॥८॥ अथ रूप्यं प्रीतिर्यतः पितृणां च विष्णुः शंकरयोः सदा । शिवनेत्रोद्भवं रूप्यमतः शांतिं प्रपद्ये ॥९॥ अथ
लवणदानमंत्रः । यस्मादन्नरसाः सर्वे नोत्कृष्टं लवणं विना । प्रियं च शिवयोर्नित्यं तस्मात्त्वं शंप्रदं भवेत ॥१०॥ एवं दशदा
नानि दत्त्वा मंत्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं सुरेश्वर । यन्मया चरितं देव परिपूर्णं तदस्तु मे । इति चन्द्र विष्णुं स्मरेत् । एतानि दत्त्वा
दानानि समस्तैर्मूल्यं वा तत्समं भवेत्सम्मेलापिता । ततः यजमानः कृताञ्जलिः प्रायश्चित्तं तदच्छिद्रमस्त्विति कर्त्रोक्तेः छिद्रम
स्त्विति ब्राह्मणाः प्रतिब्रूयुः । यद्वा । यत्र छिद्रं तपच्छिद्रं यच्च कर्मणि । सर्वं भवतु मेच्छिद्रं यस्य वै छत्तिनं द्विजाः इति प्रतिवचनं
॥ निर्द्दिष्टं नश्चेत ॥ गौर्यथा चारित्रकुर्यात ॥ अथ गृहं सा प्रायश्चित्तविधेः परिपूर्णतास्तु ममसत्या विष्णुं संप्रेक्ष्य ॥ एतत्प्रायश्चि
त्तमसत्क्लेबं पदाहिपिंडाद्दिर्नत्ततोपातकमत्रा निष्क्रयेपुत्रादिनेदमवश्यं कार्यं । अनिष्क्रये आवश्यकं पुत्रादिनाक
रणे पंचगव्यप्राशनाभावः ॥ इति देहशुद्ध्यर्थप्रायश्चित्तं ॥ ॥ अथ वैतरणीदानविधिः । आचम्य । प्राणायामान्
कृत्वा संकल्पोपचारैर्विष्णो पूजनं विधाय गवादि उपकरणानां प्रोक्षणं कृत्वा अर्घ्ये साम देश काल स्मरणादि कृत्वा पूर्वव

यप्ति ६.२

राम०
५

त्मने सुकृतापन्महाघोरस्थितवैतरणीपारख्येन घृतशरणार्थं गोदानमहं करिष्ये। ब्राह्मणायापादप्रक्षालनं। गंधमाल्यवस्त्रादि
भिर्यथाशक्त्यभ्यर्चितद्दक्षे शिवा आपः सन्तु। सौमनस्यमस्तु। अक्षतं चारिष्टं चा॰। पयस्केपतद्दस्तु। उपसापतत्स्वतिहि
नम॰ यजमानस्याभिषेकः। दीर्घमायुः शांतिपुष्टिस्तुष्टिश्चास्तु। सवत्सायाः धेनोः पूजनं। कुलवस्त्रस्रक्माल्य
सुवर्णशृंगाद्यलंकरणं। अथ धेनुप्रार्थनामन्त्रः। धेनुके त्वं प्रतीक्षस्व यमद्वारे महापथे। उत्तितीर्षुरहं भद्रे वैतरण्यै
नमोऽस्तु ते। अथ ब्राह्मणप्रार्थनामन्त्रः। विष्णुरूप द्विजश्रेष्ठ भूदेव पंक्तिपावन। तर्तुं वैतरणीमेनां कृष्णां गां प्रददाम्यहं।
इति ब्राह्मणं प्रार्थ्य महिरण्यं गोपुच्छमादाय। अघेत्यादि॰ वैतरणीसंतरणार्थमिमां गां सवत्सां कुलवस्त्रस्रक्मा
ल्यादि सुवर्णशृंगाद्यलंकृतां गंधपुष्पाद्यर्चितां कांस्यदोहनीं शास्त्रोक्तगुणफलावाप्त्यर्थं अमुकगोत्राय अमुकदे
वशर्माव्याधि अमुकशर्मणे ब्राह्मणाय विष्णुरूपाय तुभ्यमहं संप्रददे। प्रतिगृह्णामि स्वस्ति ब्राह्मणो वदति। दान
प्रतिष्ठासिध्यर्थं सुवर्णदक्षिणां। नममेसुकृता विप्रहस्ते जलं क्षिपेत्। गोदानमंत्रः। संयमस्य द्वारेऽघोरे वैतर
णीं नदीं। सुरभिनोऽत्र तारणाय प्रगृह्णामि धेनु नमोऽस्तु ते। नमो वैतरणि देवि रूपं कुरु ममोपरि। दुर्गमे चैव यस्मा गंत
रिष्ये त्वत्समागतः। यमद्वारे महाघोरे कृष्णा वैतरणी नदी। तां तर्तुकामो यच्छामि कृष्णां वैतरणीं तु गां। उच्छ्रेय मह

स्मा

६

6

ष्णां

वेगतस्मां वैतरणीं नदीं । तर्तुकामः अपश्यन्ति कृष्णां वैतरणीं च गां ॥ यास्ता वैतरणी घोरा भूपशोणितसमाकुला
ः दत्ता घुमर्वकामा याः कृष्णा वैतरणी च गां । गवामंगेषु तिष्ठन्ति भुवनानि चतुर्दश । यस्मात्तस्मात् शिवं मे स्यादिह लो
के परत्र च । प्रदक्षिणा नमस्कारमंत्रः । गावो ममाग्रतः सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठतः । गावो मे हृदये सन्तु गवां मध्ये वसा
म्यहं । पंच गावः समुत्पन्ना मथ्यमाने महोदधौ । तासां मध्ये तु या नन्दा तस्यै धेन्वै नमो नमः । अनेन प्रदक्षिणतां धेनुं ब्राह्म
णेन समर्पितां यथाशक्ति भूयसीं दक्षिणां । अथ पूर्वोक्तरितः वैतरणीदानं परिभ्रष्टं यस्तु कृष्णा गौरभावे अन्यवर्णा
पि देया गौरभावे द्रव्यं देयं । तस्याशक्तो पुत्रादिर्दद्यात् । तत्र आद्यमंत्रे । उ[illegible]र्बुरक्ष मिति पठेत् द्वितीये तं तुं वैतरणी नीः
मस्येति । तृतीये तां तर्तुमस्मीति ॥ इति वैतरणीधेनुदानविधिः ॥ अथ ऋणधेनुदानं ॥ एकवर्णा ऋणधेनुः कृष्ण
वर्णा पापधेनुः । धवला मोक्षधेनुर्दानेन या कल्पितास्त्वमनुष्याणां मृणपर्द्वे विविधं मम । तस्मात्त्वं मुक्तो भवाम्य ऋणधेनु
दानेन सांप्रतं । स्वधर्मविहितामपि कं सततं सम्मार्जितं ऋणां तत्सर्वं मुक्तिमायान्तु गोमे कं दद[illegible]तो मम मा देवमनुष्यपि
तृणां ऋणत्रयविमोचनं । इह लोके पुपकिंचित्तं दृणं सोपशांत ये । अथ पापधेनुदानमंत्रः । आजन्मप्रोपार्जितं पापं म पाप.
नोवाक्कायकर्मजं । तत्सर्वं नाशमायातु गोप्रदानेन केशव । अथ मोक्षधेनुदानमंत्रः । मो हं देहि दत्वी केशवो हं देहि जन्म ६

म्नो

गत्वते । गोरूपं धेनुप्रदानेन मुक्तः श्रीपतिना मितिः ॥ अथ मन्त्रार्घः । त्वं धेनु सर्वभूतानां कामदा मोक्षदायिनी । गृहाणार्घ्यं मया दा
त्तं देहि मोक्षं च सुव्रते । अथ महिषीदानमन्त्रः । इन्द्रादि लोकपालानां या राजमहिषी शुभा । महिषीदानमाहात्म्यात् सा
अस्तु मे सर्वकामदा । धर्मराजस्य साहाय्ये यस्याः पुत्रः प्रतिष्ठितः । महिषासुरस्य जननी या सा अस्तु वरदा मम । अथाश्वदानं । गं
धर्वकुलजातोयं अश्वो देवेन्द्रवाहनः । तस्मात् अश्वप्रदानेन हयग्रीवः प्रसीदतु । अथाष्टमहादानं । तिलालोहं हिरण्यं च
कार्पासं लवणं तथा । सप्तधान्यं क्षितिर्गावं महादानानि चाष्टमं । प्रथमं तिलदानं । तिलाः श्वेतास्तिलाः कृष्णास्तिलागो
मूत्रसंभवाः । ते मे हरन्तु पापानि शरीरेण कृतानि च । इमास्तिलाः सोमदैवता स्वधायवृष्टिता नृतिलदानफलवास
र्थं कस्मै विप्राय विष्णुरूपाय हं तस्मै । एवं सर्वव्रतेयं । ततो लोहदानं । यस्मादायसकर्माणि तदधीनानि नित्य
शः । लांगलायुधादीनि अस्य तस्मात् शांतिं प्रयच्छ मे ॥ इदं लोहमग्निदैवतं । ततो हिरण्यदानं । हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं
विभावसो । अनंतपुण्यफलदमतः शांतिं प्रयच्छ मे । इदं सुवर्णमग्निदैवतं । ततः कार्पासं । येन सूत्रेन दीपं ते भूर्भुवस्वपि
ति क्रमात् । ब्रह्माद्याः देवताः सर्वे कार्पासेन तु तोषिताः । इदं कार्पासं बृहस्पतिदैवतं । ततो लवणदानं । यस्मादन्नर
साः सर्वे नोत्कृष्टं लवणं विना । पितॄणां च विपंत्रिसं तस्मात्स्वर्गाय मे भवेत् । इदं लवणं विष्णुदैवतं । सप्तधान्यं । अन्नं प

वे

ना

क्षा

जापतिः मा(क्षा)स्त्रमेव जनार्दनात् । अन्नाद्भवन्ति भूतानि जगदन्नेन वर्धते ॥ इदमन्नं समधान्यं प्रजापतिदैवतं यमदैवतं प्री
त्यर्थं । ततो भूमिः । समुद्रवसना देवी भूतधात्री च वैष्णवी । सा मे हरतु पापानि जन्मान्तरकृतान्यपि ॥ इमां भूमिं विष्णुदै
वतं । ततो गोदानं । गावो मम मातरः सन्ति ॥ ति । तिलादिदानेषु हिरण्यं दक्षिणा । ह्यथकृविस्तारेण ह्यथक्रदानकाले नाम
भवेत् समुद्दितानां संकल्पः । अस्मात् तिलादीन्यष्टौ महादानानि नानादैवतानि गन्धाद्यर्चितानि सदक्षिणानि तत्तद्दा
नफलावाप्तये श्रीविष्णोः प्रीतये नानागोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो नानानामभ्यो ददे संप्रददे । अथ वा संप्र[illegible]दानसमस्य
रूपी केशवं पुण्यरूपाहि भिस्ततः । प्राणीपातैस्तवैः पुष्पैर्ध्यानयोगेन पूजयेत् ॥ प्रायश्चित्ते धेनुदानं । मन्त्रः ॐ सर्वभू
तानामसि त्वं पापघ्नाशिनी पापारिणी वैतरिणी निमग्नानां समुद्धारक्षमोऽस्तु तां श्रीकृष्णस्मरणं । सति संभवे शक्त्या सा
निदानानि । तत तिलपात्रदानं । यथाशक्ति ताम्रपात्रे तिलान्निक्षिप्य सुवर्णं च । अद्येत्यादि जन्मप्रभृति मरणान्तं तत
तनानाविधपाप[illegible]शमनार्थं तिलपात्रदानमहं क० । विष्णुपादप्रक्षालनं । गन्धमाल्यादिपूजां यथाशक्ति
कृत्वा । मम जन्मप्रभृति मरणान्तं नानाविधपापप्रशमनार्थं तिलपात्रं सहिरण्यं अमुकगोत्राय अमुकश
र्मणे ब्राह्मणाय तुभ्यमहं संप्रददे । दानप्रतिष्ठासिद्ध्यर्थं दक्षिणां । अथ तिलपात्रदानमन्त्राः । तिलाः पुण्याः पवित्राश्च

७ नाम ५ धेनुकें ५ नाम ७

तिलाः सर्वकराः स्मृताः । शुक्ला वा यदि वा कृष्णा विष्णुगोत्रसमुद्भवाः । पानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यासमानि च । तिल-
पात्रप्रदानेन तानि नश्यन्तु सर्वदा । हर्षगोत्रसंभूताः कश्यपस्य तिलाः स्मृताः । तस्मादेषां प्रदानेन मम पापं व्यपोहतु । नमम-
नि विप्रहस्ते जलं क्षिपेत् । पुत्रादिस्तु अस्य पापं व्यपोहतु इति वदेत् । पक्षा । अथ मंत्रः । यो देवः पितृरूपेण हव्यकव्यभुगव्य-
यः । तिलपात्रप्रदानेन नमामि विष्णुः प्रसीदतु इति शान्त्रे तरं सोऽस्य विष्णुः इति पठेत् । एतन्मंत्रपदेन विष्णुः प्रीतिदे कृष्णलवे
तो स्त्रिद्धा ततो गंगादिपुण्यतीर्थे अश्वत्थसमीपे अथवा धात्री तुलसी शालिग्रामसमीपे वा एतेषां स्थाने गच्छन् गृहे वा
गोमयोपलिप्तायां भूमौ कुशोपर्युपविष्टः नरः दक्षिणशिरसं हरिहरि ता शिरसं बाः शायी ततो तुलसीमूर्ध्नि पुंड्रं गंगामृत्तिका गोपी-
चंदनादि मुखे शिरे कर्णे कंठे गोलोक धारयेत् । श्रीपरमेश्वरं स्मरन् पुत्रोऽङ्के धारितशिरा तिष्ठेत् । अथ घे सा अपकृ-
स्य स्वप्नतलया क्षिकामनपाशुएण स्त्रका हिपा रमेह करिष्ये । श्रोप्येवा । ईशावास्यमध्यायं संपूर्णं जपेत् । अथवा
वा श्रावयेत् । ईशावास्यमिति इं सर्वं अंतकाले सदा पठेत् । जस्यायैव परांस्यान्ते अमृतसंगा कृतिः । इति यजुर्विधानात्तान
त् । ततः उपनिषद्भागान् नमा श्रिव पुण्यसूक्तानि गी[illegible]ता लोत्राणि च सहस्रनामानि पठेत् शृणुयाद्वा । श्रोतुं संक-
ल्पयाशक्तो भाव पिता मम कर्णे लोऽस्य मामूलफलदानपे अश्रुकं श्रावयिष्ये इति संकल्पयेत् । श्रीरामादिस्मरणं कार्यं ।

प्राणोत्क्रमणसमयेऽक्रान्तयेनुतरानां वक्रान्तयेनुं दरिद्राय कुटुंबिने श्रोत्रियाय ब्राह्मणाय दद्यात्। अथ सा- देशका
ले स्नात्वा अमुकगोत्र अस्मत् अमुकशर्मणो मुमूर्षोः प्राणोत्क्रमणप्रतिबंधकजन्मजन्मान्तरकृतनिःशेषसकलपापक्षया
र्थं सुखप्राणोत्क्रमणार्थं यथाशक्त्यालंकृतामिमामुत्क्रान्तिधेनुं रुद्रदैवत्यां अमुकशर्मणे तुभ्यमहं संप्र०। अमुत्क्रान्तौ
प्रपन्नस्य मुक्तो उत्क्रान्तिविघ्नक्षये। तुभ्यमहं संप्रददे नाम्नी गां समुत्क्रान्तिसंज्ञिकां। इति मंत्रः। गवामंगे० इति मंत्रमुक्त्वा नम
मेति दद्यात्। पित्रादेरशक्तौ पुत्रादिर्दद्यात्। तत्र नममेति पदस्थाने पित्रादेरिति वदेद्विशेषः। धेन्वाभावे प्रत्याम्नाय
निष्क्रयं दद्यात्। अथ प्राणोत्क्रमणानन्तरं कर्माण्यपि पुत्राः कर्ता पत्यवर्जं नखलोमानि वापयेयुः कर्तव्यतिरिक्ता
पारदशमेऽह्नि वापनं यथाचारं कर्मुश्च दशमेऽह्नि मन्त्ररिमे नपत्न्याश्च पित्राद्येदशमेऽह्नि वापनं यथाचारं कार्यं। ततः कर्ता
वपनानन्तरं स्नात्वाहते वाससी परिधाय मृतस्य शरीरं प्रक्षालनेन। अहतवस्त्रपरिधानेन अन्तरीयमात्र वा। चंदनेन मृतदे
गप्रोक्षणं पुष्पैरलंकरणं। कुर्यादिति निर्णये प्रायश्चित्तं कर्तव्यं। कर्तापि पापमुक्तो भवति तद्वंशोऽपि स्वपापानुसारेणा प्रा
यश्चित्तं प्रकरणोक्तं प्रायश्चित्तं कृत्वा मृतस्यौर्ध्वदेहिकं कुर्यात्। विहितप्रायश्चित्तस्याकरणे त्वनन्यचरणमुद्दिश्य कृत्वा लोभादिनौर्ध्वदे
हिकं करोति तस्य सर्वं नोपतिष्ठते। अपि तु निष्फलं नरकप्राप्तिर्भवति। अतः प्रायश्चित्तं कृत्वैव सर्वमौर्ध्वदेहिकं कुर्यात्।

पश्येत तस्मात्मनश्च शुद्धिमकृत्वा लोभात्स्नानदाहादिकं करोति तत्सर्वं नोपतिष्ठते । स पापो निश्चये नरकगामी भ-
वति । अतः प्रायश्चित्तं कृत्वैव तत्सर्वमौर्ध्वदैहिकं कुर्यात् । अथ दुर्मरणनिमित्तं प्रायश्चित्तान्युच्यन्ते । शृङ्गी । दंष्ट्री नखी
। शस्त्रघात । सर्प । जले मग्न । कण्ठग्राह । विषभक्षण । अग्निदग्ध । विप्रमारित । आत्मघात । चाण्डालहस्तेमरण । चौ-
रमारित । शत्रुमारित । म्लेच्छादिहत । भ्रष्टशस्त्रमरण । वृक्षारोहणादि । वन्दिग्रहपाशमरण । विशूचिका । भूत-
शाकिन्यादिग्रहैर्हत । शकटादिहत । गजहत । पर्वतारोहणादि । विकलचित्तभ्रम । विद्युत्पात । पाषाणाहत । कुष्ठव्या-
धिमरण । महारोगे प्रपीडित । क्षयव्याधिमरण । पापान्नपोषित । मूत्रपुरीषमध्य अशौचमरण । अपस्माररोगादि
भगंदर । जलोदर । गंडमाला । पांडुरोगी । इत्यादिष्वनेकदुष्टमरणे कृच्छ्रं चान्द्रायणद्वयं धेन्वादिदानरूपप्रत्याम्ना-
यरूपेण प्रायश्चित्तं कृत्वा । अथवा पञ्चगव्यप्राजापत्यानुकृत्वा शतहोमसर्वांगवादिनम्यसामग्र्या प्रदानेन तत्तद्दानीमेव शु-
द्धिं संपाद्य और्ध्वदेहं कुर्यात् । एवमूर्ध्वोच्छिष्टाधोच्छिष्टोभयोच्छिष्टास्पृश्यस्पृष्टपञ्चदशास्पृश्यादिस्पर्शादिस्य मरणे दोषशा-
नुसारेण त्रीन् षड्वा द्वादश वा पञ्चगव्यप्राजापत्यान् विधानपूर्वकं कृत्वा तद्दानीमेव तत्सामग्र्या प्रदानेन धेनू दा-
दिकं कृत्वा शुद्धिं संपाद्य दाहादिकं कुर्यात् । तत्रैवं प्रयोगः । अमुकसगोत्रस्यामुकप्रेतस्य देहशुद्ध्यर्थं ~~[illegible]~~

मृतस्य सर्पदंष्ट्रमरणजनितपापनिवृत्त्यर्थं दाहाद्यौर्ध्वदेहिककर्मयोग्यताप्राप्त्यर्थं च पंचदशगानां प्राजापत्यानां प्रत्या-
म्नायप्रतिप्राजापत्यं दशदशाः साम्नायं ब्राह्मणभोजनानि अथवा आम्नायानि नित्यं वा दास्ये। नानागोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्य
इति ब्राह्मणानभ्यनुज्ञाप्य हिरण्यजलमध्ये जलं क्षिपेत्। एकैकां वा गां अथवा प्रतिप्राजापत्यं स्वपुत्रगायत्रीजपं ब्रा-
ह्मणभोजनं यथाशक्ति वा। तीर्थयात्रापक्षेणवेति प्रयोगः। अथ द्वितीयप्रकारः। ततः कर्ता देशकालौ स्मृत्वा पित्रादेरू-
र्ध्वोच्छिष्टाधरोच्छिष्टोभयोच्छिष्टस्पृष्टास्पृष्टमरणरक्तजनितमरणपापप्रत्यवायपरिहारार्थं पंचदशद्वादशत्रीन्
वा कृच्छ्रान् यथाशक्ति प्रायश्चित्तममुकप्रत्याम्नायेन सह मृतं कर्तुं करिष्ये इति संकल्प्य तदेव द्रव्यादिना शक्तौ
मृतकार्यं कुर्यात्। कर्माण्यात्मशुद्धौ देशकालस्मरणं कृत्वा आत्मशुद्धिद्वारा पित्रादेरौर्ध्वदेहिकाधिकारसिध्यर्थं
शक्त्या एतावदेव कृच्छ्रं प्रायश्चित्तं करिष्ये इति तदेव मृतकार्यं वा कुर्यात्। किंचिद्दुर्मरणं जातं तदा मरणानंत-
रं चोर्ध्वोच्छिष्टाधरोच्छिष्टोभयोच्छिष्टस्पृष्टास्पृष्टमरणं वा अन्यमरणं वा अमरणादिषु तत्सद्यो वा षड्द्वादशपंचद-
शवा कृच्छ्रान् प्रायश्चित्तं निमित्तानुसारेण ब्राह्मणवचनात् गृहीत्वा शक्तौ तदेव च प्रसाम्नायतया हिरण्यादि द-
त्वा शुद्धिं संपाद्य दहनादि कुर्युः। शक्त्या पुत्रादयः पित्रादेः पापविनाशार्थं नागशुद्धौ च सर्वप्रायश्चित्तं घनवत

राम०
९

संकल्पादक्षिणादिकुर्युः। एवं कर्त्राद्यधिकारार्थं मावेशकृत्यादिरुद्धरूपां शुद्धिमात्मनः संकल्पेन तद्दैवं वाक्या
ग्रायेन संपाद्य दक्षिणादिकुर्यात्। अस्य श्राद्धस्यैवं भवति सर्वं। अथ षट् पिंडाः। पत्रस्थाने भवेन्मृत्युस्तत्र श्राद्धं प्रक
ल्पयेत्। मृतस्थाने शवनाम्ना पिंडदानं। ततः श्राद्धकर्ता आचमनं प्राणायामं कृत्वा पवित्रहस्तः बद्धशिखः। मृतक
स्य दक्षिणपार्श्वे दक्षिणाभिमुखोपविश्य। संकल्प्य अद्येत्यादि० मासे पक्षे तिथौ अमुकनामन् एवंगुणविशिष्टा
यां पुण्यतिथौ। अपसव्यं अमुकगोत्रस्य अमुकप्रेतस्य दाहार्थं अकामादिपिंडप्रदानमहं करिष्ये। अवनेजनं। गोत्र
अमुकप्रेत शवनिमित्तं पिंडस्थाने अवनेजनं मद्दत्तं तवोपतिष्ठतां। दक्षिणाग्रं कुशास्तरणं। पिंडदानं। गोत्र अमु
कप्रेत उत्क्रान्तौ शवनिमित्तं एष पिंडो मद्दत्तस्तवोपतिष्ठतां। प्रत्यवनेजनं। गोत्र अमुकप्रेत पिंडप्रत्यवनेजनं मद्दत्तं
दह्यमानमनाथमि अंशामान्नं सजलं गोत्र प्रेत ते उपतिष्ठतां। दक्षिणासंकल्पः। दह्यमानानां लोहस्य सास्राय पम
नमो हिरण्यं दक्षिणां ते उपति०। अनेन पिंडदानेन प्रेतस्य सद्गतिः उत्तमलोकप्राप्तिश्च। पिंडोद्धरणं। अथानंतरं
बान्धवाः सजातीयाः ब्राह्मणादयः अनन्ताः पुरुषकेशाः। शवं प्रच्छाद्य इति मुखं घाक्षिणि रक्षमूर्ध्वमुखं। दाहदेशं प्र
ति नयेयुः। ततः यवपिष्टघृतकुशतिलमधूदकजलपात्राणि स्रुवस्रुपालाशपत्रहिरण्यशकलादि दाह

दो

१०

सामग्रीं गृहीत्वा शवसहितं गृहान्निष्क्रम्य द्वारदेशे पांथनाम्ना पिंडदानं कुर्यात। शवस्य भूमौ निर्धाय पिंडस्य लेउ
पलेपनं। तत्रावनेजनं। अमुकगोत्र अमुकप्रेत द्वारदेशे पांथनिमित्तं अवनेजनं मद्दत्तं॰ पिंडदानं। गोत्र प्रेत द्वार
देशे पांथनिमित्तं एष पिंडो मद्दत्तः॰ प्रत्यवनेजनं। माल्यान्नजलकुंभसंकल्पः। लोहनिष्क्रयदक्षिणासंकल्पः। अने
न पिंडदानेन प्रेतस्य सद्गतिः उत्तमलोकप्राप्तिः। पिंडोद्धरणं। ततो मृन्मयीस्थालीस्थलौकिकाग्निं गृहीत्वा पव
पित्र्यादि सर्वं गृहीत्वा श्मशानं गच्छेयुः। शवाग्न्योरंतरालेन गंतव्यं। अथ सर्वे बांधवाः अप्रावरणा मुक्तकेशाः
वृद्धपुरःसराः प्रेतमनुगच्छेयुः। पतिगृहे मृतस्य हिंसालक्षणेन नगरपश्चिमद्वारेण नेयः। क्षत्रियस्तूत्तरेण। वैश्यः पूर्वे
ण। शूद्रो दक्षिणेन। ततः यमसूक्तं वा जपन्त आपःश्मशानं गच्छेयुः। अपेताद्या यमसूक्तं। ततः ग्रामश्मशानयो
र्मध्ये अर्धपथे विश्रामे भूतनाम्ना पिंडदानं। गोत्र प्रेत विश्रामे भूतनिमित्तं अवनेजनं मद्दत्तं अवनेजनवत् पिंड
दानं। प्रत्यवने॰ माल्यान्नजलकुंभसंकल्पः। लोहदक्षिणा। पिंडोद्धरणं। दाहदेशस्तु ग्रामात् आग्नेय्यां नैर्ऋते वा
मध्यान्नेतः सर्वतो निम्नो अनावरणो बहुलोष्टधिष्ण्यतं देशं प्राप्य श्मशानसन्निधौ भूमौ शनैः शवस्य दक्षिण
शिरस्थापनं। ततश्चितास्थाने वायुनाम्ना पिंडदानं। गोत्र प्रेत चितास्थाने वायुनिमित्तं अवनेजनं म॰ अवनेजनवत् पिं

स

रा म॰
१०

उद्धनादि सर्वं पूर्ववत्। ततः सर्वाणि तीर्थानि मनसा ध्यात्वा शवस्य स्नपनं। पुत्रादीनामपि स्नानं। शवहस्ते साध
कनाग्रापिंडदाने। गोत्रप्रेत शवहस्ते साधकनिमित्तं अवनेजनं अवनेजनवत् पिंडदाने। प्रत्यवनेजनं। अन्यत्सर्वं पूर्व
वत्। ततः गृहद्देशोकंटकाग्रदी निसमूलासपाम्रेतु ग्रहहस्थलेउ एकेन सर्वत्र प्रोक्षणं। ततः दक्षिणाशिरं चिताका
ष्ठे क्षिपनुयात्। चित्रास्थाने पिंडं चितामध्ये प्रक्षेपः। एवं हस्ते पिंडं शवहस्ते निधानं। त्रयः पिंडा अलेप्रक्षेपः। तस्मिन्नुवि
तायां दक्षिणाशिरमुत्तानं प्रेतं निदध्यात्। घृतेनाभ्यंजनं। प्रेताच्छादितं वस्त्रं द्विधा कृत्वा एकेन खंडेन प्रेतशरीरमाच्छा
दयेत्। द्वितीयं तरं वश्मशानवासिनामर्थे भूमौ निरस्येत्। अमुखे हिरण्यं प्रक्षिप्य। उपरिकाष्ठपूरणं। शिरप्रदेशे भूमौ
निरस्येत्। मुखे हिरण्यं प्रक्षिप्य। उपरिकाष्ठपूरणं। शिरप्रदेशे भूमौ अग्न्याधानं। अत्रापसव्येन दक्षिणाभिमुखे णि
न च सर्वं कार्यं। ततस्तिलाहुतीः कुर्यात्। हाम्रपेन नमः। इति पूजनं। तस्मिन्नग्नौ घृतेन एकाहुतिः। पत्रपुटेन होमः। अत्र मंत्रः॥
अस्मात्त्वमधिजातोसि त्वदयं जायतां पुनः। असौ स्वर्गाय लोकाय स्वाहा। इदमग्नये न मम। मंत्रे असावित्यत्र प्रथमा
नं प्रेतनामग्रहणं। त्रिपामप्यस्यमेव यथानूहः। मुखे तूष्णीं घृताहुतिः १ ततः बकुलतणान्महीलास्त्रयोप्रतालस्प्र
प्रदक्षिणं परीत्य मंत्रद्वयेन मुखे अग्निदानं। कृत्वा सुकुंकरं कर्म जानता वाप्यजानता। मृत्युकालवशं प्राप्य नरं पञ्चत्व

११

श्म ४

मागतं । धर्माधर्मसमायुक्तं लोभमोहसमावृतं । दहेयं सर्वगात्राणि दिव्यान्लोकान्स गच्छतु ॥ ततः अग्निमुखो भूत्वा लौ
किकं शेषः । गाढं रोदनं कुर्वन्ति । ततोऽग्निस्थिते रादीपनं । दाहानंतरं गोत्रप्रेतस्य जलनितपीडोपशमनार्थं विना दाघोपश
मनार्थं इत्यनुदकांजलिस्तेऽपतिष्ठतां । तेनास्युपशमनं । तत्र श्मशानवासिदेवानां श्मशानभूमौ पिंडदानं । दक्षिणाभि
मुखः अवनेजनं । गोत्रप्रेतश्मशानभूमौ अवनेजनं मद्दत्तं । दक्षिणाग्रे कुशास्तरणं । पिंडदानं । गोत्रप्रेतश्मशानवासिदे
वानां श्मशानभूमौ एष पिंडो मद्दत्तः । प्रत्यवनेजनं । मातोन्त्र मिश्रअश्मामा अजलकुंभसंकल्पः । स्नानमाचमि अत्र
मात्रेसज लेकुं ममैकं गोत्रप्रेतापते ऽयं । स्नानमानां लोहनिष्कृपर्णी दक्षिणां मद्दत्तां तवोपतिष्ठतां । अनेन पिंडदा
नेन प्रेतस्य सद्गतिः उत्तमलोकप्राप्तिः । अप्रेतनकर्मपोष्यताप्राप्तिः पिंडस्य दकप्रक्षेपः । अतः परं चतुर्थेऽह्नि अस्थिसंच

धेह्नि

यनं कार्यं । अत्र यथावत्तनीपे । ततः श्मशानभूमौ जलपूरितघटस्थापनं । हस्ते पाषाणं दिवं गृहीत्वा अत्र प्रदक्षिणं विना
भूमिं कृत्वा नूतनं घटं स्फोटयेत् । घटस्फोटनमिश्रा धारा ततः । सव्यं कृत्वा पृष्ठतः अनवलोकयंतो कनिष्ठपूर्वं त्वानार्थं
न धाविंग छेयुः । तत्रोदकस्मनीपे गत्वा परिहितवस्त्रं प्रक्षाल्य तदेव परिधाय उत्तरदानादि जेपुत्र पंचस्थालकं वा । उदकं

गम॰ ११

करिष्यामहे इति मंत्रेण उदकं पा चेत्ता कुरुध्वं मा चैवं पुनरिति प्रतिवचनं । प्रसुक्ते पुत्राः स्वपः समानोदकाः स्वपयाइध्रमु

वीनावीतिनः सव्यपाणेरनामिकया न धादि स्पंअ लं तज्जीमपनो घापनः श्रोशुवद्यमिति दक्षिणाभिमुखा निमज्जंति

१९

दकं प्रविश्य एकवस्त्राः अशिखाः ओं अंगोद्धर्षणेन कुर्यात्। ततस्तीरमागत्य सावम्यः दक्षिणाग्रान् अपुण्यान् रुंञ्जून् कु
शान् हस्तयोः कृत्वा सतिलमुदकं पाणिभ्यामासाद्य। वाग्यतो दक्षिणाभिमुखाः पितृतीर्थेन भूमौ पाषाणे वा एकैक
मेव लिंगिति प्रोवानि निर्विचेयुः। गोत्रप्रेत एष गधांजलिस्ते उपतिष्ठतो। सर्वे पुनः स्नानं। आचमनं शिखां बध्वा उदकादु
त्तीर्य स्नानवस्त्रं निष्पीड्य परिधाय पश्चादनवलोकयंतो अधोमुखाः कनिष्ठानां अग्रे कृत्वा ग्रामं प्रत्यायांति। दि
वा मृते अस्तमयादूर्ध्वं ग्रामं प्रविशंति। रात्रौ मृते सूर्योदयादनंतरं। अथवा आसन्नानुत्तमात्तत्तनीमेव प्रविशंति।
रात्रौ मृतानां रात्रावेव दाहः। ततो गृहद्वारसमीपे आगत्य निंबपत्रं दंतैर्विदश्य आचम्य अग्निं स्पृष्ट्वा पादेन पाषाणमाक्र
म्य गृहं प्रविशंति। ग्यादरोदनं करोति। अथ पुत्रादीनां नियमाः। ब्रह्मचारिणः। अधःशायिनः। अधउपवेशिनः परस्प
रं असंस्पृष्टाः। दानाध्ययनवर्जिताः। मलिनादीनामधोमुखाः। सर्वभोगवर्जिताः। असंगवाह्लकेत्यसंमार्जनं वा कु
र्वतो न किंचन कर्म कुर्युः। न क्षारं लवणं रपेयुः। खटूरादीनाप्यपः। यावत् त्रिरात्रं एकरात्रं वा उपवसेयुः। अशक्तो एकान्नं व्रीहि
यवाद्यमितं हारभौंवर्णं मांसाद्यभूपपापसवर्जितं एकवारं कीला। लब्ध्वा वा दिनास्वपे दिवैवाश्नीयुः। नरा
त्रौ। भोजनकाले भोज्यात् त्याज्यात्। मुष्टिमात्रं पृथक् प्रेतस्य नाम गोत्र उच्चार्य प्रेतोद्देशेन भूमौ क्षिपेत्। त्रिरात्रपर्यंतं सपिं

त्रि

प

१२

३

डनां एते निपमा भवंति। इक्षूपा प्रथमाहि दशाहपर्यंतं कुर्युर्वै: सह भोजनं। महागुरुनिपाते द्वादशाद्य एते निप
माभवंति। एइक्षुपा प्रथम सप्तमी पंचम सप्तम नवम दिने पुत्रातिभि: सह भोजनं। एष्वेव दिनेषु सर्वेषु पिंडा: स्ना
नपूर्वकं प्रथमदिनप्रभृति जलिदानं कुर्यु:। पुत्रादिस्तु प्रतिदिनं आदशाहात् दशरात्रं प्रेतोपकारार्थं अहरहस्त्रिप
मखंडीपल्लालनं कुर्युः। ततो हे वताप तने नदीतीरे अमतीर्थे अरात्पे वापत्रे स्था भवति तत्र प्रेतस्य मूर्धो मिश्र सर्थे
पिंडदानं कुर्यु:। ज्येष्ठपुत्रस्सर्वांगच्छंति। कनिष्ठ पूर्वो अनपेक्षमाणा अयमस्यागच्छंति। अथमूर्धा स्तनपादूर्ध्वगात्रो
अंत शिरसि ही रोदकदानं। ततो आत्रिकाष्टिका पादि कारोदका एकस्मिन्न पक्के मन्मये पात्रे उदकं। द्वितीये ही रंच
रुलवाव तरेक भांडा आकाशे स्थापनं तत्र प्रयोग:। अद्येत्या॰ एवं॰ थ्यो॰ अपसव्यं दक्षिणाभिमुखः उपविश्य गोत्रस्य
अमुक प्रेतस्य आप्यायनार्थं तापोपशमनार्थं आकाशे मन्मये पात्रे हिरोदकपो न्निधानमहं करिष्ये। तत्र मंत्र:। श्म
शानानलदग्धोसि परित्यक्तोसि बांधवै:। इदं नीरमिदं क्षीरं अत्र स्नाहि इदं पिब। अमुकगोत्र अमुक प्रेत। अने
न जलेन स्नाहि गोत्रामुकप्रेत अत्र क्षीरं पिब। अनेन आकाशे मन्मये पात्रे क्षीरोदक संनिधानेन गोत्रस्य प्रेतस्य तापोप
शांति:। प्रेताप्यायनम स्त्विति भवंतो ब्रुवंतु। ततो गृहागमनं। एतत् क्षीरोदक संनिधानमेकाहं वा दिनत्रयं वा दशाहं

राम॰
१२

क्षी

धाधावत्सूतकं प्रत्यहं रात्रौ कर्म्मणं।रात्रौ वा त्रिरात्रशेषे वा॥इति दाहप्रकरणं॥अथाहिताग्नेर्मरणासमया
दारभ्य दाहांतं कर्म लिख्यते।तद्यथा।अत्र शुक्लपक्षे प्रायो होमानंतरं रात्रौ यजमानस्य मरणशंकायां तदै
वाग्निं विहृत्य प्रातर्होमः कार्यः।अत्र होमद्रव्याहरणानंतरं तस्मादपतात् प्राक् यजमानमरणे गार्हपत्ये
होमद्रव्यं प्रक्षिप्य दहेत्।अत्र पनादूर्ध्वं प्राग्धोमाद्दाहवनीयेन दहेत्।एवं कृते यदि प्रातःकालपर्यंतं जीवन्नितदा
स्वकाले पुनः प्रातर्होमो न भवत्येव।कृष्णपक्षे रात्रौ मृतिशंकाचेत् प्रातराहुतिं पृथग्घुत्वा तद्दिनारभ्यामावास्ये
ष्टिपर्यंतानां सायंप्रातर्होमानां तंत्रेणानुष्ठानं कुर्यात्।ततः पिंडपितृयज्ञवर्जितामावास्येष्टिं कुर्यात्।तत्र
होमेष्टिपश्वादौ अनुष्ठीयमाने अशक्यापत्नीयजमानकर्तृककर्मलोपेपि न दोषः।म कलेष्टि संपवे अग्न्य
संस्कृतस्य चतुर्गृहीतेन पुरोनुवाक्याभ्यां प्रधानदेवतानां यागानुष्ठानं।तस्मात्प्रसंगमेवेष्टिं धानपा
गे पूर्णाहुतिं जुहुयात्।अग्नये स्वाहा।अग्नीषोमाभ्यां स्वाहा।इंद्राय स्वाहेति मात्राप्यया जिनः अमात्राप्यपाजि

वा

ग

१३

13

स्तुग्रग्रये विश्वस्वेद्ध्वाग्निमामिति ।ऽ ततः सकलपशुशादिकर्मकार्यमिकलामंमवेप्रधानदेवतानामाज्याहु
तिः । एवं कृते यदि अमावास्यापर्यंतं जीवति तदा न प्रतिदिनं सायंप्रातर्होमः । अमावास्यायाम पराह्णे केवलं द
क्षिणाग्निमुद्धृत्य पिंडपितृयज्ञः कार्यः नाग्न्यन्वाधानं । न व्रतोपायनं । नामावास्येष्टिः । कृतत्वात्सकले ष्टौ कि यमा
णायां हविर्ग्रहणानंतरं प्रागग्न्यादेर्नात्मारणे हस्त विधानार्हपक्षे प्रक्षेपः । आज्याहुत्यादूर्ध्वमरणेऽग्न्याहवनीये द
हो हविषां । तत्र मंत्रः । पाप्मोग्रहीतानि ताम्नः स्वाहेति तो वेनाम्याहवनीये सर्वाहुतिं जुहुयात् हिताऽश्वलायनब्रा
ह्मणे । केचित्त्वस्य पक्षेपि यमाणास्या मावास्येष्टिमेव कुर्वंति । तत्पर्यंतं पक्षहोमः । एवमेवारब्धानां वायुमा
स्यादीनां समापनं । तत्रैवैश्वदेवपर्वणि कृतेऽश्वे न पर्वपर्यंतं समाप्यविधानेन यथाकालं पक्षहोमं पक्षांते इष्टिं
च कृत्वा पुनः पक्षहोमं पक्षांते इष्टिं पुनरप्येवं पुनरप्येवं वरुणप्रघासमकालपर्यंतं कृत्वा वरुणप्रघासाः कार्याः
ततो मासचतुष्टयमतेऽधिपक्षहोमपक्षांतेष्टीः कृत्वा साकमेधाख्यं पर्व कृत्वा ततः शुनासीरीयं कुर्यात् तास

हे

रा०म०

१३

पत्नैवसाकमेधैर्यजेतेतच्छुनासीर्यैनयजेतेति श्रुतेः। अत्रापिपत्नीहोमेच्छादेरसंभवेवरुणप्रघा
साघेकंतंचेणकुर्यात्। ताहशस्यापिसंभवेग्न्याज्यंसंस्कृत्यपरिस्तरणमभिधानेकृत्वाचतुर्गृहीतं
स्तुरोनुवाक्यायाज्याभ्यांसर्वाननुप्रधानयागान्कुर्यात्। तदसंभवेप्रतिदैवतममुष्मैस्वाहेतिपूर्णाहु
तिंजुहुयात्। अत्रैतत्रामरणेहवीर्वृद्धविषांप्रतिपत्तिः। एवमेवपशुसोमयागानामप्येतत्रामरणशंकायां
यथासंभवमारब्धस्यसमापनंकर्मशेषंपश्वलाभेतद्दैवत्यंपुरोडाशंश्राम्यामिक्षांवापूर्णाहुतिंवाकुर्या
त्। अत्रसमाप्तेकर्मणिमरणेजातेतदंतमेवकर्मभवतिसर्वत्र। ततोदुर्बलावस्थंयजमानंसंभावितमत्रि[illegible]
ष्टमरणंज्ञात्वागोमयेनगोमूत्रेणचतौयोदकेनकुशोदकेनवस्त्रापपिताशुद्धवाससीपरिधाप्यगो
मयेनोपलिप्तायांवेद्यांदक्षिणाग्रानदर्भान्नास्तीर्यबहुलांस्तिलान्विकीर्यचतत्रप्राक्शिरसमुदक्शिर

१४

संदक्षिणशिरसं वा भूमौ निवेशयेत्॥ तत्र विष्णुपूजनपूर्वकं वैतरणीपादिदानं। स्वयं दानाशक्तौ पु
त्रादिर्दत्वा तस्य श्रेयो दद्यात्। ततो गतप्राणं ज्ञात्वा पुत्रादिः स्नात्वा वपनं पुनः स्नानं शुद्धवाससी परि
धाय शिखां बद्ध्वा मृतस्य शरीरप्रक्षालनं अहतवस्त्रपरीधानं। उत्तरीयस्य च। चंदनेन सर्वांगप्रोक्ष
णं। पुष्पैरलंकरणं। दुर्मरणनिमित्तं प्रायश्चित्तं कर्त्तव्यं॥ ततउल्का छिद्रापणादिदाहं कुर्यात्। कृता
पसव्यः॥ अत्रापसव्येन दक्षिणाभिमुखेन च सर्वं कार्यं॥ आहवनीयदक्षिणाग्निस्थाने सकृत्सकृ
त्परिसमूहनादिसंस्कारपूर्वकं दाहार्थं संतापनाग्न्युत्पादनार्थं आहवनीयदक्षिणाग्नी विहरति। तत्र
वज्रोपग्रहेणाप्रैषः कार्यः। तिस्र एव स्थालीरेष्टवैइति प्रैषः॥ ततः संतापाग्न्युत्पादनार्थं गार्हपत्याह
वनीयदक्षिणाग्निषु तिस्रो मन्मयी स्थालीः शुष्कगोमयचूर्णपूर्णाः अधिश्रयति। तस्या वमस्य सेनोत्था

धिश्रपणां। तौ हि प्रतप्त्वा येवस्यासोः कृत्वा नीयेति। सर्वा ह्रस्याली सुविकृत करणं। अथ षट्पिंडाः। ततः मरणस्था
ने शवनाम्ना पिंडदाने। तत्रायं प्रकारः। आचमनं तत्सी पारणा नापप्रकुशोपग्रहः श्राव समीपे दक्षिणामुख
: उपविश्य अद्येत्यादि: अमु॰ गोत्रस्य प्रेतस्य दाहार्थं उक्रांतादि पिंडदानमहं करिष्ये। अवनेजनः गोत्रप्रे
त उक्रांतौ शवनाम पिंड स्थाने अवनेजनं महत्रं॰ दक्षिणाग्रे कुशास्तरणे पिंडदाने। गोत्र अमुक प्रेत उक्रां
तो शवनाम एष पिंडो मरः प्रसव ने॰ मापात्र मजलकुंभसंकल्पः [illegible]। लोहनिष्क्र
यदक्षि॰ सं॰क॰ अनेन पिंडदानेन। प्रेतस्य सद्गतिः उत्तम लोकप्राप्तिः पिंडोद्धरणं। एवं द्वारदेशे पांथनाम्ना
पिंडदाने। अवनेजनं पूर्ववत्। गोत्र प्रेत द्वारदेशे पांथनाम एष पिंडो प द्रव्यः प्रस॰ माष जल॰ लोहद॰ पिंडवि
विसर्जनं॰ ततो मन्त्र पीस्याली स्थापं वाग्निसद्वितं सर्वांतिय जपा जाणि ष ष दास हर्भा चतिसा चू घृतपव
पिष्ट सुद्धोदक जल पात्र पलाश पत्रपञ्च हस्ता जिनसमाहरणं शाकलानि समिध्वर्हि स्रुक्गोमय दत्ता
दिकाष्ठ्यामत्री निक्षिप्त द्रव्यं गृहीत्वा हारिद्रवस्त्रेण शवं प्रच्छादित मुखं पुरुकुशिरसर्वं मुखस्य हानिष्क्र

१५

15

मदाहं दहेशं अतिनपेपुः। ममार्नाग्निः श्रोताग्नयः शवाग्रे अमेन वा नेतव्याः। प्रेताग्निमध्ये नगं तत्यो। यमगा
थोगाय मानाय मस्तके जपेत् नङ्गे कश्चाङ्गुष्ठः। अहरहर्नीयमानो गामश्वं पुरुषं जगत्। वैवस्वतो न तृप्यति सु
रया इव दुर्मतिरिति यमगाथाः। ततः अपेतो यन्तु पणयो मस्तके। परे यिवांसमिति षोडशर्चं सूक्तं वक्तव्यानां
प्रति ...। ततः ग्रामश्मशानयोर्मध्ये अर्द्धपथे विश्रामो भूतनाम्ना पिंडदानं अवने· कुशास्तरः पिंडदानं प
सव· माघस्य· लोहं· पिंडविसर्जनं· श्मशाने गत्वा भूमौ शवस्य दक्षिणाशिरः स्थापनं। ततः चितास्थाने वायुना
म्नापिंडदानं· अन्यत्सर्वं पूर्ववत्। पिंडोद्धरणं सर्वाणि ... शवस्नापने शवहस्ते साधकनाम्ना
पिंडदानं। अन्यत्· पिंडोद्धरणं सर्वेषां आचमनं पुनः कुशोपस्तरणं चितास्थाने अग्न्यागारकरणं। सर्वे प्राचीनावीति
दक्षिणामुखः कुर्युः। ततः अपसव्यः गार्हपत्याहवनीयदक्षिणाग्निस्थानेषु समूह्य संस्कारार्थं कृत्वा गार्ह
पत्याहवनीययोरन्तराले आगारं ततो चितिं काष्ठैः कुर्यात्। ततः चितौ प्राग्ग्रीवं उत्तरलोमं कृष्णाजिनमास्तीर्य तत
स्मिन् कृष्णाजिने शिरस्स्नातं प्रेतं निदध्यात्। घृतेनाभ्यंजनं। ततः प्रेताच्छादितं वस्त्रं त्रिभिर्भागैः शिरःप्रभृति पादांगु
गार्हपत्यं दक्षिणाग्नौ ... स्थापनं। सव्यावसव्यौ ... ततः स ... स्थापनं। ईशान्यां ... ३

एम
१५

णीपर्यंतपात्रांतनवपर्यंतं आकृष्टिरं समा[illegible]य चतुर्थभागंतस्याच्छिताग्रमप्रानभ्रमोनिरस्येत। मुखे नासिकयोर
न्तोः कर्णयोश्चैकैकं हिरण्यशकलमस्यन्नेपः हिरण्यशकलानामभावे आज्यबिंदून्। अथ पात्रप्रतिपत्तिः
ननु प्राणाग्राराम्युक्तानां पात्राणां मध्ये नेसखेपाणौरिक्तं प्रागग्रामुपभृतं। हृदये प्रागग्रां ध्रुवांरिक्तां। मुखे
प्रागग्रामग्निहोत्रहवणीं दक्षिणनासिकायां वैकंकतस्रुवं प्रागग्रमुत्तानं। कर्णयोः प्राशित्रहरणे। शिर
सि रिक्तं प्रणीतापात्रं चमसमुत्तानं प्रागग्रं। कपालान्यपि विकल्पेन शिरसि। विकल्पेनास्तु। पार्श्वयोः स्फ्य
मेकं चैकं। द्वितीयं वरुणप्रघासिकं। प्रतिप्रस्थातुर्मेष्यर्थं यवग्रहणपात्रं पृथुकं। लौकिकमेवेतिके
चित्। एकं वेदिं द्विधा कृत्वा पार्श्वयोः खंडमासाद्येत। उदरे पृषदाज्यवतीं पिंडां प्रागग्रां। शिश्ने समीपे शम्यां प्रा
गग्रां। अंडयोः समीपे अरणी सुदृगग्रे। तत्समीपे आश्वो मुखमुलूखलमुसलं च। आज्यस्थालीम[illegible]उपवे धो
वेषषड्वत्रां। श्मश्रुनावदानतपुरोडाशपात्रीपिठरणे पात्रकूर्चं नमुखानि सर्वाणि पवनमात्राणि [illegible]र्वौम ऊ
ध्येसादयेत। [illegible]र्जपात्राणामपिच्छरणिस्वहितानामृत्विग्मध्ये सादयेत। दाहणासा या सिकानां चामतम्यानां

२

१६ 16

स्थालीकपालानां पात्राणाम् अश्ममयानां च दृषदादीनाम् अप्सु प्रक्षेपो वा। लोहमयानां वायव्ये वेलीकपर्दिका
कीलकादीनां ब्राह्मणाय प्रदानं। अप्सु प्रक्षेपो वा। ततो दक्षिणाग्निमुखः गार्हपत्ये आज्यं संस्कृत्य निरूप्याज्यं
गार्हपत्ये विश्रयणं। स्रुक्स्रुवं संमृज्य खादिरं स्रुवं जुहूं स्रुचं कुर्यात्। आज्यं स्रुवा सोत्पूयावेक्ष्य कांस्ये सकृद्गृहीत
ग्रहणं। उपरि समिंधं धारयन्। आहवनीये परिस्तीर्य समिधमाधाय अस्मात्त्वमधि मंत्रेणैकाहुतिं जु
होति। अस्मात्त्वमधि जातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः। असौ स्वर्गाय लोकाय स्वाहा इदमग्नये प्रेताय ततो जुह्वां घृ
०
तेन प्रेतपितापुत्रस्य दक्षिणहस्ते। अस्मात्त्वमधि जातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः। असौ स्वर्गाय लोकाय स्वा
हा इदमग्नये मा गच्छेत् माहवनीयाभिमुखं खादिरं स्रुवं सव्यनासिकायां उत्तानं। स्फ्यं दक्षिणहस्ते। पात्रविशेषादाज्य
स्थाल्यां ऊर्वोरंतरे वेद्यां प्रक्षेपः। अन्येषामप्सु प्रक्षेपो वा। चितोपरि कृष्णाजिनास्तरणं। तदुपरि दक्षिणाग्रे बर्हिः
छादनं ततः आहवनीयादालभ्य मंत्रपाठः। कृत्वाद्य दुष्करं कर्म ज्ञानताप्यज्ञानता। मृत्युकालवशं प्राप्य
०
नरं पंचत्वमागतं। धर्माधर्मसमायुक्तं लोभमोहसमावृतं। दहेयं सर्वगात्राणि दिव्यान्लोकान्स गच्छतु

१६

द्वानंतत्सलिलात्तीरेस्त्रीणांपुरजनं। तत्रमंत्रः। तंप्रतत्कर्म्मघोनेनलोकपरिपालकाउक्तसंस्कारकस्त
स्मादेनंस्वर्गमनतंनयततोग्निमिस्थितेराद्दीपनं। ततस्कंधे ... कुंभंकृत्वातेनप्रेतपाशप्रदेशात्आ
रभ्याचितिंपरितःअप्रदक्षिणंघटंदत्वाततउत्तराभिमुखोभूत्वालौकिकप्रेषःशान्तरेदनंकरोति। दाहा
नंतरंसर्वंअन्तग्निकवत्। इत्याहिताग्नेर्दाहविधिः। अथावसथ्याग्निकानांमरणसमयादारभ्यदाहांतंक
र्मलिख्यते। तत्रपुत्रःपहोमापहोमानेनंसररात्रौमरणाशंकायांआवसथ्याग्नौप्रातर्होमःकार्यः। एवंकृतेप
हिमातःकालपर्यंतंजीवतितत्सायंकालहोमोनभवतिवाकृतेसायप्रातरात्रौमृतिशंकायांप्रातराहुतिंकृत्वान
दिनाहारभ्यअमावास्यापर्यंतानांसायप्रातर्होमानांतत्रानुष्ठानंकार्यं। ततःपिंडपितृयज्ञवर्जितमावा
स्यप्रतिपदिनसंबंधिसकलपत्नाहिककर्मकार्यं। एवंकृतेयदिअमावास्यापर्यंतंजीवतितदाप्रतिपदिंत्ता
पंचातहोमाः अमावास्यायामपराह्णेपिंडपितृयज्ञःकार्यः। अस्मात्मकर्मणामरणेजातेतदंतमेवकर्मभ
वतिसर्वत्र। ततोदुर्बलावस्थयजमानंभाषितसन्निकृष्टमरणंज्ञात्वाततोगोमयेनगोमूत्रेणचपीठेदक

१७

नववस्त्रापवित्वा सुस्नात्वा मसी परिधाप्य गोमयेनोपलिप्तायां भूमौ दक्षिणाग्रान् दर्भानास्तीर्य वकुलं तिला
न्विकीर्य तत्र उदक्शिरसं दक्षिणाशिरसं वा निवेशयेत । तत्र विष्णुपञ्जरपूर्वकं वैतरणादिदाने । स्वपेहनाक्ष
क्षे पुत्रादिर्दद्यात तस्य श्रेयोदयात. ततउपनिषदादि पुण्यसूक्तानि श्रावयेत् । गतप्राणं ज्ञात्वा पुत्रादेः स्नानं
वपनं पुनः स्नानं मृतस्य शरीरस्य क्षालनं । अहतवस्त्रं परिधाप्य । उत्तरीयमप्याचावेष्टन पुष्पैरलंकरणं । उमर

17

णनिमित्ते प्रायश्चित्ते कर्तव्ये । अथ षट्पिंडाः । मृतस्थाने शवनाम्ना पिंडदाने सर्ववत । द्वारदेशे पान्थनाम्ना पिं
डदाने सर्ववत । ततश्चावसथ्याग्निं सहितश्चरणिप्रमुखाणि सर्वाणि यज्ञपात्राणि स्पर्शकृष्णाजिनकुशाघृत

त्रिनि

तिलहिरण्यशकलादीन् गृहीत्वा शवसहितं गृहान्निष्क्रम्य ममस्कंजयंतः अरण्यश्मशाने गच्छेयुः
अपेतावीतापसर्पतः ग्रामश्मशानयोर्मध्ये विश्रांतौ भूतनाम्ना पिंडदानं । ततः श्मशानभूमौ शवस्य
स्थापने । ततश्चितास्थाने वा पुनर्नाम्ना पिंडदाने । सर्ववत । ततः सर्वाणि तीर्थानि मनसा ध्यात्वा शवस्य स्ना
पनं । ततः शवहस्ते साधकनाम्ना पिंडः ततः दक्षिणशिरं चितायां काष्ठैश्चनुपात । पिंडप्रतिपत्ति प्राग्वत । ततः

पादं०
१७

चितौ दक्षिणाग्रीवमुत्तरलोमं कृष्णाजिनमास्तीर्य तस्मिन्नुदक्शिरसमुत्तानं प्रेतं निदध्यात्। आज्येना
भ्यञ्जने। प्रेताच्छादितवस्त्रविनियोगं प्रागुक्तं। मुखे हिरण्यशकलं प्रक्षिप्य। अथ पात्रप्रतिपत्तिः। शिरसि
प्रणीतापात्रमग्रौ स्रुवं द्विधा कृत्वा पार्श्वयोः एकैकं खण्डमासादयेत्। ऊर्वोः समीपे अरणी मुसलाग्रे। तत्स
मीपे अपो मुखं उलूखलमुसलं च। उपवेषं वक्षसि दक्षिणहस्ते प्रागग्रं। सव्यहस्ते प्रोक्षणीपात्रं प्रागग्रं। लोहम
यपात्रं पूर्ववत्। ततः शिरःप्रदेशे धूमो अग्न्यागारकरणं। तत्रापसव्ये दक्षिणामुखः सकृत्भूसंस्कारः।
आवसथ्याग्निस्थापनं। आज्यसंस्कारः निरूप्याज्यमधिश्रित्य पर्यग्निकुर्यात् स्रुवं प्रतप्य कुशैः संमृज्योदके
नाभ्युक्ष्य पुनः प्रतप्य निदध्यात्। आज्यमुद्वास्य कुशेनोत्पूयावेक्ष्य सव्यहस्ते कुशानगृहीत्वा दक्षिणहस्ते स्रुवे
णाज्यं गृहीत्वा सव्यं जान्वाच्य वामहस्तेन हृदयं स्पृष्ट्वा एकाहुतिहोमः। मंत्रेण अस्मात्त्वमधिजातोऽसि त्वदयं जा
यतां पुनः। अमुकप्रेताय स्वर्गाय लोकाय स्वाहा। त्रिपदामंत्रस्य [illegible] ऋषिः। इदं स्वर्गाय लोकाय इति शव
मुखे त्यागः। दक्षिणनासिकायां स्रुवं दक्षिणाग्रं उत्तानं निधाय। उपरि काष्ठस्तरणं। तदुपरि दक्षिणाग्रै

६

वर्हिराच्छादनं॥ ततस्तिलास्तैर्विकिरेत्। त्वं भूतकृज्जगद्योनेस्त्वं लोकपरिपालकः। उक्तः संस्कारकस्तस्मात
एनं स्वर्गं नयतेनघ॥ अतःपरं वहुलक्षणां प्रलिङ्गृहीत्वा अग्नेः प्रज्वालस्य अप्रदक्षिणं परीत्य मंत्रद्वयेन मुखे अग्नि
दानं कुर्वीत। कृत्वा तु दुष्करं कर्म जानता वाप्यजानता। मृत्युकालवशं ज्ञात्वा नरं पंचत्वमागतं। धर्माधर्म
समायुक्तं लोभमोहसमावृतं। दहेयं सर्वगात्राणि दिव्यान् लोकान् स गच्छतु॥ इति अग्निदानं। ततउत्तरा
भिमुख उपविश्य लौकिकेष्वः गाढरोदनं आर्द्र[illegible]तथा हे हे हे इत्यादौ आक्रुतीं ततः दाहानंतरं दाहभूमौ
श्मशानवासिदेवानां पिंडदानं। इत्यावसथ्याग्निमेवंविधिर्दाहविधिः। अग्नेः सर्वदेवत्वतः। आहिताग्नेः शि
ष्यैःश्मार्तं पात्रप्रतिपत्तिकृ[illegible]स्या श्रौतपात्रप्रतिपत्तिर्भवतीति कर्मप्रदीपे शाखायनवचनो
मस्ति तदपि युक्ततरं। इति श्रौतस्मार्ताग्नयो निरग्निकस्य मरणासन्नप्रायाहारस्य दाहान्तपर्यंतं कर्म समाप्तिः
अथानंतरं उच्छिन्नाग्नेर्गृहार्थमृतधाने लिख्यते। तत्रापसव्येन दक्षिणाभिमुखेन च सर्वं कार्यं॥ आच
मनप्राणायामः। अद्येत्यादि एवंगुणविशिष्टायां तुण्यतिथौ अपसव्यं गोत्रस्य अमुकस्य उच्छिन्ना

कृत्वा पश्चा

मध्ये

एम

ग्नेर्हीहार्यमन्वाधानेकरिष्ये। अरण्योरुपरि दक्षिणं प्रेतपाणिं कृत्वा अयंतइतिसमारोपमंत्रं उच्चादिर्जपे

त्। अथ प्रेते योनिर्हृत्विः रयिमुखस्वयसंस्कारः गार्हपत्यस्य पश्चात्पेस्याग्निरयोजुहुतो इति मंत्रेण मथितां

गार्हपत्यस्य स्थापनं। पेस्याग्नेयो जुहुतोमासकामानसंकल्पयंतेयजमानमांसंजायंतु तेह दिवि बेसाः दनाय तेस्व

र्गलोकमिमे प्रेत नयंतु इति मंथनमंत्रः गार्हपत्यमाहवनीय दक्षिणाग्नीः द्वरेण। गार्हपत्ये आज्यसंस्कृ

तस्रुचि ह्वा दृशाग्रहीतं गृहीत्वा समिस्तर्वकमाहवनीये तत्संौडुत्वाउपौधिश्चयणादिहाहं कुर्यात। उच्छित्रा

ग्नेः अरणिसमारोपेण वं। अरण्योरभावेवान्येअरणी आनीयअरण्योरुपरि दक्षिणं प्रेतपाणिं कृत्वा अयंत

इतिसमारोपमंत्रं उच्चादिर्जपेत्। पेस्याग्नय इति मंत्रेणाग्निं मंथनं। [illegible] स्थापनं। आहवनीय दक्षिणाग्नी

द्वरेण। तिस्रः पवस्त्या लीरै ष्टवेइ तिमेषः तत्त उपौधि अपणादिहाहं कुर्यात। समग्निहोत्री णांमन्वाधानं। अथ

स्मार्तसमन्वाधानं। एवं वस्त्रकसः। खरसंस्कारः। समारोपमंत्र मंथनमंत्रादिपूर्ववत। मथित्वा स्थापनं। आज्यसं

स्कृत्य स्रुवेण स्रुचि द्वादशग्रहीतं गृहीत्वा उपरिसमिस्तर्वकं जुहोति तत्र मंत्रः उपावरोह जातवेदाः इमं प्रेते

ग्रहे १५

स्वर्गाय लोकाय न येनाहुतिं वा समनुपश्यत्स्वाहा। अग्नये इदं न मम। इति आपस्तंबशाखीयमंत्रः। इति श्रौताग्निमाधा
नं प्रदि विच्छिन्नाग्निस्तर्हि पत्नीविच्छेदस्तत्कालगणनया अग्निविच्छेदप्रायश्चित्तं तदैव कुर्यात्। संकल्पे द्वा
तत्र नागोलिखाद्‌ग्निनाशे मासद्वये कार्यं मासचतुष्टये तिकृच्छ्रः। षण्मासे अर्धं चान्द्रिकं। संवत्सरादूर्ध्वं त्रै
मासिकं। आलस्यादिनाग्निनाशे द्वादशाहातिक्रमे त्र्यहमुपवासः। मासातिक्रमे द्वादशाहमुपवासः।
संवत्सरातिक्रमे मासोपवासः। पयोभक्षणं वा। प्रमा [illegible] शिरात्रिरात्रं [illegible] संवत्सरात्दाद
ग्निनाशे आत्रिरात्राद्वादशाल्लघुप्राणायामः। आ ४ उ हाच्चतुर्विंशतिः। आ द्वादशाहात् पंचाशत। आविं
शत्याहाच्छतं। आमासाहुपवासः। आ षष्टिरात्रात् त्रिरात्रं। संवत्सरात्कार्यं। अतः परं प्रत्स कृच्छ्रार्धं संवत्सरो
र्ध्वमग्निनाशे चान्द्रं। द्विवर्षनाशे चान्द्रं सोमपानेन चान्द्रद्वयं वा। त्रिवर्षनाशे कृच्छ्राब्दं। गोदानेन चेतराद्दिः। अत्र
प्रत्याम्नायाः कल्प्याः। यावत्कालविच्छेदस्तावदाहुतिपरिमितं होमद्रव्यं च गृह्णीयात्। ततः प्राणायामो मंत्रकः। ए
वं सर्वप्रेतकृत्ये सर्वत्रैतत्कृत्यं प्राचीनावीतिना कार्यं दक्षिणापवर्गं च। अथ सर्वोदाहादिनिर्णयो देवज्ञानी

मारणे चौवाराशेषे वाऽप्रियंपते चेद्दिना तपः स्याहं कृत्वा पथाम्नायं द्वौ पिंडौ निर्वपेत्तु ततः ऽनिगमः । संध्यायां वा त
स्याराज्चौदाहः पाथेयकर्म च । नवश्राद्धं च नेच्छुर्पातकृते तेनिः फलं तत्र श्रजेत । रात्रिमृतस्य रात्रावेव दाहः । वपने
तु प्रभातः । तथा च स्मृतिसंग्रहे । रात्रौ दग्ध्वा तु पिंडांते कृत्वा वपनवर्जितं । वपनं नेष्यते रात्रौ श्वस्तनी वपनक्रि
या । निगमवचनं दिनमृतस्याः लस्माद्दिनाद्रात्रिदाहनिषेधार्थं तथा शावं रात्र्युषिते चेन्नीनकृच्छ्रान्सलात
हे तस्तुत इति । स्मृतिरत्नावल्यां । दशाहांत दर्शपाते भविष्यपुराणे । प्रवृत्ताशौचे तत्र स्यादि दर्शप्रपद्यते । समा
प्यवोदकं पिंडान् स्नात्वा समाचरेत । मातापितृविषये तु गोभिलः । अंत दशाहे दर्शश्चेत तत्र सर्वं समापयेत
समाप्यवोदकं पिंडश्च पावदशौचं दघात पिंडं तिलाञ्जली इषित्रोरिसेकशेषः पत्तु गालवः पित्रो राशौ
च मध्ये यदि दर्शः समापयेत । तावद्दवोत्तरं तत्र पर्यवस्यत्र हास्यं इति तदेरसपुत्रोपलाकरोति तद्दिषये
~~आपि वे रशौचमध्ये यदि दर्शः समापयेत तावद्दवोत्तरं तत्र पर्यवस्यत्र हास्यं इति तदेरसपुत्रोपलक~~
~~तदेतिवदिषये~~ श्राप हादि विषये चेति पारिजाते । स्मृत्यानेतरं दर्शो मातापितृ तत्र स्यापि समाप्तिर्न तु अ

अन्यस्मिन्ने दर्शपं तेन्नाहि षयमेव गोतमप्रोक्तं। अमेधान्तु पराक्रदाचित् दृशाहमध्ये दर्शयागे ते तन्त्रसमा मिरि
ति। अंतर्दशाहे दर्शश्चेत पहि प्याक्रर्वव रिर्णतोप्सप्रामा प्रियेत तं तवेराकुर्यात पित्रोस्तु नैव सा। मातृपित्रम
तिरिक्तयां तद्दर्शयाते दशाहे समापनीयं। अथानेतरं प्रथमदिनादारभ्य दशाहपर्यंतं कर्मोच्यते। देवता
घतने नदीतीरे अमतीर्थे वा अरण्ये वा पवित्रे स्थाने भवति तत्र प्रेतस्य मूर्ध्नि निष्पन्नतोयपिंडदानं कुर्युः। तद्दर्थे
च उपेष्टुरप्रथराः गच्छंति कनिष्ठ पूर्वा अनपेक्षमाणाः स्वग्रसमागच्छंति। तत्रोदिशे नवश्राद्धं। अथ नवश्राद्ध
विधिरुच्यते। प्रथमे ह्नि तृतीये च पंचमे सप्तमे तथा। नवमे कादशे चैव तन्नवश्राद्धमुच्यते। इति वचनात्
नवश्राद्धे मंत्राभावः। आचम्य प्राणानायम्य तिथ्यादि स्मृत्वा अमरांऽमुके नामादि प्रेतस्य मेतत्सुत्वा प्रे
तत्वविमोक्षार्थं अद्याहं नवश्राद्धमहं करिष्ये इति संकल्प्य पेतं तन्त अमुकगोत्रे नामादि प्रेते तिसं बुध्वंतं अ
पं तेत्रता सुप्रतिष्ठतामिति वारां दत्वा नद्ये वे पाद्यं दत्वाऽमुके नामादिप्रपं तत्सुत्वा नवश्राद्धे इदमा
सनमुपतिष्ठतामिति आसनं। ततो दक्षिणाग्रं कुशमेकं दत्वा तत्रैव अर्घपात्रमासाद्य तत्रैकं पवित्रं

हिस्वासुकेत्यादि संबुध्य प्रेते ते संतमुत्क्वा नवश्राद्धे इदमर्घ्यं तवोपतिष्ठतामिति अर्घ्यं दत्वा तदेव प्रसन्नं तास
मानेत्वा आच्छादनं दद्यात्। अत्र गंधपुष्पधूपदीपाः प्रदद्यात् गंधाद्यर्चनं गोत्राय प्रेताय उपतिष्ठतां तांप्रत्ये
आचमनं। आमान्नसंक [illegible] ल्पः। अपसव्यं ततः सोपस्करं
आमान्नं द्विजायैकपुत्राक्षोर्वाग्रे निधाय। ॐ विष्णोः आमं रत्नस्वेतिमन्त्र ह्वात्तसी पात्रमालभ्य अमुकगोत्रा
य मादिप्रेताय संतमुत्क्वा इदमामान्नं सस्मानं वायथाशक्ति सोपस्करं सोदकुंभं सदक्षिणमुपतिष्ठतामिति
सकुशं तिलोदकं दद्यात्। अवनेजनं। ततो नामगोत्रप्रथमांतमुक्त्वा अवनेजने मदत्तं तवोपतिष्ठतामिति
सकुशं पिंडस्थले जलं दद्यात्। तत्र कुशोपरि केदारितिणाम्यं हत्वा तत्र सकुपिंडं दद्यात्। अद्याह विषमश्राद्धे अयं
सकुपिंडमुपतिष्ठतामिति पिंडं दत्वा पर्दवत् [illegible] दनेजनं कृत्वा कर्णासूत्रं उशीरचंदनं भृंगराजं च दत्वा धू
पदीपनैवेद्यपुगीफलं दत्वा सव्यं आचमनं अपसव्यं दक्षिणां दद्यात्। दासमानो लोहनिष्क्रपणी दक्षि
णां गोत्राय प्रेताय उपतिष्ठतामिति दक्षिणासंकल्पः। ततः अनादिनिधनो देव शंखचक्रगदाधरः। अक्ष

अव दिर

२१

यः पुंडरीकाक्षः प्रेतमोक्षप्रदो भव इति पठित्वा पिंडविसर्जनं। अभिरम्यतामित्युक्ते अभिरताः स्मेति प्रत्युक्तः वि

षमश्राद्धं परिसमाप्तं। पितृप्रवाहस्नायात। ततो देहावयवनिष्पत्त्यर्थं अवयवपिंडदानं यथाविधि कुर्यात्

अथ वा पूर्वं अवयवपिंडदानं पश्चात् नवश्राद्धं। नवश्राद्धं विषमदिवसे दशाहमध्ये कर्तव्यं। प्रथमदिने। तृती

य। पंचम। सप्तम। नवम। एकादशदिने विकल्पः इति नवश्राद्धं। नवश्राद्धे प्रेतस्याप्यायनं भवति नवश्राद्धकर

णे न्यूनाधिकं फलं भवति। अकरणे प्रत्यवायो नास्ति। इच्छा चेत् कर्तव्यं नो चेत् न कर्तव्यं। अथ पाथेयश्राद्धं।

अस्थिसंचयनानंतरं पाथेयश्राद्धमिति स्मृत्यर्थसारे। पाथेयश्राद्धं केचित् कुर्वंति केचित्र कुर्वंति। अ[illegible]तः

[illegible]तः अमुके साद्य प्रेतस्य प्रेतत्वमुक्त्वा मनुष्यलोकात् प्रेतलोकगमनार्थं पाथेयश्राद्धं करिष्ये इति संक

ल्पः। पाद्यासनार्घ्यादिवर्जं आच्छादनामांत्रपिंडतिलोदककरणं सत्र उशीरं खेदनं [illegible]गराजश्लोकपाठादि स्नानांत

विषमश्राद्धवत् [illegible] सर्वं पूर्ववत् कुर्यात्। अस्मिन् श्राद्धे दक्षिणास्थाने इंद्रासनं यथाशक्ति सोपस्करं सघृतं

लोहकुंभं सवस्त्रं कांस्यं यथाशक्ति स्वर्णं रजतं ताम्रं लोहं हस्तित्रयोपेतं सोपानत्कं सोदपात्रमुपतिष्ठतामिति

राम
२१

दद्यात। सर्वत्राम आद्धे आमं शास्त्राद् दशगुणं। मध्यगुणं पंचगुणं चतुर्गुणं द्विगुणं वा दद्यात। इति पाथेय श्रा
द्धं। अथ दैवपाक्षिक मते नवश्राद्धं मनुक्रमो लिख्यते। अत्र सर्वसमंत्रकं प्रेतैकोद्दिष्ट विधिना श्राद्धं। पुराणा
प मते। एकपिंडदैवमासिक मते द्वौ द्वौ पिंडौ प्रथमे क्रियेते। तीर्थे च पंचम सप्तम दशपिंडौ द्वौ द्वौ पिंडौ प्रदातव्यौ शेषेष्वे
कं तु विज्ञेयं। मरीचि विना ब्रह्मवैवर्तोक्त स्वगंधादिदान मंत्रे प्रतिनिषिद्धत्वान्नव श्राद्धे प्रेतोद्देशेन मास्वीत्र
जलसहितं कुंभदानं। भोजनेच। आपक्वं भः माषान्न जलसहितः सोपवीतो गंधाद्यर्चितः। सघृत मासान्नस मान्न
हितः कलशो विप्राय ब्राह्मणाय दास्यमानो अमुकगोत्र अमुक प्रेततेउपतिष्ठतां। अथ नवश्राद्धं संक्षेपेणैक
त्रैव तालिख्यते। अपसव्येन दर्भे रामसुखः चटरूपस्थापनं। गोत्र प्रेत नव श्राद्धे हागामुपतिष्ठतां
दितीपवटेगोत्रप्रेत नवश्राद्धे दत्तरा· एवं धामं पाद्यं उपतिष्ठतु। आसनं उपतिष्ठतु। अर्घ्यमुपतिष्ठ
तु। तिलोपचारैः पूजनं। अर्चनमुपतिष्ठतु। आमान्नमुपतिष्ठतु। अवनेजनं एष पिंड उपति• रस्रम
वनेनमुपति· ऊर्णासूत्र वस्त्र· उशीर चंदन· भृंगराज पत्र पु· रालेप धूप· दीप· नैवेद्य· लोह निष्क्रय दक्षिणा

द्वितीयेऽहनि कर्णौ शिरः नासिका तु स्वमेव च । तृतीयेऽहनि भवेद् ग्रीवा भुज वक्षस्तथैव च । चतुर्थे नाभि कटि ... गुह्य
लिंगं प्रजायते । ५

२२

एगामु· पूर्ववत् कुंभसंकल्पः पिंडविसर्जनं॥ अभिरम्यतामितिच विसर्जनं । नव श्राद्धं विषमश्राद्धं परि
पूर्णानि॥ पिंडप्रमाणमाह प्राचेताः । ... पिंडं दद्यात् । प्रथम पिंड प्रमाणं देवलः । एकोद्दिष्टे सपिंडे च कृ
पिच्छं तु विधीयते । नारिकेल प्रमाणं तु प्रत्यहं मासिके तथा । तीर्थे दर्शे च संप्राप्ते कुक्कुटांड प्रमाणतः । म
हालये गयाश्राद्धे कुर्यादामलकोपमं इति पिंड प्रमाणं । अथ नवपिंडफलं ... प्रथमेऽहनि पः पिंडं तेन
मूर्द्धा प्रजायते । पंचमेऽहनि जानु पादौ जंघयोस्तथा । षष्ठे च हृदन्तरे मात्राणि नखलत्वा प्रजायते । सप्तमेऽह
धिरं मांसं अस्थि मज्जा शिरास्तथा । अष्टमे सर्वमर्माणि बलवीर्यं प्रजायते । नवमे सर्वाङ्ग संपूर्णो दशमे क्षु
त्पिपासया । प्रथमे दिवसे तीर्थं गत्वा शुभ्रमिश्र कल्प्य गोमयेनोपलेपयेत् । स्नात्वा चरु श्रपणं मानसी
संध्याकर्म च । चरु श्रपणानन्तरं आचमने प्राणायामः कुशोपग्रहः हरिस्मरणाभिमुखोपविश्य । अप
वित्रः पवित्रो· शुचिः । अपसव्यं । तूष्णीं नीवीबन्धनं सव्यं । ततः कर्मार्थ जलाभिमन्त्रणं । यदेवा उन्म
पसव्यं । पाकप्रोक्षणं । ... पिंडद्रव्योपाहरणं पवित्रता । सव्यं । देशकालपात्रपाकद्रव्यश्रद्धासंपत्ते

एम
२२

अद्येत्यादि॰ मासे तिथौ अमुकवासरे एवंगुणविशिष्टायां पुण्यतिथौ अपसव्यं। अमुकगोत्रस्य अ-
मुकप्रेतस्य प्रथमेह्नि शिरोनिष्पत्त्यर्थं पिंडप्रदानमहं करिष्ये तत्र सौरभीकरणं। अवने ज॰ गोत्र
प्रेत अवनेजनं मद्दत्तं तवोपतिष्ठतां। दक्षिणाग्रं कुशास्तरणं। पिंडदानं गोत्रप्रेत प्रथमेह्नि शिरोनि-
ष्पत्त्यर्थं एष पिंडो मद्दत्तस्तवोपतिष्ठतां। प्रत्यवनेजनं गोत्रप्रेत पिंडस्योपरि अवनेजनं मद्दत्तं तवोपति-
ष्ठतां। हस्तप्रक्षालनं निवीं विहस्य मनं गोत्रप्रेत ऊर्णासूत्रं मद्दत्तं॰ उशीरचंदनं मद्दत्तं॰ धूपं गगराजप॰ दालक्षप॰
एष दीपो म॰ नैवेद्यं म॰ पुगीफलार्घं म॰ पिंडस्यार्चनविधेः परिपूर्णता॰ सव्यं॰ आचमनं। अपसव्यं। भोजनसं-
कल्पः करिष्यमाणं ब्राह्मणाय एकं भोजनपर्याप्तकाले गोत्राय प्रेताय पटुधोपशमनार्थं मद्दत्तं तवोपतिष्ठ-
तां इति पाणिसंकल्पः। दास्यमानं लोहनिष्क्रयणीं दक्षिणां मद्दत्तां तवोपतिष्ठतां। अनेन पिंडदानेन प्रेत-
स्य तृप्तिः उत्तमलोकप्राप्तिः अस्तु। अंजलीदानं पोष्पतायाभिः। तिलजलकुशमिश्रं अंजलीदानं। गोत्र
अमुकप्रेत दाहजनित तृष्णोपशमनार्थं पिंडस्योपरि एष तिलतोयांजली मद्दत्तस्तवोपतिष्ठतां। प्रथमदि-

द्वार
स्न ३
स्ना

० २३ श्रा ०

नित्र्यंजली १ शेषोदकं पिंडोपरि जलधारां दद्यात अनादिनिध० गोत्रः समसं कल्पः साम मानो गो आप्तं गोत्रा
मः गोत्राय प्रेताय ममं० तत्त्वम सुविलनि हस्त अर्थं सुविल्वप्राश्नर्थं अध अमति हस्त अर्थं प्रेतो दे शेनग नेत्रे सुनेल क
ल्कोदकम्हेपः गोत्र प्रेत तैलेनाभ्यं स्त्वकल्को नो दर्त्तेपाउम्मो दकेन स्ना हि शी तोदकेन स्नाहि । सर्वं । अथ पश्वों व्यु
रितभवतां ब्राह्मणानां वचनात श्री विष्णोः प्रसादात प्रथमदिवस निमित्ते पिंड दानेय परिसमाप्ता । अथ पश्चात पिं
डा द्वारां । प्रथमपिंड मुद्दिके प्रह्रेपः ग नैवां पुनः स्नानोत्स्नानाशको मे अस्माने । एवं प्रथमदिन । दयम प्रसश प्र
पतं तं गर्त्तीतं तैलकल्को स्नाहि सर्वे कार्यं । इति प्रथमदिन कृत्यं । अथ द्वितीय दिने चरुश्रपणादि पाक प्रोक्षा
णांतं सर्वं पूर्ववत । देशकालौ स्मृत्वा एवं गुरा० यो अमुक सगोत्र अमुक प्रेतस्य द्वितीये हनि कर्णाक्षि मु
खनासिका निष्पत्यर्थं एष पिंडो मया दत्त० प्रसवने जनादि सर्वं पूर्ववत । द्वितीये हनि अंजलि ३ द्वितीय दिन कृ
त्यं । अथ तृतीय दिने चरु श्रपणादि पाक प्रोक्षणादि पाक प्रोक्षणांतं पूर्ववत । प्रयोगे विशेषः अमुक सगो
त्र० प्रेत तृतीये हनि ग्रीवा भुजवक्ष निष्पत्यर्थं पिंड प्रदानं मह हं फ रिखा रेखा । अवने० पिंडे विशेषः गोत्र० प्रेत

पे २ राम २३

ती॰ श्रीवासुजवहनिष्यमर्थं एषपिंडो मद्दत्तस्तवोपतिष्ठ॰ अतः सर्वं श्रवं वतात ततो पदिने अजली ३ इति त्रती
पदिनकृत्यं। अथ चतुर्थे दिने अस्थिसंचयनं कार्यं तत्र घट उदक तिल कुश हारिद्रवस्त्रखंड पर्ण हेतत्वनि त्र प
त्रकर्दम शैवाल जलपात्र घृत निम्न आरूह्मामग्रीसहितत्रमशाने गछेत। स्नात्वा प्रेत हस्तं कुर्यात। आचमनं
प्राणायामः कुशोपग्रहः दक्षिणामुख उपविश्य। अद्ये माहि एवं अपसव्यं गोत्रस्य अमुक प्रेतस्य उत्तम लोक
प्राप्त्यर्थं अस्थिसंचयन कर्माहं करिष्ये। तत्र क्षीरमधु तीर्थ अञ्जना ३ प्राणाणा ३ भोजपिष्ठ इति संकल्पः युग्मा
ततः पलाशवदरादिपर्णा हेत भस्मगुप्ता अस्थीनि प्रकटानि कृत्वा गुष्ट कनिष्ठिका भ्यां ता अस्थीनि गृहीत्वा
पलाशपुटे वटपुटे वा प्रक्षिपेत। तत्र पटपुटासु अस्थीनि आज्येनाभ्यंजनं मध्ये शेवाल पत्तकर्दम प्रक्षेपः
कर्पूरागुरु चंदन कस्तूरिका केसर हिरण्यादिभिर्वा सर्वाभावे आज्य। ततः आग्नेय्यां दिगभिमुख कोणे
कर्षं खात्वा हारिद्रवस्त्रखंडं तत्रास्तीर्य तत्र पाक्रु इमं नेन मंत्रेण अस्थीनि प्रक्षिपति। यदा पितृमेधं करिष्य
इत तदा कुंभे अस्थिसंचयनं करोति। न कर्ष। एवं हाजमनेय शाखीनामिति सर्वं॥ गर्त्तोपरि टांगर्त्तोपरि उच्च सेवं

२४

सर्वां अप्रदक्षिणां चिताभस्मनि कृत्वा पश्चतः अनवलोकयंतः स्नानार्थं जलाशयं गच्छेत्॥ अस्थिसंचयनं तृतीयदि-
ने वा॥ इति अस्थिसंचयनं॥ अथ चतुर्थदिने स्नानादि सर्वं पूर्ववत्॥ चतुर्थेऽह्नि उदरनाभिलिंगगुह्यकटिपृ-
ष्ठनिष्पत्त्यर्थं पिंडप्रदानमहं करिष्ये सर्वं पूर्ववत्॥ चतुर्थदिने अंजलि ७ इति चतुर्थदिनकृत्यं॥ अथ पंचमदिने
ऊरूजानूजंघापादावयवनिष्पत्त्यर्थं पिंडप्रदानमहं करिष्ये सर्वं पूर्ववत्॥ चतुर्थदिने [illegible]॥ अंजली ९ इति
पंचमदिनकृत्यं॥ अथ षष्ठदिने कर्णमस्तकलिखितेदंतरोमनखत्वक्वीर्यनिष्पत्त्यर्थं पिंडदानं॥ अंजली ११
इति षष्ठः॥ सप्तमेऽह्नि शिरोमांसअस्थिमज्जाशिरावयवनिष्पत्त्यर्थं पिंडदानं॥ अंजली १३ इति सप्तमः॥ अथा-
ष्टमेऽह्नि सर्वमर्मावयवपादांगुलीनिष्पत्त्यर्थं पिंडदानं अंजली १५ इति अष्टमः॥ अथ नवमदिने सर्वांगसं-
पूर्णावयवनिष्पत्त्यर्थं पिं॰ अंजली १७ इति नवमः॥ दशमेऽह्नि तृप्त्यावयवनिष्पत्त्यर्थं॰ अंजलि १९
ततो दशमे गते मे तो है [illegible] बलिमुत्तमं॥ यस्य दा[illegible]गते प्रेते तन्मास्यापत्यमहं हि॥ ततः स्नानकनिष्ठार्थं के- एम
शश्मश्रुवपनं कारयेयुः नखलोमनिकृंतनं च ततः प्रेतसंबंधिकर्मकालपरिहितानि वस्त्राणि तत्का- २४
श्रेन तेन करकोषोदकप्रक्षेपः॥ यथाशक्त्यहं क्रियते न तथैव सर्वं पूर्ववत्॥ कर्त्तव्याचेरू शेषेण काकबलिः॥ काकोसिय मदूतोसि ग्र-
हाण २

24

१०

त दुह्रं।

अस्पृष्टानामाशौचिनानोदत्याद्दशमेहनि संप्राप्ते स्नानं ग्रामाद्बहिर्भवेत्तत्कृत्यान्यानि कार्याणि केशश्मश्रुनखा
नि च। ततः तिलकल्केन गौरसर्षपकल्केन च तिलतैलेन च शिरसं पुतं शिरःस्नानं कृत्वा शुद्धे वाससी परिधाय गां
सुवर्णं दूर्वां दधि निमंगलद्रव्याणि स्पृष्ट्वा शुद्धा भवंति। गृहे पि सर्वाणि वस्त्राणि गृहोपस्कारादिवासनलेखादीनि
च क्षालयानि। मृन्मयानां भांडानां मृतकस्पृष्टानां परित्यागः। गृहस्य संमार्जनं। लेपनं च कर्तव्यं। ततस्त्रा
वालाः सर्वे मिलित्वा स्नायांति। एवं कृते शुद्धिर्भवंति तिना मध्या। ततः सुवासिन्योऽभ्यंगस्नानानंतरानीपेवोदकुंभाह
सनेनोदकेन भोजनार्थं पाकं कुर्युः। दशाहमध्ये दर्शदिनं आगतं चेत्तदा सर्वं दशाहसंबंधि पिंडोदकदानं दर्शे स
माप्तनीयं। न त्रिरात्रादर्वागिति केचित्। पित्रोस्तु यावद्दशोचं दद्यादेवेति मदनपारिजातकारः। अन्येषां तु
मातृपितृव्यतिरिक्तानां प्रथमदिन प्रभृति दर्शपाते समापनीयं सर्वं तत्राह गौतमः। अंतर्दशाहे दर्शश्चेद्यदि
स्यात्सर्ववर्णानां। समाप्तिं पिंडतंत्रेण कुर्यात् पित्रोस्तु नैव सा। भ्राता वा भ्रातृपुत्रो वा सपिंडः शिष्य एव वा। प्रथमे
हनि यो दद्यात्स दशाहं समापयेत्। असगोत्रः सगोत्रो वा नारी वा पुरुषो पि वा। प्रथमेहनि यो दद्यात्स दशा

गृह द्वारे श्मशाने वा तीर्थे देवालये ऽपि वा। (वार)
यत्रैको दीयते पिंडस्तत्र सर्वान्समापयेत्॥ १

सूतकांत द्वितीयदिनस्यैकादशाहत्वं...ष्ठिः। यत्र आशौचे चतुर्थदिने एकादशाहत्वं। एकाहाशौचे द्वितीयेऽपीति। २

हं समापयेत्। शालिग्रामसन्निधौ पिशाचकर्तव्यपिंडान्निर्वपेत्। प्रथमेऽह्नि पडुअंतरे वस्माद्दशाहिकोऽदशाहिकाः पिंडा एकेन कर्तव्याः कस्मिन्नशौच एकेनेव दातव्या देयाः॥ इति दशाहः॥ अथैकादशाहे कर्म प्रतायुच्यते। तत्र श्राद्धिनाग्रे स्नाहिना दारम्य एकादशाहे। आवसथ्यानिरग्नेस्तु मरणादि नादारभ्य एकादशाहे सर्वोपस्थानगृहीत्वा तीर्थे गत्वा। तत्र शुद्धभूमिं च कल्प्य गोमयेनोपलेपनं। आदसवंधि नूतनवस्त्राणि हूलि पिनाग्रातपेस्थापयेत्। तत्र श्राद्धकर्मा प्रयोगपूर्वकं पथ्या विधिस्नानं। धौतवासस्सी परिधाय। नूतनयज्ञोपवीतपरिधानं। अंतर्धामयापणं। सलमात्रोर्ध्वपुंड्रं। कुशोपग्रहणः। संध्यावंदनं। स्वगोत्रसवांधवादिसहायः सन् श्राद्धार्थपाकं पचेयुः। प्रदिना रायणवलिं करोति तदा एकादश्याश्राद्धार्थं पाकद्वयं करोति। प्रधानकरोति तदा न कार्यं। तदा आद्यश्राद्धार्थपाकमेकं कर्तव्यं॥ एकादशाहे मासिकश्राद्धं करिष्यति तदा मासिकश्राद्धार्थं स्थूलपाकमेकं। यदा एकादशाहे मासिकश्राद्धानि करोति तदा घश्राद्धार्थं स्थूलपाकः। एवपाकः। दशाहे तु मासिकानि कर्तव्यानीति। अतः परं महांतं एकं दीपं कृत्वा निर्वातस्थले निधातव्यं। ततः श्राद्धक

पंचमा... अर्थौ वे... ८०

रापे... नमः

पंच श्राद्धार्थं च ४

नी प्राङ्मुखः पीठोपरि उपविशति। द्वितीयपीठोपरि संपुटे शालग्राममूर्त्तिस्थापनं। आचमनं। प्राणाया
मः। अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थां गतोपि वा। यः स्मरेत्पुण्डरीकाक्षं स बाह्याभ्यन्तरः शुचिः। अपोसः। अद्ये
ब्रह्मणो॰ तथादि एवंगुणविशिष्टायां पुण्यतिथौ। अमुकगोत्रस्य अमुकशर्मणः मम सकलपापक्षयार्थं गोत्रापापाः प्र
तापाः। ... निवृत्त्यर्थं अमङ्गलविनाशार्थं मङ्गलप्राप्त्यर्थं विष्णुलोकप्राप्त्यर्थं आशौचान्तक्षितीपे हनिर्द्धे
हेहि कर्माधिकारार्थं विष्णोः षोडशोपचारैः पूजनाख्यं कर्म अहं करिष्ये। सपत्नीपुरुषसूक्तेन अङ्गन्यासः। विष्णो
आवाहनं सहस्रशीर्षेत्यावाहनं। पुरुष इत्यासनं। एतावानस्येति पाद्यं। त्रिपादूर्द्ध्वमित्यर्घ्यं। ततो विराडजायत इत्याचमनं।
तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतमिति अनुलेपनं। यत्पुरुषमिति पुष्पं। ब्राह्मणोस्येति धूपं। चन्द्रमा मनसो इति दीपं। नाभ्या आसीद
मिति नैवेद्यं। नैवेद्यान्ते आचमनं। पद्भ्यां भूमिरिति प्रदक्षिणा। सप्तास्यासन्निति नमस्कारः। यज्ञेन यज्ञमिति
दक्षिणा। सङ्कल्पः। अद्य॰ अमुक॰ पुरुषसूक्तेन स्तुति षोडशोपचारपूजनविधेः परिपूर्णता। अनेन षोडशोपचार
पूजनकर्मणा कृतेन अमुकगोत्रस्य अमुकशर्मणः न्यूनातिरिक्तविनाशः मङ्गलप्राप्तिः। अद्येत्य

इति स्नानं। स्नानान्ते आचमनं। द्वितीयतस्मा यज्ञादिति वस्त्रं। वस्त्रान्ते आचमनं। तस्माद्यज्ञादित्युपवीतं। उपवीतान्ते आचमनं। तं यज्ञं ४

औरे

२५

२६ 28 ५ द्वि

त्येशस्थापनयोग्यताप्राप्तिः स्यात् । अद्येत्यादि । एवं । यो । मत्स्येशस्थापनप्रतिष्ठापूजनमहं करिष्ये । श्वेतवस्त्रोपरि तंडुलाष्टदले रक्तष्टदलं कृत्वा ईशानादिक्रमेण अष्टौ शक्तीनां स्थापनं । शक्तिनामान्यास्थापयामि । मत्स्यभामां । जांबवती । नाग्निका । कालिंदी । मित्रविंदा । लक्ष्मणा । चारुहासिनी । मध्ये ताम्रकलशं स्थापयामि । अभावे मृन्मयं । अभावे पत्रपुटं । भूरसीति क्रमेण कलशस्थापनं । अतः परं सुवर्णमयीं मत्स्येशमूर्तिं अग्न्युत्तारणं कृत्वा कलशोपरि स्थापनं । वस्त्रवेष्टनं । समुद्रस्य त्वावकयाग्ने इत्यादिकंडिका ॥ अग्न्युत्तारणमंत्राः । मनोजूतिरिति प्रतिष्ठा । अष्टौ शक्तिसमेतः मत्स्येशस्तु प्रतिष्ठितो वरदो भवतु । अद्येत्यादि । एवंगुण । अपसव्यं गोत्रस्य प्रमुकप्रेतस्य रोगोत्पन्नमरणात् स्नानेन शुद्धौ छिद्रे अधोछिद्रजमयोच्छिष्टं अकृतस्नानमरणा अशौचमरणा असमये हरिनामोच्चारवर्जितं तु समसीतिल कुशगोपीचंदनगंगोदक स्नानरहित तथा मार्गे शववाह अशौचदेशे अमेध्यकेशास्थिभस्मादिनानाप्रकारदोषपरिहारार्थं तथा परकाष्ठेन पराग्निदहने तथा चितामध्ये कीटपतंगज्वलितत्वदोषपरिहारार्थं कुगतिनिवारणार्थं । सर्वं तथा च मदेहशुध्यर्थं एकादशाहकर्म अधिकारार्थं

गार्पिंडजपति २६

5

यापश्चित्तार्थं मत्स्येशपूजनमहं करिष्ये। मत्स्येशाय अष्टौ शक्तिसहिताय पंचोपचारैः पूजनं। अत्र मंत्रे
पपूजने। चंदनं पुष्पं धूपं दीपं नैवेद्यं इति मत्स्येशाय पंचोपचारैः पूजनं परिपूर्णता। अथ प्रायश्चित्तारंभयो
ग्यताप्राप्तिः। अतः परं शालग्रामपूर्वैः मत्स्येशमकलशाग्रे स्थापनं। तत्र प्रायश्चित्तांगं वैश्वदेवश्राद्धं। विश्वेभ्यो ए
तेभ्यो अर्घं। इदमत्र चंदनपुष्पं। आचमनं। विष्णुमंत्रेणादिमंधः। विश्वोरराणं। वैश्वदेवश्राद्धे वह्नारणां पवित्रता।
अद्येत्यादि एवंगुणविशिष्टायां पुण्यतिथौ प्रायश्चित्तांगं वैश्वदेवश्राद्धं करिष्ये। विश्वेदेवेभ्य आसनं। अर्चनं। धूप
दीपः। यथादत्तं गंधाद्यर्चनं विश्वेदेवेभ्यः स्वाहा। वैश्वदेवश्राद्धस्यार्चनविधिः परिपूर्णता। आचमनं। भोजनसंकल्पः।
हस्तमानं ब्राह्मणभोजनं वैश्वदेवश्राद्धनिमित्तं विश्वेदेवेभ्यः स्वाहा। सुप्रोक्षितमस्तु। शिवा आपः संतु। सौमनस्य
मस्तु। अक्षतं चारिष्टं चास्तु। दीर्घमायुः शांतिपुष्टिस्तुष्टिश्चास्तु। दक्षिणासंकल्पः। हस्तमानां दक्षिणां वैश्वदेवश्रा
हार द्धनिमित्तं विश्वेदेवेभ्यः स्वाहा। अर्घपूर्वोच्चरितं। वैश्वदेवश्राद्धपरिपूर्णता। अतः परं श्रीफलं गृहीत्वा मत्स्येशस्य प्रदक्षि
णा कार्या। तत्र प्रदक्षिणामंत्राः। अपराधसहस्राणि लक्षकोटिशतानि च। नश्यंति तत्क्षणात्पापं मत्स्येश लवमित्रि
धौ। उपविश्य नमस्कारः। ॐ त्वत्प्रपुनः प्रदक्षिणां अनेकजन्मसंभूतं पातकं यन्मयार्जितं। तत्सर्वं नाशयेत्पापं स

~~ईशानवं सन्निधौ ।~~
वं माक्षये त्याच सत्येशान वं सन्निधौ ॥४

ईशानवं सन्निधौ । उपविश्य नमस्कारः । कृत्वाप पुनः प्रदक्षिणां । पापोऽहं पापकर्माहं पापात्मा पापसंभवः ।
त्राहि मां पुंडरीकाक्ष सर्वपापहरो हरिः । ॐ नमस्का ॐ कृत्वाप पुनः प्रद० त्रयं मंत्रः । पाणिः कानिच । ॐ नम०
ॐ कृत्वाप पुनः प्रदक्षिणां नालिकेरं समर्प्य साष्टांगनमस्कारः । प्रार्थना । ततो स्नानकृतं वापिकां पिकंवा वि
केतथान्यसरि अतः परं गोमिथुनं कुर्यां गृहीत्वा सभोपविष्टब्राह्मणानां नमस्कृत्य प्रार्थयेत । आब्रह्मस्तं
बपर्यंतं भवहंश मिदं जगत् । यत्किंचित्परपिशाचादि सदेवासुरमानुषं । सर्वे धर्मविवेक्तारो गोप्तारः शास्त्रकान
घाः । मम देहस्य संशुद्धिं कुर्वंतु द्विजसत्तमाः । पूज्येभ्यः कृतपविश्रोऽहं भविष्यामि अनघस्तथा । प्रसादं क्रियतां
मय्यं शुभानुज्ञां प्रयच्छथ । पूजाहृतं मया घोरं ज्ञाताज्ञात किल्बिषं । जन्मतो यदिमं यावत्तत्स्मात्पापात्पुनातु
मां । ब्रह्महा मद्यपस्तेयी तथैव गुरुतल्पगः । महापातकिनस्त्वेते तत्संसर्गी च पंचमः । अतिपातकमन्य
त्रतन्न्यूनमुपपातकं । गोवधो ब्रात्यता स्तेयं ऋणानां चापरिक्रिया । अनाहिताग्निता पण्य विक्रयः परि
वेदनं । इंधनार्थे द्रुमच्छेदः स्त्रीहिंसौषधिजीवनं । हिंसायंत्रविधानं च व्यसनकाध्यापकं तथा । प्रथमाश्र
ममारभ्य यत्किंचित् किल्बिषं कृतं । कृमिकीटादिहननं यदन्यत्प्राणिहिंसनं । वेदाध्ययनं वेदनिंदा वेदस्य

स्नानम ५
गर्भे जयाति
२७

विस्मृतिः॥ मातापित्रोरशुश्रूषा तद्वाक्याकरणं तथा। गुर्वादिष्वेष्वपि ज्ञाणां पकिंचिद्दुष्कृतं कृतं अनन्ता
लापनं किंचिदपकर्माकरणं तथा। आह्निके कृत्स्नवित्यागो नित्यनैमित्तिककच्युतिः॥ अस्या नाश्रम
स्थता॥ द्विदेवाशुश्रूषाता हिंसापरकार्यापकरणं परद्रव्योपजीवनं। इन्द्रियाभिः रसित्वं पुनानाजातिषु
पाभवेत्ता। ग्रस्त्रहरुषिपविट्शुद्रविधवादासीसंगमः॥ शिलाह्वपरस्य तानागम्यागमनं त्वन तोचपता। अ
मरूनरूणापेपपानं नहस्पनिंदनं। अलेखलेखवोध्यश्ववोषणाम्प्रष्टताधमे। कुग्रामवासः पारूष्य
दुर्गमो दुर्भगोपमः॥ दुःप्रतिग्रहशीलत्वं दुर्जनदुष्टसंगतिः॥ श्वक्रिलहृशपोव्याक्रियत्वहीसंगोमनोर
थाः॥ दुर्वाग्दुःप्रसंगश्च स्वप्रदूषिपवेऽस्नवं। क्रियावाद्यावदुष्टान्नफलशाकादिभक्षणं। अकेपविक्रय
दुध्यादृसाश्वकृषिकर्मणा। वर्तनं वृत्तिलोपश्च प्राणिनां ताडनं तथा। नास्तिक्यं वा स्वधर्मेषु परधर्मेषु याग
तिः॥ अपूज्यपूजनं पूज्यपूजनस्य व्यतिक्रमः॥ कृमाहपरसादीनां विक्रयो गेहवंचनं। घृततैलफलादीनां
लोहस्य हरणं तथा। संध्यादिकर्मलोपश्च व्रतलोपस्तथैव च। इत्यादि महापातकोपपातकातिपातकानां।

गन्धा

अस्मत्ता[illegible]मनस्यस्तं महद्द्विविचतुष्कृतं ज्ञातोऽज्ञानकृतं वापि कायिकं वाचिकं मनसा मानसं त्रिविधं पूर्वसा
यश्चित्तेरनाशितं तस्य पापस्य नाशार्थं षडब्दात्तिव्रतं चरेत्। अथ यस्त्री विषये विशेषः। पाणिग्रहणमारभ्य
स्वकर्मापरिपालने। इंद्रियाभिरतिस्त्रीपुनानाजातिपुपाभवेत्। कामिकी यदि देहनं पंक्तिभेदाहिकं तथा।
पतिशुश्रूषणाभावोऽतिभेदाहिकं तथा। स्पृष्टास्पृष्टमनाचारं मनसा रोषकाल्पितं। तस्य सर्वस्य नाशा
र्थं जाह्नवीयात्रयाधुना। अद्य मे केकरिष्ये हं यथा विभवसारतः। इति हेमाद्रीसंकल्पः। गुरुलघुपापा
नो विशोधनार्थं प्रायश्चित्तमहं पाचेयाच्यतामिति ब्राह्मणो ब्रूयात्। गोमिथुनद्वयं समोपविष्टब्राह्म
णाग्रे दद्यात्। अथ गोमिथुनसंकल्पः। यथाशक्तिआज्ञापत्यसंकल्पः। अद्येत्यादि० एवं गु० यो० अप
सव्ये० गोत्रस्यप्रेतस्य अशुद्धमरणाद्दोषपरिहारार्थं शुद्धिसंपादनार्थं। सव्यं० तथा च मम देहशुद्ध्यर्थं
एकादशाहे अधिकारार्थं यथा मे ख्याकानुग्राजापत्यान् अहमाचरिष्ये। तेन पापहा महाविष्णुः प्रीय
तां। तत्र प्रायश्चित्तधेनुदानं। द्वितीयं गोमिथुनदानं। अत्र संदेहेपनरघौ विधिस्नानं। आचमनं शुद्धवस्त्र

गार्भे० जयति

परिधानं।तिलकं।सत्येशस्य षोडशोपचारपूजा।दुग्धाब्धौ क्षीरसमुद्रेस्मिन्नुत्थितं वेङ्कटेशकर्णिकोत्तरलं सत्य
यामार्द्धं सत्येशं भवमविधौ।आवाहनं समर्पयामि।१।सोमसूर्याग्निसंकाशं पद्ममष्टदलान्वितं।गृहा
ण।सनं स्वसत्येश त्रैलोक्यस्थितिकारणं।इत्यासनं।२।रत्नाभरणसर्वाङ्ग सर्वदेवनमस्कृतं।पाद्यं गृहाण देवे
श गंधपुष्पाक्षतैर्युतं।पाद्यं।३।सत्येश पुरुषव्याघ्र पिंडसत्येश पुंसपापकृत् गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते।अ
र्घ्यं।४।गंगाजलसमानीतं सुवर्णकलशे धृतं।गृहाणाचमनं देव त्रैलोक्यस्यापि पावनं।आचमनं।५।
क्षीरसागरकल्लोलैस्नाहि पापनिषूदन मज्जमां भूतभव्येश दत्तेन।जलबिंदुना।स्नानं।६।हर स्व सर्वदुरितं ये
नाहं वेष्टितो हरे।वस्त्राणानेन शुभ्रेण सत्येश कुरु वांछितं।वस्त्रं।७।यज्ञयोगेन तथा सांख्ये पवित्र तव सह ओतं॥
यज्ञोपवीतदानेन कुरु मां सर्वमस्तु भं भूर्जौ भूर्निस्त्वरूपिणे।वासुदेव नृसिंहाख्य कपिलादि स्वभूधरापु
ष्पं।१०।शाचितं दयुतो देव पूजा।धूपं सुरेभ्यः।गृहाणत्वं नृसत्येश सत्ययाम हरा हपां।धूपं।११।ज्योति
रूप महारूप लोकं वदंति मुनिपुंगवाः।ज्योतिर्मध्ये स्थितो देव दीपं गृहाण नमोस्तु ते।दीपं।१२।आतानव
पावनं।पत्रोपचारस्तु नैवेद्यं चंदनं दिव्यं केसरागुरुसंयुतं।विलेपनं सुरश्रेष्ठ सर्वपापहरो भव।चंदनं।सत्येशायनमः

तं।

मेवमत्येशमन्त्रया मह विलते । गृहाणदेवदेवेश ममभनैवेद्यमुत्तमम् । नैवेद्यं ।१३। नारायण नमस्तेस्तु वासुदे
व नमोनमः । त्रैलोक्यजगदाधार त्राहि मां मधुसूदन ।१४। नमस्कार ।१४। नमस्ते देव देवेश पुराण पुरुषो
त्तम । पापोपशमनार्थाय श्रीमदर्घ्यं प्रतिगृह्यतां स्वदक्षिणा ।१५ अनेकजन्मसंभूतं पापं स्थितं वासुदेवेश्वर । म
याद्यार्घ्यप्रदानेन भुक्तिमुक्तिप्रदो भव दक्षिणा ।१६। चंद्रादित्यौ च धरणी विद्युदग्निस्त्वमेव हि । त्वमेव सर्वज्यो
तींषि आरात्रिकं प्रतिगृह्यतां । आरात्रिकं ।१७। पूगीफलं सकर्पूरं तांबूलं सुमनोहरं । पवित्रीकरणं नित्यं
तांबूलं प्रतिगृह्यतां । तांबूलं ।१८। यमोमस्त्वेशामघोन विष्णो जिष्णो सुरेश्वर । हर दुःखं च शोकं च पापं ज
न्मशतोद्भवं । स्तुतिः ।१९। वाराहामृतपङ्केशलक्ष्मीकांत महेश्वर । पुत्रपौत्रप्रदो विष्णु पापघ्नो निरंजनं ।
निराजनं ।२०। अनिरुद्ध शार्ङ्ग गोविंद विष्णो चक्रिन्नमोस्तु ते । पूजां गृहाण देवेश यथाप्राप्तां गरुडध्वज । दंडवत् ।२१।
ततः पूर्वोक्तानां मन्त्रेशमीनां पूजनं । अथ क्षमापनमन्त्राः । अपराधसहस्रेण लक्षकोटिशतानि च । नश्यं
ति तत्क्षणात्पापं सर्वेशाय च पूजनात् ।२२। सर्वेशापं चक्रकृत्स्नं लक्ष्मा महज्जगत्स्वमिः वासुदेव सततः पूर्वेन

प्रायश्चित्तांगत्वेन ब्राह्मणभोजनसंकल्पः। दक्षिणासंकल्पः। ४

सिंहो दक्षिणे स्थितः। २३। कपिलः पश्चिमाम्भिनुवारा हस्त्योत्तरे स्थितः। ऊर्ध्ववक्त्रे चतुर्नेत्रे एतद्वै ब्रह्मपंचकं। २४। ममैव शरीरे संस्थितं राजनृपूजाकाले सदेवहि। स्त्रीरोदयाय यथे वंद्र स्यपय कालिकं संस्थितं। २५। पयः कोमोदकी शंखचक्राणि पद्मानि धारणं। इति प्रार्थना। अथ नालिकेरं गृहीत्वा मम शेषशान्त्यर्थे घर्षणे। तत्र मंत्रः। मम शेषशायन नमस्तु मे पापहा परमेश्वरः। मया दत्तार्घदानेन च तेन मुक्तिप्रदो भव नमस्कारः। प्रायश्चित्तांगत्वा आहुति होमं गयते नवाहुतिभिः स्वाहुतिः। ५६। अथवा घृतेन ब्राह्मणाय वा रघात स्वाहुति होमम्। सिध्यर्थं मनः संकल्पितं घृतं अग्निर्वा पुनः सर्वं प्रीतये कर्मणे विप्रब्राह्मणाय हं गस्मै। तेन स्वाहुति होम मम सिद्धिरस्तु। उदीच्यां गर्वे ब्रह्मयश्चाद्धं। पूर्ववत। अथ पूर्वोक्तरीतिः प्रायश्चित्तविधेः परिपूर्णता। अनेन एतावत्ता आहुत पापश्चित्तेन अमुकगोत्रोऽहं अमुकनामाहं निःपापो भूयासं। इति त्रिर्वाच्यं। मम देहस्य शुद्धिरस्तु। त्वं निःपापो भूयाः इति ब्राह्मणो ब्रूयात्। एवं वा स्वयं दिन मुखात् श्रुत्वा समीप विष्णु ब्राह्मणानां पादाभिवंदनं। ततो मुखावलोकनं। दिव्यं भो मांतरिक्षं च पन्मे किल्बिषमागतं। तत्सर्वं मा जनस्यं स्पर्शात् प्रणाशमपगच्छतु। अलक्ष्मीर्यच्चेहो भोगं मम गात्रे च व्यवस्थितं तत्सर्वं शमयत्वाज्यं लक्ष्मीं पुष्टिं च वर्द्धय। आज्यं तेजः कामधेनो। आज्यं तेजो मया ब्राह्मणाय प्रदानात्। मुखावलोकनार्थ

समर्पितं मया ज्यं पापहरं परम्। आज्यं सुराणामाहारमाज्ये लोकाः प्रतिष्ठिताः। १

द्वा २

आग्न्याग्नावेश्मकोणेषु पि विहूणां कार्यं। ततः पंचस्नातामापणी बलिः कार्यः। आचमनं। प्राणायामः। कुशोपग्रहः। अ
द्येत्यादि एवं गुणे। अमुकगोत्रस्य प्रेतस्य प्रेतत्वविमुक्तिपूर्वकअक्षय्यस्वर्गलोकप्राप्तिकामः। तथा च। चतुःषष्टि दुर्म
रणां नरकं युतं कथितं दुर्मरणदोषपरिहारार्थं नारायणबलिकर्माहं करिष्ये। सर्वं नारायणबलिकर्मांगतया विहि
तं पंचकलशपंचदेवतास्थापनप्रतिष्ठापूजनमहं करिष्ये। सवेशाद्दक्षिणे भागे प्राक्संस्थितपंचकलशस्थापनं। स्वस्
स्हन्मेवेणपूर्वसीसादिक्रमेणस्थाप्याः। वस्त्रेणवेष्टयेत् प्रथक् वस्त्रयुग्मं आसन्नवेष्टनं। कलशोपरि पिंपपात्रेमूर्तिस्थापनं। ब्र
ह्मारूपमयः कार्यो विष्णुस्वर्णमयो भवेत्। रुद्रस्ताम्रमयः कुर्यात् यमं लोहमयं स्मृतः॥ सिसेन पंतस्नुरूपं पंचमूर्तिके दा
हृताः। पंचकलशाग्रे पंचधान्यसमर्पणं। गोधूमास्तंदुलामुद्गमाषास्तिलान्यनुक्रमात्। ब्रह्मादिक्रमेणाच देवता
नां समर्पयेत। ब्रह्मकलशे गोधूमाः। विष्णुकलशे तंदुलाः। रुद्रकलशे मुद्गाः। यमकलशे माषाः। प्रेतकलशे तिलाः॥
मनोजूतिरिति प्रतिष्ठा। ब्रह्मादिप्रेतपर्यन्ताः पंचकलशाः सुप्रतिष्ठा वरदा भवंतु। अथ पंचदेवतानां आवाहनमंत्रा
:। ब्रह्मजज्ञानं ब्रह्मन् आवाहयामि इदं विष्णुः। विष्णुं आवाह। नमस्ते रुद्र आवाहयामि। यमाय त्वा। यमं। प्रेताज
यमा· तसुरूपं। पंचदेवतानां पूजनमहं करिष्ये इदमेव चंदनं पुष्पं धूपं दीपं नैवेद्यं दक्षिणां तांबूलं पंचदेवताभ्यः

स्वाहा। पंचनालिकेरसमर्पणं। अथवा पूगीफलं पूजनविधेः परिपूर्णता। अथ पंचसप्तआपार्थे पंचब्राह्मणानां व
रणं। ब्राह्मणाभावे च पादप्रक्षालनं कुंकुमार्चनं वरुण श्राद्धं कुंडलमुद्रिकावस्त्रदानं। आमान्नसंकल्पः दक्षिणा
संकल्पवरणविधिः परिसमाप्ता। अतःपरं विष्णुतर्पणं। अथवा पंचश्राद्धानंतरं विष्णुतर्पणं। विष्णुतर्पणविधि
रुच्यते। आचमनं प्राणायामः प्रयोगः अद्येत्यादि एवंग्रौ अमुकगोत्रस्य प्रेतस्य प्रेतत्वविमुक्तिद्वाराक्षयस्व
र्गलोकप्राप्तिकामः एकादशेऽह्नि विष्णुतर्पणमहं करिष्ये। सं०। विष्णुतर्पणांगत्वेन च श्राद्धं पूर्ववत्। ताम्रपा
त्रे जलदुग्धतिलयवसर्वौषधी तुलसीगंधपुष्पद्रापनमहेपःवं षैनशालग्रामोपरि तर्पणं। शंखे दुग्धं समादाय
सहिरण्यतिलान्वितं। सर्वौषधसहितैर्मिश्रैर्विष्णुमुद्दिश्य तर्पयेत्। वेदोक्तैर्विस्तरैर्मंत्रैस्तथा पौराणिकैः शुभैः
। सहस्रशीर्षा अध्यायमंत्रेण। अपसव्ये हस्ताभ्यां अंजलिना तर्पणं विष्णोपरि। गोत्रस्य प्रेतस्य प्रेतमोक्षार्थे
पापहा विष्णुस्तृप्यतु सर्वं। गोविंदः तृप्यतु। केशवः माधवः श्रीधरः हृषीकेशः पद्मनाभः पुरुषोत्तमः अनिरु
द्धः संकर्षणः वासुदेवः जनार्दनः अच्युतः वामनः पुंडरीकाक्षः मधुसूदनः दामोदरः अनंतः श्रीहरिः आदिदेवः।

दुर
श्राद्धर २ ल्प:

वे
ष्ट्र
स्वेद
न

३१

वैकुंठ· श्रीपति· श्रीधर· त्रिविक्रम· नारसिंह· रामचंद्र· नारायण· पीतांबर· सुरांतक· चतुर्भुज· गोपाल· प
रमेश्वरः हिरण्यगर्भ जगन्नाथ· गदाधर· गरुडवाहन· मुकुंद· धरणीधर· देवकीनंदन· अपसव्यं। अनादि
निधनो देव शंखचक्रगदाधरः। अक्षयः पुंडरीकाक्ष प्रेतमोक्षप्रदो भव। अतसीपुष्पसंकाशं पीतवास
समच्युतं। ये नमस्यंति गोविंदं न तेषां विद्यते भयं। तत्सत्स्वरूप पालक त्वं आगतीनां गतिर्भव। संसारार्णवम
ग्नानां प्रसीद पुरुषोत्तम। नारायण सुरश्रेष्ठ लक्ष्मीकांत वरप्रद। अनेन तर्पणेनाद्य प्रेतमोक्षप्रदो भव।
हिरण्यगर्भ पुरुष प्रजानां व्यक्तिरूपिणः। अस्य प्रेतस्य मोक्षार्थं सुप्रीतो भव सर्वदा। सव्यं। पुंजतेष्ट केन तर्प
णं पूर्ववत। अपसव्यं। अनादिनिधनो देव इत्यादि श्लोकपंचकेन तर्पणं। सव्यं। संहितापाठं विष्णुमंत्रोक्तं त
र्पणं। अपसव्यं। पुनः शेषोदकं शालग्रामोपरि जलधारा पर्यंतं दद्यात्। अमुकगोत्र अमुकप्रेत परलोकम्
हत्वा पानि कृतं यदिदं विष्णुतर्पणं मम दत्तं तवोपतिष्ठतां। तर्पणस्यावसाने तु गां दद्यात् पयस्विनीं। कृते तत् [illegible] विष्णु [illegible] राम
र्पणस्यांगतासिद्ध्यर्थं दारस्मानां पयस्विनी धेनुसंज्ञिकां गां अथवा तन्मूल्योपकल्पितं द्रव्यमनतो हिरण्यं गोत्राय ३१

प्रेतापकस्मै चित ब्राह्मणाय मह्यन्त्वत्तोपतिष्ठतां। ब्राह्मणभोजनसंकल्पः।२। समानब्राह्मणभोजने प्रेतापउ
पतिष्ठतु दासमानां दक्षिणां प्रेतायः मात्रोदकं कुंभदाने सवस्त्रं सदक्षिणां गोत्राय प्रेतापउक मंडलु दत्तं। द्ग
समाने कमंडलुपात्रं सदक्षिणां वरुणदैवतं परलोके मह्यन्त्वक्षयानि ह सर्वगोत्राय अमुक प्रेताय ते उं संयंवि
स्नुप्रीमर्थं ब्राह्मणभोजनं संपथ्याशक्ति सुवर्णदानं। अघपूर्वैः विष्णुतर्पणाविधेः परिपूर्णता। अनेन वि
ष्णुतर्पणाख्येन अपसव्यं गोत्रस्य प्रेतस्य अनन्ततृप्तिः अस्तु। विनाशः स्तु निवृत्तिः अनेन अपूर्णा बली
कर्मांगं ब्राह्मणभोजनं यथाशक्ति होमयोग्यताप्राप्तिः। स्वे स्थंडिले पंचभूसंस्कारः। अग्निस्थापनं। अत्र अलर्चार्पवर
दंगुनीराणां मते। दक्षिणातो ब्रह्मासनादि वरु अपणं अत्र चरुताहुतिः आज्याहुतिः ११९ आहुती ८६ ११ व
र्याहुतिः १६ तिलाहुतिः ९८ आज्यो ह्रासनादि पर्युक्षणांते आज्यहोमः। ॐ प्रजापतये स्वाहा। इदं प्रजापतये।
इंद्राय स्वाहा इदमिंद्राय। अग्नये स्वाहा। इदमग्नये। सोमाय स्वाहा। इदं। अथ चतुर्गृहीत होमः। युंजते अष्टकेन सुविश्व
चतुर्गृहीतमाज्यं हुत्वा। युंजते मनः परिस्तुतिः स्वाहा। इदं विष्णवे सर्वत्र समागः। इदं विष्णु। स्वरो स्वाहा। इरावती।

३२

देवश्रुतो· विष्णोर्नुकं दिवो वा· अतत· विष्णोरराटं· स्वप्नस्तु केशा होमः पुरुषसूक्तेन होमः। आहुतिः १६ सुवनः सु
चिद्धि ग्रहणं ॐनरनारायणेन होम अः षट् आहुतिः ततः लोमभ्यः स्वाहा इत्यादि आहुति ४२ सगोत्रि
यण्यो देवतेजं लोमभ्यः स्वाहा २ इहस्थेचे स्वाहा २ लोहिताय स्वाहा २ मेदोभ्यः स्वाहा २ मांसेभ्यः स्वाहा २ स्नावभ्यः
स्वाहा २ अस्थभ्यः स्वाहा २ मज्जभ्यः स्वाहा २ रेतसे १ पापवे १ आयासाय १ प्रायासाय १ संयासाय १ वियासाय १ उद्यो
यासाय १ शुचे १ शोचते १ शोचमानाय १ शोकाय १ तपसे १ तप्यते १ तप्यमानाय १ तप्ताय १ [illegible] १
संयासाय १ वियासाय १ उद्यासाय १ शुचे १ शोचते १ शोचमानाय १ शोकाय [illegible] तप्यमानाय १
घर्माय १ निष्कृत्यै १ प्रायश्चित्त्यै १ भेषजाय १ यमाय १ अन्तकाय १ मृत्यवे १ ब्रह्मणे १ ब्रह्महत्यायै १ विश्वेभ्यो देवेभ्य
१ द्यावापृथिवीभ्यां १ अष्टचत्वारिंशत् होमः। अभिधाय इदं विष्णुर्विचक्रमे इति मन्त्रेण इति सर्वत्र त्यागः ॐ अतो देवा
अवंतु नो यतो विष्णुर्विचक्रमे पृथिव्याः सप्तधामभिः स्वाहा। अथ वैतस्य विष्णोः कर्माणि· तद्विष्णोः विष्णोर्नुकं
दिवो वा· अतत· विष्णोरराटं त्रीणि पदा अः षट् ॐनरनारायणेन त्यागः इति षोडशाहुतिः। ततः कुसुमाञ्जलिः

सुवे ॥१२

यमो जयती

कार्येर्घृताक्तैर्यवमिश्रितैस्तद्विष्णोरासेति मंत्रेण जुहुयात् ॥ षष्ठोत्तरं शतं तद्विप्रास इति मंत्रेणाग्निलयवाहुतिस्त्वष्टोत्त
रशतं १०८ स्विष्टकृत् भूरादि घृतेनैव वा हुतयः ॥ इन्द्रादिदिक्पालेभ्यो बलिदानं ततः पूर्णाहुतिः ॥ स्त्रुवि
स्रुवं गृहीत्वा समाप्य रक्तां ॥ उपरि रक्तवस्त्रवेष्टितं वेष्टनं पुष्पकुंकुमसंपुक्तं नालिकेरं [illegible]तं वा ॥ अथवा श्रीगो[illegible]
स्वाहा स्वाहा ॥ इति केचित्काश्यप पठितात्पूर्णाहुतिहोमः । मडास्वे नमः इति मार्गः ॥ अथ होममंत्रकल्पः ॥ स्नाया
त्वा दिः सूत्रे [illegible] पूर्णाहुति पर्यन्तं आस्निग्धाय स्विष्ट होमकर्माणि स्वे स्वे मंत्रे पंसेपसे देवताये यावत्सोपांवे स
हुतयः सा मादेवतायो पेतां । संस्रव प्राशनं पवित्रपोमार्जनं तं प्रतिपत्तिः । मणीतावि मोकः ब्रह्मणोपू
र्णपात्रे दानं । कृते तन्त्रारापणि वलिकर्मागतया विहितत्वात्स्विष्टहोमसांगता सिद्ध्यर्थं दानमप्यात्रं पूर्णपात्रे
मलन्तद्भाम हेत्से मददे । कर्णिष्यमाणायव्यासंस्थाकारश्चाह्लणानहं भोजयिष्येते नकर्मांग देवतायोपेतां सं
समाने हवाराज्ञे वलिदानार्थं अपसव्यं गोत्राय मे ताय उपतिष्ठतु । मम । मापस्विष्टहोमविधेः परिपूर्णता
भोजनं दक्षिणा यत्स्विष्टांग होमकृतेन अपसव्यं गोत्रस्य प्रेतस्य दक्षिणा दाने कर्मणि वृत्तिः । अस कृद्विनाशाः

श्राद्धे स्मृतः पादार्घः प्रथमं विष्णु एतत्ते पाद्यं पादावनेजनं पादप्रक्षालनं लघु अर्घः इदमत्र चंदनं च पुष्पं पात्राणि इदमाचमनं
द्वितीयं शिव एतत् तृतीयं यम· चतुर्थं सोमराज· पंचमं हव्यवाहन· षष्ठं कव्यवाहन· सप्तमं मृत्यु· अष्टमं रुद्र· नवमं पुरुष· दश
मं प्रेत· एकादशं विष्णु १

इति श्राद्धिः अग्रे एकादशाहे वैष्णवश्राद्धयोग्यता प्राप्तिः सर्वं ततस्नात्वा। एकादशाहे वैष्णवश्राद्धं कुर्यात। स्वर्णाभि
सुखोपविष्ट। आचमनं कुशोपग्रहः प्राणायामः एकादशच दृष्टव्याः विष्णुः शिवो यमश्चैव सोमस्तु हव्य
वाहनः कव्यश्च मृत्यु रुद्रस्तु पुरुषश्चक्रमाद्धिमान। प्रेतात्तु दशमं प्रोक्तो विष्णुरेकादश स्मृतः। इत्येवैकाद
शप्रोक्ता श्राद्धेस्मिन्नधिकारिणः यथान्नहीता। प्रथमचरे विष्णु श्राद्धे उपनिष्टतां। द्वितीये शिव श्राद्धोत्तरण
उप· तृतीये यम श्राद्ध चतुर्थे सोमराजः पंचमे हव्यवाहनः षष्ठे कव्यवाहनः सप्तमे मृत्यु अष्टमे रुद्र नवमे पुरु
षदशमे प्रेत एकादशे विष्णु आचमने दिग्बंधः सर्वे नारायणाः पान्तु धीनाम्हमस्तु दक्षिणे गोविन्दः पश्चिमायां तु वा
सुदेवस्त्वथोत्तरे। ऊर्ध्वं गोवर्धनो रक्षेदधस्तात्त्रिविक्रमः। सप्तव्याधा दशार्णेषु मृगाः कालिंजरे गिरौ चक्रवाकाः
शरद्वीपे हंसाः सरसि मानसे। तेपि जाताः कुरुक्षेत्रे ब्राह्मणा वेदपारगाः। प्रस्थिता दीर्घमध्वानं यूयं तेभ्योवसीद
थादेवताभ्यो देवताभ्यः महायोगिभ्य एव च नमः स्वाहायै स्वधायै नित्यमेव नमः। ततः कर्म यजमानं मंत्रणीय
देवान् पाकयोज्ञानां। एकादशाहे वैष्णवश्राद्धे पिंडद्रव्योपहाराणां पवित्रतां देशकाल· संपदस्तु· आधेयादि एवं

३३

33

कु

पाद्य

एत्योजयति

३३

त

गुणं धो अपसव्येनेव स्पृशेत स्पृशेत तनि हस्तार्घं असमर्ति विनाशनार्थं समर्तिं अलपरि सुलोकपात्रस्यार्घपाद्यं
शादुर्मरणां तर्गं कश्चिदुमरणानि हस्तार्घं नारायण। बलिकर्मंगभूतं एकादशावैष्णव श्राद्धे विष्ण्वादि विष्णुप
र्यंतानां एकोद्दिष्टविधिना एकतंत्रेणाहं करिष्ये। सर्व एकादशावटे आसनं प्रथमं विष्णो इदमासनं द्वितीयं शि
वस्य इदं एवं सर्वत्र इदमासनं। हस्तप्रक्षालनं उपयह विष्टरा थी एकादशाभ्यर्घपात्र प्रकरणं। एकैकं पवित्रकं सर्व
त्रांशं तो देवीस्तुह कप्रकरणं पवो मीति यवप्रक्षेपः इदमत्र चंदनं एकादशाभ्यर्घपात्राणां त्र्यर्घार्घ्य विधेः परि
पूर्णतास्त्रस्ति च तुलसी हार्धमिवेत्यपवित्रार्पणं पूजने। अर्घेण हीतायादिद्या आपः पपसाः सुहवा मैवं तु
प्रथमं विष्णो एष ते अर्घः। एवं सर्वत्र अर्घदाने। अत्र न पात्र स्युं जीकरणं नार्घवंदने। एकादश चाद पूजने। चंदनं
पुष्पं धूपं दीपं च यथाशक्ति वस्त्रं फलः। यथा स्त्रोगं धाद्यं नैवेद्य समानेव हस्त प्रक्षालनं आचमनं सो द्दिष्टं दत्वं विष्ण्वा
दि विष्णुपर्यन्तानां प्रत्येकं अथवा एकतंत्रेण। अत्र तत्र सम क्रम हाहा। इदं वो जोतिः दीप ज्योति पुष्पं। अमी
षां एकादश वैष्णव श्राद्धानां अर्घादि न विधेः परि पूर्णतास्त्रा च मनं। एकादश पात्रे परिवेषणं। ब्राह्मणाभोजन

(ओं इदं अन्नं शिवाय ते पात्रं इदमन्नं वदन्नं अपरं दास्यमानं आलभ्य भोजनं विष्णवे स्वाहा। एवं एकादशपात्रे भोजनसंकल्पः। अवनेजनं।)

संकल्पः। प्रथमे पात्रे स्थितं तामसेन मि[illegible]भिंचामि [illegible] तिपात्रं प्रथमं विष्णोः अवनेनि[illegible] द्वितीयं [illegible]
प्रोक्षणं। पृथिवी ते पात्रं द्यौः इदमन्नं वदन्नं अपरं दास्यमानं आलभ्य भोजनं विष्णवे स्वाहा। एवं एकादशपात्रे भो
जनसंकल्पः। अवनेजनं प्रथमं विष्णोः अवनेनिक्ष्व। द्वितीयं शिव इत्यादि सर्वत्र अवनेजनं। एकादश कुशास्त
रणं। पिंडदानं। प्रथमं विष्णोः एष ते पिंडः एवं एकादश पिंडान् दत्वा हस्तप्रक्षालने अवनेजनं। सूत्राच्छादनं
चंदनं पुष्पं। धूपं दीपं नैवेद्यं ताम्बूल[illegible] पलानि एकादश आदेउपतिष्ठतां। पिंडानाम् सर्वेन विधेः परिहरणं। एताः ए
कादश पिंडैः सह तैः अपसव्यं गोत्रस्य प्रेतस्य सद्गतिः उत्तमलोकप्राप्तिः सर्वसुखश्चावमनं एकस्मिन् वस्तु देहतु प्रो
क्षिता। क्षिकरणं। स्वधोत्तिनो पं प्रदेशोत्मा। शिवा दर्भा आपः संतु सौमनस्यमस्तु। अक्षतं चारिष्टं चास्तु। अपसव्यं
स्वधोत्ति तन्जले पिंडानुपरिसिंचनं। गोत्रस्य प्रेतस्य सद्गतिः उत्तमलोके प्राप्तिः सर्वं अक्षय्योदकदानं। विष्णोः
पद न्नम् अपानादि किंनउपतिष्ठतां। एवं सर्वत्र। यस्य प्रविष्टं तस्योपतिष्ठतां। पिंडानामुपरि एकादशपवि
त्राण्यर्पयेत्। अतः परं एकादशपिंडे जलधारा कर्तव्या। त्र पात्रे जलदुग्ध सर्वौषधि तिल जौ वटुल भी

चंदनहिरण्यमन्नेपः पिंडोपरि पृथक् २ मंत्रेण। क्षीरेण धारां दद्यात् तत्रोद्वेडुग्धं समाक्षयसहिरण्यतिलान्वितं
सर्वौषधीच संयुक्तं दद्याद्धारां पृथक् पृथक्। तत्र मंत्राः। प्रथमपिंडे आपो देवा इति। विष्णुपिंडे एष ते जलधारा
द्वितीयपिंडे उपयामगृहीतोसि तर्पस्व शिवपिंडे एष ते जलधारा। तृतीयपिंडे येनापावकप्रथमपिंडे एष। चतु
र्थपिंडे ये देवा मंधारा। [illegible] पिंडे [illegible] संतर्पय स्व शिवपिंडे एष ते जलधारा [illegible] पिंडे येनापा
वक प्रथमपिंडे एष। चतुर्थपिंडे सोमराजा। पंचमे समुद्रं गच्छ। हव्यवाहनपिंडे एष षष्ठे अग्निर्ज्योतिः हव्यवाहन
पिंडे ए। सप्तमे हिरण्यगर्भः मत्स्यपिंडे। अष्टमेन मस्ते रुद्रमन्यव पिंडे ए। नवमे यज्ञायतो। पुरुषपिंडे एषं दश
मेवाः फलिनी। अनंतपिंडे ए एकादशे विश्वतश्चक्षुर्विष्णोः पिंडे ए। अपसव्येनोदकं एकतंत्रेण एकादशपि
डोपरि जलधारां दद्यात्। अनादिनिधनो। इति पठित्वा। सर्वेषां दक्षिणां संकल्प्य आमीषाश्राद्धानां प्रतिष्ठासिध्य
र्थं दासमानां दक्षिणां विष्णवादिविष्णुपर्यंतानां प्रत्येकं अद्य मलमासमासे एकादशाहदाने। हिरण्यवस्त्ररज
तं गुडाज्य जलवस्त्रतयाली रुद्रं उस्तिला धान्यं महिषी चामरं दद्येता एकादशाहदान आचार्याय मनः संकल्पितं

विष्णुवेत्ताहा। अघमर्षोच्चरितं तीर्थविधौ १

इमं [illegible] होहं [illegible] प्रसादात्तत्पकारश्चाद्दे परि

पूर्णता। एभिः प्रकारैश्चाद्भिः कृतैः अमुकगोत्रस्य प्रेतस्य प्रेतत्वनिवृत्तिः अस्मत्कृतिविनाशः सद्गतिः प्राप्ति

अग्रे पंचकलशे [illegible] पात्र पूजा योग्यतायामितिः। भद्रं कर्णेति मंत्रेणाकुर्यात पिंडविसर्जनं भद्रं कर्णेभिः पिंडान्तुष्ट

त्वा घटविसर्जनं। पिंडप्रवाहस्नानात। स्नानं ११ शुष्कवस्त्रं परिधाय उत्तरीयस्य आचमनं कुशोपग्रहो। प्रामु

खः उपविश्य अघेमादिः ए. थ्यो. पंचकलशे पंचसूक्तजपः कार्यश्च। जापकाः जपध्वं पाठकाः पठध्वं। ब्रह्मक

लशे तेजोसि। विष्णुकलशे सहस्रशीर्षा। रुद्रकलशे नमस्ते। यमकलशे तदेवा। प्रेतकलशे अपेता धामाय। पंचक

लशे जपानंतरं जपनिवेदनं। हस्ते जलं अक्षता पात्रस्थ कलशं सजलं सहिरण्यं सवस्त्रं सफलं गंधपुष्पाद्यर्चि

तं ब्रह्मसूक्तेनाभिमंत्रितं अमुकगोत्रस्य प्रेतं ब्रह्मलोकप्राप्त्यर्थं ब्रह्मा प्रीयतां। स[illegible] सवस्त्रं सफलं

द्वितीयकलशं सर्वोपस्करसहितं विष्णुसूक्तेनाभिमंत्रितं अमुकगोत्रः प्रे. विष्णुलोकप्राप्त्यर्थं विष्णुप्री. स

तृतीयकलशं यथोपस्करसहितं रुद्रसूक्तेनाभिमंत्रितं अमुकगो. प्रे. रुद्रलोकप्राप्त्यर्थं रुद्रप्री. सवं च

३५

35

वी-३स्प३

अं

एम ३५

चतुर्थकलशं स्पृष्ट्वा । यमस्य के अप०गो० मे० यमपातनानि हृष्टमर्घं मापउपतिष्ठन्तु सर्वं पंचकलशं पयो मं

पत्नी रक्षहिते अप०गो० मे० प्रेतस्य मोक्षार्थं प्रेताय उपतिष्ठन्तु पंचदेवतास्तर्पणं । ब्रह्मणस्त्रिविष्णुरुद्रेभ्या

पनीपानस्येपरिब्रह्मणे मंत्रैस्तर्पणं ब्रह्मपक्षा० आ ब्रह्मन् ब्रह्मणो ब्राह्मणं० ब्राह्मणमध० ब्राह्मणास्सः पितः ब्रह्म

णस्पते० ब्राह्मणोस्य० उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते० युञ्जे वां० तत्त्वायामि० ब्रह्मजज्ञानं पवते० ब्रह्मसूर्यसमं० रुचं ब्राह्मं० ब्रह्माणि

विष्णुरुद्रौ

मे० प्रैतु ब्रह्मणस्पतिः० अथ विष्णुरुद्रेभ्यः पनीपानस्यो परिविष्णुमंत्रैर्विष्णुतर्पणं । इदं विष्णु० विष्णोर्नुकं० प्रतत्०

विष्णोरराटं । नहि स्पो० विष्णोः कर्माणि० त्रीणि पदा० तद्विष्णो० दिवि विष्णु० अहिंसे ब्रुवे० विष्णोः क्रमोसि० प्रपर्वत

स्य० अथ रुद्रतर्पणं० नमस्ते० याते० इमारुद्राय० असौ यस्ताम्रो० नीलग्रीवाः शतं० अवरुद्र० एष ते रुद्र० असौ यस्ता

म्रो० मान स्तोके० नमः शंभवे० परि नो० शुनस्त्वा० वसु सप्ता० यत्र ह मते० ह० अथ यमतर्पणं । यमाय त्वा० यमा ०

य स्वाहा० यमेन दत्तं० अपि यमो० यमाय लामखाः मलवेपत्ला० यमाय यम० ये देवात्रा० यमाय तं० कश्याद म

ग्निं० अथ पतस्पुरुषतर्पणं० आ क्रन्द० मर्त्ये तानज्ञायेत० पराकुतान्त० यो अग्निः कव्यवा० ये हस्ते० अपेत वीः०

३६

अपेतो यंतु । ये देवा अग्निनेत्राः । अघमर्षणं । स्नानं । पंच देवता तर्पणोपरि प्राणायामः । अनेन अग्रे पंच श्राद्ध
योग्यता प्राप्तिः । सर्वं आवमनं पंच श्राद्धारंभः । पंच वट स्थापनं । आसुखउं । कुशोपग्रह । यवान् गृहीत्वा । प्रथ
मं ब्रह्मश्राद्धे तृणोपतिष्ठं तां द्वि । विष्णुश्रा । त । रुद्रश्रा । चतुर्थ यम । पंचमं तत्पुरुष श्राद्धे । मा हा यं ब्रह्म
रूपं तन्ने प्राध्ये । विष्णोः । रुद्रः । यमः । तत्पुरुष । आचमनं । द्विर्बद्धः सर्वेण का शश्राद्ध वत अर्घ्यपात्र । य
हे वा । पाकप्रोक्षणं पंचश्राद्धोपहारणां पवित्रता । देश । अद्येमादि । थो अमुक गोत्र । अमुके सद्गतिप्राप्त्यर्थं पं
चश्राद्धं करिष्ये । इत्येवं पंचवटे आसनं ब्रह्मणे इदमासनं विष्णवे । रुद्राय । यमाय । तत्पुरुषाय । तत्पु
रुषः । हस्तप्रहा । उपग्रह । अर्घपात्र प्रदानं । पवित्रकं पशन्नो देवी [illegible] पवोसि । चंदनं पुष्पं । अर्घपा
त्राणां सर्वेन विधेः आसिंचतु स्वाहाघ्यां । पवित्रार्पणां पूजनं । पादिया । दे । ब्रह्मरूपं [illegible] ऽर्घः । एवं सर्वत्र ।
तत्पुन्नी करणं नार्घ वंदनं च पूजनं । धूपं दीपं । वस्त्रं संकल्पः । यथा दन्तेंगं वाप्यर्चनं दास्यमानं यत्नं ब्रह्मा एन
द्रि तत्पुरुषेभ्यः स्वाहा । अमीषां श्राद्धानां अर्चन विधेः परिप्राणता । आचमनं । पंचपात्रे परिवेषणं च

36 [illegible]

३६

नंत्वा॰ पृथिवीतेपात्रंद्वेइदयव्रतंत्रपर्दंशसमानंब्राह्मणाभोजनंब्रह्मणोमुखाहा।एवंसर्वत्र।अवनेजनं।ब्र
ह्मन्त्र्अवनेनिक्ष्व।विष्णो अ॰रुद्र॰यम॰ तत्पुरुष॰ कुशलस्थलं।पिंडदानं।ब्रह्मन्एषतेपिंडः।विष्णो॰ रुद्र॰ यम॰
तत्पुरुष॰ यत्अवनेजनं।स्तत्र्याच्छादनंचं स्नपुष्पंधूपदीपंनैवेद्यं।पंचम्याहेउपति॰पंचकसार्घं॰श्रद्धायन प
पिंडानामर्चनविधेः परि।पुष्पैः पंचम्यावेःक्तैः अपगोत्र॰ग्रे॰ सहस्रिंसापिः।संबंधात्।आचमनं।स्तुप्रोत्तिना
हिकरणं।अत्राप्याहकदानंब्रह्मणोदत्रेआस्तउपतिष्ठतां।विष्णोर्दत्तंरुद्रस॰यमस॰ तत्पुरुषस्पिंडोप
रिपवित्रकाहमहेपः पंचपिंडेजलधाराकर्त्तव्या।जलडग्धमतर्वोवक्ष्तिलयवतंडलमीसंयुतंजलधा
रांकुर्यात्शंखेनस्थ्यक्२मंत्रेणजलधारा।अग्निमीले॰आब्रह्मन्द्वाभ्यांमंत्राभ्यांब्रह्मन्एषतेजलधारा
५ इषेत्वोर्जे॰ इदंविष्णु॰द्वाभ्यांविष्णुपिंडेजलधारा।अग्नआयाहि॰नमस्ते॰ द्वाभ्यांरुद्रपिंडेशंनोदेवी॰यमायप
त्वा॰द्वाभ्यां॰यमपिंडे॰ अक्रन्कर्म॰प्रेतानपता॰द्वाभ्यां॰प्रेतपिंडे॰शेषोदकंपिंडोपरि।अनादिनिं॰दक्षिणा
दकं॰अमीषांश्राद्धानांप्रतिष्ठा॰यथाशसमानंदक्षिणा॰ब्रह्मादिप्रेतपर्यंतेभ्यः प्रत्येकं२अन्नमस्तु

८ अपतिपुत्रवती नारी भर्तुरग्रे मृता यदि। वृषोत्सर्गं न कुर्वीत गां तु दद्यात् पयस्विनीं ॥१॥ अत्र पतिपुत्रयोः साहित्यं विवक्षितमिति॥

२८ स्वाहा॰ ततः पंचस्नानानि धुर्मिश्र सवत्सां धेनुं सुवर्णं च क्रमात्तिलान् रूप्यं ससहितं पंच पंच श्राद्धेषु दक्षिणाः
दासस्मान पंच स्नान ग्रतान् स्नायमनसो दिष्टद्रव्यं पंच देवताभ्यः प्रीयतां। अथ षड्वेदिर्हितं पंच आद्यपरिस्रस्तौ
ता। एभिः पंचश्राद्धैः कृतैः अमुकः गोत्र॰ प्रेत॰ सद्गतिप्राप्तिः॥ इति नारायणबलिः॥ अथ वृषोत्सर्गप्रयोगः प्रा
प्तिः मदं करोति मंत्रेण कुर्यात् पिंडविसर्जनं। पिंडानुधृत्य च दर्विसर्जनं। पिंडप्रवाहस्नापानं। पंचस्नानं
शुक्लवस्त्रपरिधानं। उत्तरीयमपि इति नारायणबलिः समाप्तः। अतः परं वृषोत्सर्गः अत्र नाचार्यवरणं
काम्यवृषोत्सर्गवत्। किंतु स्वयमेव कुर्यात् सर्वं आचमनं प्राणायामः। कुशोपग्रहः। प्रयोगः अद्येत्यादि मा
सेपक्षे तिथौ। अमुकनाम्नि सरे एवंगुण॰ थौ। अपसव्यं। गोत्रस्य अमुकप्रेतस्य प्रेतत्वविमुक्तिपूर्वकात्त्यप
स्वर्गलोकप्राप्तिकामः मरणदिनादारभ्य एकादशेहनि वृषोत्सर्गमहं करिष्ये संकल्पं। रत्निमात्रे स्थंडिले
पंचभूसंस्कारः अग्निस्थापनं। सिद्धासादनमुक्तत्वात् सर्वं प्रस्थवत् प्रणयं। दक्षिणतोत्रासनादि कुरा
कंडिकाकरणं। स्तरीं प्रणीताप्रणयनं। आसादने विशेषः। आज्यं तंडुलानंतरं प्रस्थवत् सिद्धासादनं॥

37

एप
३७

सर्षपमात्रं । त्रिर्द्विर्घृतद्रुमादि पायसचरुश्रपणं । केषांचिन्मते आज्यस्थालीद्वयं विकल्पः । ईशानेरु
कवस्रोपरि प्रेतमातरः स्थापनं । काली कराली विकटा भीषणा च महोत्कटा । संहारिणी डराधषा सप्त प्रे
ताः प्रेतमातरः । प्रेतमातॄणामीशाने रुद्रकलशस्थापनं । भूरसीति क्रमेण मध्ये पंचरत्नं । रुद्रकुंभं
सवस्त्रं चमल्लांभः सुपल्लवं । प्रतिष्ठाप्य जा । धूपदीपनैवेद्यादि फलार्घतांबूलदक्षिणांतं सर्वं प्रेतमात
णां पूजनविधेः परिपूर्णता । अथ रुद्रकलशप्रार्थना । गंगाद्याः सरितः सर्वास्तीर्थानि समेकल्लाः । आयांतु
यजमानस्य दुरितक्षयकारकाः । रुद्रकलशे संकल्पविधिना रुद्रगणश्राद्धं । मध्ये न कार्यं । वीरभद्रश्च शं
भुश्च गिरीशश्च महायशाः । अजैकपादहिर्बुध्न्य पिनाकी चापराजितः । भुवनाधीश्वरश्चैव कपाली च वि
शांपतिः । स्थाणुर्भगश्च भगवान् रुद्रा एकादश स्मृताः । अथ प्रयोगः । देशकालौ संकीर्त्य अमुकगोत्रस्या
द्य प्रेतत्वविमुक्तोत्तमलोकप्राप्त्यर्थं रुद्रगणश्राद्धं करिष्ये । प्राणायामसंकल्पादिक्रमेण सर्वं कार्यं । अशक्ते
नैकैकस्य रुद्रनामग्रहणेनैकैकब्राह्मणभोजनं कार्यं । एकं वा रुद्रगणश्राद्धं दैवे एकादश ब्राह्मणा भवंति । अप

केन सर्वौ दर्शो नैक एव ब्राह्मणो भोजनीयः ब्राह्मणभोजनाभावे एकादशाश्राद्धमात्रानि भवंति। एकं वा ब्रा
ह्मणं श्राद्धे प्रेतोपकारार्थं कर्तव्यः इति रुद्रगणाः श्राद्धं नारायणमहीपद्धतौ स्रुवः शतपत्रादि पर्युक्षणं
ते आज्यहोमः। आदौ इहरति द्वाभ्यामनेन ब्रह्मा इति आघारावाज्यभागौ च ततो वह्निं समर्चयेत। हृदनाम्ने
वैश्वानराय प्रज्वलनं इहरतिः स्वाहा। इदमग्नये न मम। ॐ इह रमध्वं स्वाहा इदमग्न॰ ॐ इह धृतिः स्वाहा इदमग्नये। इ
ह स्वधृतिः स्वाहा इदमग्नये। उपसृजं धरुणं मात्रे धरुणो मातरं धयन्स्वाहा इदमग्न ॐ रायस्पोषमस्मासु दी
धरत्स्वाहा इदमग्नयः ॐ प्रजापतये स्वा॰ इदं प्रजा॰ इंद्राय॰ इदमिंद्राय॰ अग्नये स्वा॰ इदं सोमाय स्वा॰ इदं॰ रुद्रना
म्ने वैश्वानराय इदमावाहनं इदमत्र वं देवतुभ्य अभिघार्य पाप्मवरुहोमः ॐ अग्नये स्वा॰ इदमग्न॰ ॐ रुद्राय
स्वा॰ इदं॰ शर्वाय स्वा॰ इदं शर्वा॰ पशुपतये स्वा॰ इदं॰ उग्राय स्वा॰ इदं॰ ॐ अशनये स्वा॰ इदं॰ ॐ भवाय स्वा॰ इदं
ॐ महादेवाय स्वाः इदं म॰ ॐ ईशानाय स्वा इदमी॰ अथ पूर्ववत्होमः। अभिघार्य पूषा गा अन्वेतु नः
पूषा रक्षत्वर्वतः पूषा वाजं सनोतु नः स्वाहा इदं पू॰ स्तोऽभयोग्यं हशेषमस्विष्टकृद्धोमः ॐ अ[illegible]ग्नये

एम

अंकुरणं। कौसुंभवस्त्रवेष्टनं। वृषस्य कंठे घंटाबंधनं। पार्श्वयोश्चामरं। सूर्पपदबंधनं। श्वेतवस्त्रेणाच्छादनं। उभयोर्मर्दनफलं।

स्विष्टकृते स्वाहा। इदमग्नये स्विष्टकृते न॰ अथ आज्येन भूरादि प्राजापत्यं तान् वा हुतवः ततो रुद्रकल
शे रुद्रान् जपित्वा रुद्राध्यायं जपः। ततः रुद्रकलशोदकेन वृषवत्सतरीणां अभिषेकः चतस्रो वत्सतरी
णां एका वा गोसहितः वृषस्य मंत्रैरभिषेकः वत्सिकाष्टौ चतस्रो वा द्वौ वा एकां वापि भवति। अथाभिषे
कमंत्राः। आपोहिष्ठा ३ पुनन्तु मा ३ कयानश्चित्र ३ ततः रुद्रकलशोदकेन वृषवत्सतरीणां स्नपनं। सु
वर्णशृंगाबंधनं। कुंकुमेन वृषस्य चक्रं त्रिशूलं कार्यं। त्रिशूलं दक्षिणे पार्श्वे वामे चक्रं तु विन्यसेत्। ल
लाटे तिलकं। पुष्पमालाधारणं। ततो मासं प्रकुर्वीत वृषदेहे क्रमेण तु इत्थं विन्यसेन्मूर्ध्नि इमा
रुद्राय मस्तके। नमस्ते रुद्र ककुदे च। ललाटे गोमहत्वं। विश्वानि तनुवा केन नेत्रयोश्चोपसंस्पृशेत। मा ना
हा इति नासाग्रे अवतत्य मन्वे न्यसेत। नीलग्रीवेति कंठे च। प्रमुंच धन्वन इति बाह्वोः समिधाग्ने च पादुभ्यां
नमो वः किरिके हृदि। नाभिर्मे इति मंत्रेण नाभिस्थाने तु विन्यसेत। पंचनघेति कुक्षौ च कोसीति कटि वि
न्यसेत। परि ते धन्व ऊरुभ्यां उडुतं जंघयोर्न्यसेत। इमं मे इति च पुच्छाग्रे। एतावान् इति पादयोः एवं न्यासे कृते

नूनं रुद्रस्वरूपो भवेद्वृषः ॥ अथ वस्त्रतरीन्यासः ॥ गौरी शिरसि विन्यसेल्ललाटे पार्वती तथा । नेत्रयोर्विन्यसेद्गं-
कालिंदी नासिके तथा ॥ महादेवी मुखे न्यस्य कंठे लक्ष्मीं ततो न्यसेत् । गायत्री हृदये देवं सावित्री बाहुमध्यतः ।
नाभौ च विन्यसेत् स्वाहा स्वधैव लिंगेन तु । ऊरू सरस्वती देवी भवानी पादयोस्तथा ॥ हुं रे च विश्वधारिण्यै हुत-
ये मंगलं भवेत् । उमा उष्ठे धृतिः शृंगे रुद्राणी शृंगमध्यतः । कौटर्यै पृष्ठदेशे तु सर्वांगे मूलवाहिनी । एवं न्या-
से कृते नूनं पार्वती सा वसमाहिता ॥ अथ वृषभप्रार्थना ॥ नंदिनीकुलसंभूत वृषत्वं रुद्रवाहनं । गवां कोटिसह-
स्राणां तासां त्वं वृषभस्तथा ॥ ततो वस्त्रतरीप्रार्थना ॥ पालक्ष्मीः सर्वभूतानां या च देवेष्ववस्थिताः । धेनुरूपेण
सा देवी तस्य पापं व्यपोहतु ॥ अथ वृषस्य दक्षिणकर्णे जपः ॥ तीक्ष्णशृंगाय विद्महे वेदपादाय धीमहि तन्नो
वृषः प्रचोदयात् । वस्त्रतरीदक्षिणकर्णे जपः ॥ तीक्ष्णशृंगायै विद्महे वेदपादायै धीमहि तन्नो गौरी प्रचोदयात्
॥ ॥ उभयोः स्रजनं ॥ वृषमन्त्रे रुद्रसूक्तं श्रावयेत् ॥ ॥ नमस्ते १६ हस्ते जलं आदाय एम्म
अपसव्यं ॥ ॥ इमां वस्त्रतरीं यथाशक्त्यालंकृतां गोत्रस्य प्रेतस्य प्रेतत्व ॥ [illegible] ।

मोक्षार्थं रुद्ररूपिणे वृषभाय तुभ्यमहं संप्रददे। यथाशक्तिहिरण्यदक्षिणां तुभ्यमहं सं० ततो गृहीतकुसुमांजलिस्तं वृ
षं प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कुर्यात्। नमस्कारमंत्रः। एनं वृषं गुणैर्युक्तं पतिं वो वत्सलिनं शुभं। हृष्टमिमेनेन सहिताः क्रीडध्वं हृष्ट
मानसाः। अयं हि वो मया दत्तः सर्वासां पतिरुत्तमः। तुभ्यं चैता मया दत्ताः पत्न्यः सर्वा मनोरमाः। ततः स्वतुःकलोग्निं प्रद
क्षिणां कारयित्वा तत्पुच्छेन तर्प्पणं कार्यं। मनो मे प्रेतस्तृप्यतां। वाचं मे तर्प्पयतां। प्राणं मे तर्प्पयतां। चक्षुर्मे तृप्यतां। श्रोत्रं मे त
र्प्पयतां। आत्मानं मे तर्प्पयतां। प्रजां मे तर्प्पयतां पशून् मे तर्प्पयतां। गणान् मे तर्प्पयतां। अपसव्यं। अनादिनिधनो गोत्र
स्य प्रेत प्रेतत्वनिवृत्त्यर्थं यमलोकप्राप्त्यर्थं वृषवत्सतरीपुच्छेन तर्प्पणं मद्दत्तं तवोपतिष्ठतां। तर्प्पणान्ते तप्तलोहेन
निर्द्दहेत् वृषं गुह्ये। चक्रं त्रिशूलं तत्स्कंधे ततो वै वृषमुत्सृजेत्। अथ उत्सर्गः। कुदक्षुत्वोपविश्य सव्येन पाणिना वृष
पुच्छं गृहीत्वा दक्षिणहस्तेन सहिरण्याः आपः सतिलाः सकुशाः आपश्चात्य अद्येत्यादि देशकालौ स्मृत्वा एनं वृषं रुद्रदे
वतं यथाशक्त्यालंकृतं गंधपुष्पाद्यर्च्चितं त्रिशूलचक्रांकितं रुद्रदैवतमेवं विधं वत्सतरीसंयुतं अपसव्यं अमुकगोत्रस्य
अमुकप्रेतस्य प्रेत[illegible]त्वादिमुक्तिपूर्वकारूपस्वर्गलोकप्राप्तिकामः अहमुत्सृजामि। एतं युवानं पतिं वो ददामि
तेन क्रीडन्तीश्चरथ प्रियेण। मा नः साप्तजनुषा सुभगा रायस्पोषेण समिषा मदेम। इत्युक्त्वा घेतानुपसंचारयतु सर्वदा। इत्यु

४०

वार्यसहिरण्यं सतिलमुदकं भूमौ निक्षिपेत्। मन्त्रं। ततो वत्सतरीमध्यस्थितस्य वृषभस्य समयो भूरिसुतुर्याकेना
भिमंत्रणं मयो भूरभिमाह्वा हिस्वाहा मा कृतो सीम्याद्दिस्वर्णो मूर्धः स्वाहेत्यनेन। अथ विसर्जनमंत्रः। मुक्तस्त्वं नो मया
वत्सगणस्यलं नव रोचते। चरस्त्वं वनमहत्स्वे मुकुन्दक्रीडं च गोकुले। धर्मस्त्वं वृषरूपेण ब्रह्मणा निर्मितः पुरा। तवोत्सर्गप्र
भावेन प्रेतोद्धरभवार्णवात्। नमस्कारमंत्रः। नमो वृषभदेवेश भूतर्षिपितृपोषकः। त्वयि मुक्ते तृप्या लोकाः प्रेताः सं
तु निरामयाः। ततो दक्षिणस्कंधे वृषभस्य ईशान्यां वा प्राची चेरणं। यथेष्टं पृथ्वीं पर्यटेति मंत्रेण। मम मुक्ते मया
स्कंधे पत्रपत्रा निरोच्यते। तुभ्यं ये विघ्नकर्त्तारः पतन्ति नरके ध्रुवं। ततो यजमानेन ब्राह्मणाभ्यस्त्येवं वक्तव्यं। अत्रोत्स
ष्टं वृषवत्सतर्यादिकेन चिह्नेन न नेयं। न विभज्यम पिदेयं। ततो वकुलतृणोदकपुष्के देशे महति गोकुले वान्तरहे
ता। ततः कर्मसमापनीयं संस्रवप्राशनं। आप्याय्यावापवित्रे यो मार्जनं। पवित्रप्रतिपत्तिः। प्रणीताविमोकः।
ब्रह्मणे पूर्णपात्रदानं। कृतस्य वृषोत्सर्गकर्मणः सांगतासिद्ध्यर्थं इदं पूर्णपात्रं ब्रह्मन् तुभ्यमहं संप्रददे। स
हिरण्यं दक्षुकं यपयस्विनीं धेनुं च वस्त्रयुग्मं सुवर्णघृतसंपूर्णं कांस्यपात्रं आचार्याय दद्यात्। ततस्तु शक्त्या विप्रानुमारे
णा पायसेन मधुसर्पिष्मता भुक्तेन अत्रैव एकादशब्राह्मणानां भोजनं यथासमर्थं संकल्पः। अशक्तौ द्वौ ते। एकं वा। ह

राम०
४०

षोत्सर्गसांगतासिद्ध्यर्थं यथासंख्याकान्ब्राह्मणान् भोजयेन्नाहं तर्प्पयिष्ये। तेन भगवतः कर्मांगदेवताः प्रीयतां। ततो
ब्राह्मणान्स्वस्ति वाचयेत् मोदक्षिणां दद्यात्। अथ पूर्वोक्तरितिभवतो ब्राह्मणानां वचनात् श्रीविष्णोः प्रसादात्। वृ
षोत्सर्गस्य विधेः परिपूर्णता। अनेन वृषोत्सर्गकर्मणा कृतेन अपसव्येन गोत्रस्य प्रेतस्य प्रेतत्वनिवृत्तिः अमरकृति वि
नाशः सद्गतिप्राप्तिः। अग्रे आद्यश्राद्धयोग्यताप्राप्तिः। तत्ता आद्यश्राद्धं कुर्यात्॥ इति वृषोत्सर्गः॥ ॥अथ आद्यश्रा
द्धं। वृषपादांकिताभूमौ परिसक्रांत्याक्रमितु। आद्यश्राद्धं तपः कुर्यात् तृप्त्यर्थं भवति ध्रुवं। आचमनं कुशोपग्रहो
दिग्बन्धः। हरिस्मरणमुत्तरोपविश्य आसनमन्त्रः। एकः वदेय्यापतीयः। अपसव्यं तिलान् गृहीत्वा च रक्षोघ्नमंत्रं
पठेत्। नमोस्ति हि अलोकत्वं कृतान विहितास्तथः। मन्त्रमावायुभूतेन दिशे तान् निमंत्रयेत्। अथ यावदेतां हनि
मंत्रयेत्। पादार्घः। गोत्र प्रेत आद्यश्राद्धनिमित्तं एतत्रोपादार्घ्यं पुष्पं। पादार्घेदं मामनं प्रथमं स्वपादप्रक्षालनं। आ
चमनं। पुनः कुशोपग्रहो प्राणायामः। अपसव्यं। तूष्णीं हिरंगं धारासव्यं ततः कर्मार्थं जलाभिमंत्रणं। यद्देवाद
अपसव्यं। पाकं ताम्रोद्धरणं दुष्टदृष्ट्यादि निपातदूषितः। आद्यपाकः ज्योपहारः। भूतो भवतु सत्यं देशाकाल संपत्।
अ घेत्पादिः पूर्वोक्त एवं गुणविशिष्टायां पुण्यतिथौ। अपसव्य। गोत्रस्य प्रेतस्य प्रेतत्वविमुक्तिपूर्वकाहपस्वर्ग

तूष्णीं निवीती
चनं२

४१ नं

लोकप्रमाणिका मम सर्वाणि दिना सर्वाण्येकादशाहनिमित्तकं कोद्दिष्टं आद्यश्राद्धमहं करिष्ये। आसनदानं। गोत्रस्य अमुकप्रे
तस्य इदमासनं मद्दत्तं तवोपतिष्ठतां। हस्तपादप्रक्षालनं उपग्रहविष्टरार्थं इमे कुशाः। अर्घपात्रपूरणं। एकं पवित्रं निधा
य शन्नो देवी सुरकपूरणं। तिलोसि सोमदेवत्यो गोसवो देवनिर्मितः। प्रत्नमद्भिः पृक्तः प्रेतान् लोकान् प्रीणाहि नः स्वाहा।
इदमत्र चन्दनं च पुष्पं। अर्घपात्रस्यार्चनविधेः परिपूर्णता। आसिंचतु पवित्रार्पणं। पूजनं अर्घं गृहीत्वा या दिव्याः। ॐ गो
त्र अमुकप्रेत आद्यश्राद्धनिमित्तं एष ऽर्घो मद्दत्तः स्तवोपतिष्ठतां। पात्रमुत्तानमेव स्थापनीयं। ततः स्वस्तिकरणं। त
तः चन्दनं। तिलोपचारं कृत्वा। चन्दनपुष्पं धूपं दीपं वस्त्रदानं। यज्ञोपवीतं दत्वा। इदं चन्दनं गोत्र प्रेत ते उपतिष्ठतां।
इति चन्दनसमर्पणं। पुनरुदकं दत्वा। इमानि पुष्पाणि गोत्र प्रेत ते उपतिष्ठतां। पुनरुदकं दत्वा। गोत्र प्रेत एष धूप
स्ते उपतिष्ठतां। पुनरुदकं। गोत्र प्रेत एष दीपस्ते ॐ इदं वासो वासः। अयं वासः समानं वस्त्रं गोत्राय प्रेताय ते
उपतिष्ठतां। इदं यज्ञोपवीतं। अस्य आद्यश्राद्धविधेः परिपूर्णता। सव्यं आचमनं। आपसव्यं घृताक्तमन्नमु
द्धृत्य एकस्मिन् पात्रे परिवेषणं। तत्र न पात्रालंभावगाहो। हस्तेनास्पृष्ट्वा निर्विघ्नं तिला विकीर्य अपहता असु
राः। यथाशक्ति मधु आज्यं हन्तान्नं भोजनं संकल्प्य। अशक्तौ एक एव। इदमन्नं घृताद्युपस्करसहितं पदं अन्नं अपरे सस्वमा

स्या

नं मघासंज्ञकं प्रास्नाग्मोजनं महत्क्षुधोपशमनार्थं गोत्रा अमुकप्रेताय मद्दत्तं तवोपतिष्ठतां। इदमन्नं
प्रेताय उपतिष्ठतु। सकृत्तर्पं योदकला। मध्ये माप ज्ञीज पित्वा। अवनेजनोल्लेखकरणं। अवनेजनं। अमुकगोत्र अमुकप्रे
त एकादशेहनि महैकोद्दिष्टश्राद्धश्राद्धनिमित्तं पिंडस्थाने अवनेजनं मद्दत्तं तवोपतिष्ठतां। समूलदर्भास्तरणं। त
त्र पिंडदानं। एकः पिंडः। अमुकगोत्र अमुकप्रेत मरणे दिनात्प्रभृति(?) एकादशेहनि महैकोद्दिष्टश्राद्धश्राद्धनि
मित्तं एष पिंडो मद्दत्तस्तवोपतिष्ठतां। प्रत्यवनेजनं। [illegible] हस्तप्रक्षालनं। तूष्णीं सूत्रदानं। वंदनं। अमुकप्रेत गंधः उप
तिष्ठतां। इदं पुष्पं ते उप०। एष धूपस्ते उ०। एष दीपस्ते उ०। इदं फलं ते उ०। इदं नैवेद्यं गोत्र प्रेत ते उपतिष्ठतु। इदं तांबूलं ते।
इति प्रति द्रव्यप्रयोगः। आच्छादनं गंध पुष्प धूप दीप फल अर्घ नैवेद्य तांबूलैः पिंडस्यार्चनविधेः परिपूर्णतास्तु।
अनेन पिंडदानेन गोत्रस्य प्रेतस्य प्रेतत्वनिवृत्तिः अस्तु अतिविनाशः सद्गतिः। प्राप्तिः। सर्वं। आचमनं उपस्थ
हकुशत्यागः। पुनः पुनः कुशोपग्रहः। ततः पिंडोपरि जलपुष्पाक्षतान् तूष्णीं प्रिवार्य पितामह(?) क्षीरधारात्(?)। गोत्र
स्य अमुकप्रेतस्य यद्दत्तमन्नपानादिकं तदुपतिष्ठतां। यस्मा उद्दिष्टं तस्योपतिष्ठतां। ततः पवित्रं तूष्णीं पिंडोपरि निधा
य पिंडस्योपरि तिलोदकेन सायुक्तुम्भेन(?) जलधारां कुर्यात्। अन्नादि गोत्र प्रेत पिंडस्योपरि जलधारा उपयाधारा ते उ

नीवी विस्रंसनं ५

४२

पतिष्ठतां। अथ दक्षिणासंकल्पः। अस्य श्राद्धस्य प्रतिष्ठासिध्यर्थं रजतदक्षिणां तन्मूल्योपकल्पितं द्रव्यं मनसोद्दिष्टं गो
त्राय प्रेताय मद्दत्तं तवोपतिष्ठतां। छत्रोपानहदानं। सर्वं अद्येत्यादि एवं॰ यो अपमध्ये गोत्रस्य प्रेतस्य परलोके आतप
निवारणार्थं छत्रं सदक्षिणां ते उपतिष्ठतां। दास्यमानं उपानहयुगलं उत्तानांगिरोदैवतं गोत्राय प्रेताय पथमार्गो
शीमतप्तवालुकाकंटकनिवारणार्थं कस्मैचिद्ब्राह्मणाय मद्दत्तं तवोपतिष्ठतां। उपानहदानमंत्रः पद्मीयः। असि
पत्रवनं घोरं तप्तभूकंटकैर्युतं। तत्रोपानहदानेन सुखी भवति निश्चितं। अथ कमंडलुदानं। दास्यमानकमंडलु
पात्रं सजलं वरुणदैवतं गोत्राय प्रेताय परलोके महत्पानीयतृप्त्यर्थं कस्मैचिद्ब्राह्मणाय मद्दत्तं॰ अथ कमंडलुदा
नमंत्रः। वरुण धर्मसमाक्रांते निर्वाते तोयवर्जिते। कमंडलुप्रदानेन सुखी भवति निश्चितं। ततः यज्ञोपवीतदानं। आ
जायस्व उपवीते। पस्तानं॥ दास्यमानानि त्रयोदश अथवा यथासंख्याकान्यष्टविधानि पददानि समोऽस्पानि गंधा
द्यर्चितानि नानादैवतानि नानागोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो दास्यमानानि गोत्राय प्रेताय ते उपतिष्ठतां। एभिः प
ददानैः गोत्रस्य प्रेतस्य प्रेतत्वनिवृत्तिः सद्गतिप्राप्तिः। अथ शय्यादानं। अद्येत्यादि देशकालौ स्मृत्वा दास्यमानां
शय्यां यथोपस्करसहितां विश्वकर्मदेवतां सदक्षिणां गोत्राय प्रेताय परलोके अशून्यशयनप्राप्त्यर्थं सुखश

राम॰
४२

यनार्घ्यं कस्मैचित ब्राह्मणायसम्पत्नीकायपतेउपतिष्ठतां अथशय्यादानमंत्रः। यथानकृष्णशयनं शून्यं सागरजातया। श
य्याममाप्यशून्यास्तु तथाजन्मनि जन्मनि। भूतसंबंधिवस्त्राभरणानि दाने। इमानि प्रेतसंबंधीनि वस्त्राभरणानि। श
य्या। गां। गृहं। आसनं। दासी। आयुधानि। अश्व। रथ। गज। महिषी। भूमि। तिल। हिरण्यं। तांबूलं। अपमस्मोपमदैवतो
गंधाद्यर्चितो यथोपपन्नोपस्कर संयुक्तः कस्मैचित्. एवंसर्वत्र दानेषु प्रयोगऊह्यः। अयंरथो भिन्नकर्मा दैवतः॥
अयंगजः। इयंमहिषी यमदैवता। इयंशय्या। इयंगौ। इयंभूमिः। इमेतिलाः। इदंहिरण्यं। इदंतांबूलं। इमानि पुष्पा
नि।। इमान्यन्यानि दानानि दीनि।। चतुर्दशोपदानानि। गोत्राय प्रेतायपतेउ। इतियथायथं प्रयोगः। ब्राह्मणे भो
दास्यत्रानुः दास्यमानानि। दास्यमानं।। इतिचयथायथं प्रयोगः। अन्नं चाप्युदकं चैव छत्रुपानहौ कमंडलुं॥
छत्रं वस्त्रं यथायष्टिं लोहदंडं तथाष्टमं। अग्निष्टिकां च दीपं च तिलतांबूलमेव च। चंदनं चोपदानं च महादानानि
चतुर्दशेति। लपात्रं घृतपात्रदानं। स्त्रीमरणे वंशपात्रीदानं। तत्र प्रयोगः। इयं वंशपात्री स्तुपमोग्यसर्ववस्तु
संयुक्ता गंधाद्यर्चिता कस्मैचिद्दास्यमाना गोत्र प्रेतनेउप०। अथनित्यान्नदानसंकल्पः। एकादशाहारभ्यप्रथ

४३

मसंवत्सरं गतिमहिनपर्यंतं सात्र जलपूर्णां कुंभदानं। संवत्सरमपर्यंतं दीपदानं। विप्रालये नदीतीरे मार्गे देवा
लये तथा। प्रेतोद्देशेन कर्तव्यं दीपं संवत्सरावधि। रात्रौ दीपोज्वालनं। ऋणधेनुदानं तत्र प्रयोगः देशकालाद्यु
च्चार्य प्रेतस्य ऋणत्रयस्यापकर्षणार्थं इमां ऋणधेनुसंज्ञिकां गां सदक्षिणां रुद्रदैवतां कस्मैचिद्ब्राह्मणायेत्या
दि। अनेन ऋणधेनुदानेन प्रेतस्य ऋणत्रयापात् विमुक्तिः। दास्यमानं संवत्सरपर्यंतं निसोदकुंभं तदीयपश्चा
मन्नाद्यं गोत्राय प्रेताय महं दत्तं ते ॐ दीपदानं करिष्यामि। एतत्त्वहं अथवा एकस्मिन्दिने तंत्रेण यथाकाले गो
त्रप्रेताय तमो [illegible] निष्टत्वर्थं महदत्तं। सत्यं। अथ पूर्वोच्चरितं श्रीविष्णोः प्रसादात् अपसव्यं गोत्रस्य प्रेत
स्य एकादशाहविहितस्याद्य मासिकस्य नवमिश्रैकोद्दिष्टविधिना कृतस्य विधेर्यन्मूनं यदतिरिक्तं तत्सर्वं
परिपूर्णता।। अनेन मे हैकोद्दिष्ट आद्यश्राद्धकर्मणा कृतेन गोत्रस्य प्रेतस्य प्रेतत्वनिवृत्तिः अस्मत्कुल वि
नाशः सद्गतिप्राप्तिः। अन्ये तु नमासिकादि पंचदशश्राद्धप्रोग्पनाप्राप्तिः। पिंडोद्धरणं। पिंडप्रवाहस्या
मात्।। मताह नित्तु कर्म अप्रतिमासं तु वत्सरं। प्रतिसंवत्सरं चैव आद्यमेकादशे हनि।। इत्याद्यश्राद्धं।। ।।

43

अथ मासिकश्राद्धं ॥ अथवा द्वादशाहे मासिकश्राद्धं कर्तव्यं मासिकानि यथाकालं कुर्यादेकादशेह
नि ॥ आनंत्यात्कुलधर्माणां पुंसां चैवायुषः क्षयात् ॥ अस्थिरे च शरीरेषु द्वादशाहो विशिष्यते ॥ तथैवैका
दशाहोपि मासिकानां विशिष्यते ॥ मासिकानि द्वादशाहे सपिंडस्यात्त्रयोदशे इति बोधायनः ॥ अहन्ये
कस्मिन्निर्वपेद्वयं ॥ द्वादशाहे यदा कुर्यात पितुः पुत्रः सपिंडनं ॥ एकादशाह्निकुर्वीत प्रेतश्राद्धानि षोडश
इति ॥ आचमनं ॥ प्राणायामः ॥ कुशाग्रहः ॥ संकल्पः ॥ अद्येत्यादि एवं गुणा० थौ ॥ अपसव्यं ॥ गोत्रस्य प्रेत
स्य प्रेतत्वविमुक्तिपूर्वकाक्षयस्वर्गलोकप्राप्तिकामः प्रेतस्यैकादशाहे अथवा द्वादशाहे मासिकश्राद्धारंभ
निमित्तं विष्णोः पूजनमहं क० षोडशोपचारैः पंचोपचारैर्वा यथाशक्ति पूजनं कुर्यात ॥ यदा एकादशाहे
मासिकश्राद्धं करोति तदा विष्णोः पंचोपचारैः पूजनं कर्तव्यं ॥ विष्णुपूजानंतरं दक्षिणाभिमुखः उपविश्य
॥ अपसव्यं कृत्वा प्रागग्रेषु कुशेषु दशसु स्थानेषु पंचदशपात्राणां स्थापनं ॥ अधिमाससंभवे षोडशानामपि ॥
पाकसंस्थः श्राद्धं कर्तव्यं ॥ प्रथमपात्रे कुशतिलान् गृहीत्वा गतोसि दिव्यलोकं त्वं इति मंत्रेण आद्यश्राद्धस्य

तूष्णीं निवीतं ध्यानं। तूटम ध्ये १

४४

किरणां सव्यं कर्म पात्रपूरणं। यद्दैवा ३ अपसव्यं पाकप्रोक्षणं। दुष्ट दृष्ट्यादि० सव्यं देशकालजपा० संपत्र ८

सर्वेषु चरेषु पृथक् पृथक् निमंत्रणो मंत्रोच्चारः। पात्रार्घ्यः गोत्र प्रेत ऊनमासिक श्राद्ध निमित्तं एतत्ते पाद्यं पाद्यार्घं इदमाचमनं। एवं सर्वत्र। अथ द्वितीयचरे गोत्रनामोच्चारणादि पूर्ववत् द्वितीयचरे द्वितीयमासिक निमित्तं एतत्ते पाद्यं। तृतीयचरे त्रिपाक्षिक निमित्तं। चतुर्थचरे तृतीयमासिक० पंचमे चरे चतुर्थ० षष्ठचरे पंचममासिक० सप्तमचरे षाण्मासिक० अष्टमचरे ऊनषाण्मासिक० नवमचरे सप्तममासिक० दशमे चरे अष्टममासिक० एकादशचरे नवममासि० द्वादशचरे दशममासिक० त्रयोदशचरे एकादशमासिक० चतुर्दशचरे द्वादशमासिक० पंचदशचरे ऊनाब्दिक निमि० अधिमासिक श्चेत् षोडशचरे अधिमास निमित्तं। नैवेत् पंचदशचरे पुष्पतिकपेणपाद्यार्घः। सव्यं० स्वपाद प्रक्षाल० आचमनं। उपग्रह कुशत्याग पूर्वकं पुनः कुशोपग्रहो प्राणायामः। अपसव्यं। तूष्णीं चतुर्दिक्षु तिलविकिरणं। माघमासे पक्षे तिथौ अमुकवासरे एवं गुण० थौ। अपसव्यं। गोत्रस्य प्रेतस्य प्रेतत्व निवृत्यर्थं समन्ततिविनाशार्थं सद्गति० र्थं ऊनमासिकादारभ्य ऊनाब्दिकान्तानि पंचदश श्राद्धानि सपिंडीकरणकालापकर्षेण प्रेतैकोद्दिष्ट विधिना एकतंत्रेणाहं करि०

यदि मरणादारभ्य द्वादशमासमध्ये कश्चिदधिकं स्तदा तन्मासिकश्राद्धं द्विः कर्तव्यमिति नारायणभट्टपद्धतौ युक्तं चैतत्। देवयाज्ञीके स्तु द्वादशमासे [illegible] नाधिक मितिप

आसनं। गोत्रस्य प्रेतस्य ऊनमासिकश्राद्धनिमित्तं हस्तप्रक्षालनं॰ उप ग्र॰ एवं सर्वत्र आसनं। पंचदशार्घपात्रपूरणं
।पंचदशस्वपि पात्राणि। शन्नोदेवीरभिष्टय ऊं। तिलोसि स्वधा य आद्यवत्। इदं मन्त्रं वेदः प्रेतपात्राणां अर्घ्याचनविधेः
अर्घदानं। आसिंचतु पवित्रां पितॄणां पूजनं याद्विध्या॰ गोत्र प्रेतस्य ऊनमासिकनिमित्तं एषोऽर्घो मद्दत्तस्तवोपतिष्ठतां इदं द्वि
तीयमासिकनिमि॰ त्रिपाक्षिकः तृतीयमासिक॰ चतुर्थ॰ पंचम॰ षाण्मासिक॰ ऊनषाण्मासिक॰ सप्तम॰ अष्ट
मः नवम॰ दशम॰ एकादश द्वादश॰ ऊनाब्दिकं च पूजा सर्वेषु चैतेषु। चं॰ पु॰ धू॰ दी॰ १५ यथाशक्ति वस्त्र संक
ल्पः। स्रवगंधपुष्पधूपदीपवासांसि यथादत्तं गंधाद्यर्चनं गोत्राय प्रेताय ऊनमासिकाद्यूनाब्दिकपर्य
न्तानां एकतंत्रेण अर्घेन मद्दत्तं तवोपतिष्ठतां। अमी ॐ पंचदशमासिकश्राद्धानां अर्चनविधेः समर्था। आचम
नं। अपसव्यं। पंचदशचयानामग्रे यथाकल्प परिवेषणं। प्रथमपात्रे स्वर्णं॰ कुशाति। लो ॐ मा ऊपदश मन्त्रं
घृताद्युपस्कारसहितं मद्दत्तं अपरं दास्यमानं प्रेताय उपतिष्ठतु। एवं सर्वेषु चैतेषु भोजनसंकल्पः। सकृत्सकृ
द्दापोदत्वा। सव्यं गायत्रीं जपित्वा अपसव्यं। अवनेजनं अवनेरेखाकार्याः। गोत्र प्रेतस्य ऊनमासिकश्राद्धनि
मित्तं पिंडस्थाने अवनेजनं मद्दत्तं तवोपतिष्ठतां। एवं द्वितीयादि सर्वत्र कुशानास्तीर्य सर्वत्र। पिंडदानं। गोत्रस्य

बांप
क

मेषते पिंडो मद्दत्तस्त्वोपतिष्ठतां। एवं द्वितीयादिक्रमेण पंचदश पिंडा देयाः। ह प्रक्षालनं। प्रत्यवनेजनं। नीवीविस्रंसनं। सूत्राच्छादनं। २

४५ 45

मुकमुके नऊनाह्निकनिमित्तं पुष्पं धूपं दीपं नैवेद्यं फलं अर्घ्यं ताम्बूलं तिलकुशजलान्याराधय। अत्राच्छा
दनगंधपुष्पधूपदीपफलं अर्घ्यं ताम्बूलं गोत्राय प्रेताय मम दत्तं तवोपतिष्ठतां। पिंडानामर्चनं। एभिः पिंडदानै
ः कृतैः गोत्रस्य प्रेतस्य सऊतिउत्तमलोकप्राप्तिः। सव्यं। आचमनं। अत्र ह्यप्यो स्कदानं। अपसव्यं। कुशोदकं
गृहीत्वा गोत्रस्य प्रेतस्य ऊनाह्निकश्राद्धे पयस्विनमनघामाह्निकं ततु उपतिष्ठतां। एवं द्वितीयमासिकादि श्राद्धे।
एवं सर्वत्रापि पिंडानामुपरि प्रत्येकं पवित्रं निधाय पिंडोपरि जलधारा पयधारा कर्तव्या। अत्रादिनि० गोत्र प्रेत
जलधारा पयधारां ते उपतिष्ठतां दक्षिणासंकल्पः। अद्य मासिकश्राद्धप्रतिष्ठासिद्ध्यर्थं दास्यमानां रजत
निष्कृति दक्षिणा। ऊनमासिकादि ऊनाह्निकानां पंचदशश्राद्धानां प्रत्येकं रमदत्ता। षोडशदानसंकल्पः। अद्यं
जनं पादुका पट्टिछत्रं चामर दर्पणं। मुकुर दधि तांबूलं चंदनागुरुकेसरं कस्तूरिक पूरं हेम घनकुंभ अश्वपो
उष्ट्रा। षोडशदाननिमित्तं यथाशक्ति मनः संकल्पितं द्रव्यं गोत्र प्रेत उपतिष्ठतां। सव्यं। पाप धेनुसंकल्पः। मु
खावलोकनं। अथ द्वितीयपूरितः पंचदशश्राद्धपरिपूर्णता। एभिः पंचदशश्राद्धैः कृतैः अप० गोत्रस्य प्रेत राम०
स्य प्रेतत्वनिवृत्तिः। अस्मत्कृतिविनाशः सद्गतिविधातिः। अथ सपिंडीकरणं। [illegible] श्राद्धयोग्यतासिद्धिः ४५

त

पिंडोद्धरणं समर्थं चरु विसर्जनं । पिंडप्रवाल्यमस्ताखाविष्णोः पूजनं । पश्चात्तस्मादित्तोगृहमागत्य वैश्वदे
वः । शांतिपाठः । रुद्रं वा चैव अध्यायशांतिसूक्तः । यत्रैव हर्यद्विषेष्य पूतं वापदिशां पूतं । तेनाग्नौकरणं कुर्या
त्पिंडास्तेनैव निर्वपेत् । चक्रेण कुर्यात्पिंडान पिंडेषामग्रयत्तु तिः उमोतो मननाशो क्रीनरकाहीनसंशयः ॥
तथा । आमश्राद्धयदाकुर्यात्पिंडदानं कथं भवेत् । गृहपाकात्समुद्धृत्य सक्तुभिः पायसेन वा ॥ ॥ अथ सपिंडी
करणस्येतिकर्तव्यता लिख्यते तत्रादौ श्राद्धकर्ता स्नात्वा आह्निकं च कृत्वा शुचिः सन्गोमयोपलिप्तस्थले कृ
तकुशोपग्रहः स्वाचांतो विष्णोः षोडशोपचारैः अश्वक्रो पंचोपचारैर्वा पैथ्यादिपूजनं कुर्यात् । साग्निकुर्वी
त । श्राद्धकर्तीतदानपैण्णानंतरं आद्यामूर्ध्वस्वदेवं कृत्वा रदं कुर्यात् । निरग्निकश्चेत्कर्मानत्श्राद्धसमाप्त्यंतं कु
र्यात् । सपिंडीकरणश्राद्धार्थं चरुपाकद्वयं कार्यं । वैश्वदेवं मनः आवाहनं मेः । आश्वमुखः । विश्वेदेवा । कर्त्ताउदङ्मुखः ।
यत्रानुगृहीता । दैवेक्षणं क्रियतां तथा प्राप्नोतु भवान् प्राप्नवाम । अक्रोधनैः शौचपरैः सततं ब्रह्मचारिभिः ॥
भवितव्यं भवद्भिश्च मया च श्राद्धकारिणा । सर्वायासविनिर्मुक्तैः कामक्रोधविवर्जितैः । मावद्भिर्दैवकार्ये नः संप
यं मे प्रसीदत । भवता आगतं सुस्वागतं । कालकामसंज्ञका विश्वेदेवा एतद्वः पाद्यं । पादावनेजने पादसदालवं

आ २८

४८

46

णय॰ग॰धैः इदमन्नं चेदन्नं च पुष्पं।पादार्घेदमाचमनीयं।एवं द्वितीयस्य।अपसव्यं।ततः कर्त्ता दक्षिणाभिमु
खोपविष्टप्रेतासनार्थे उदन्नगराभिमुखं एकस्य पादस्य क्षालनं करोति।तिलान् गृहीत्वा॰ गतो सि दिव्यलोकं वैकु
ण्ठं तत्र विहितासनस्थ।मनसा वागपुमूतेन विप्रेवाहं निमंत्रये त।गोत्र अमुक प्रेत एतत्ते पाद्यं॰ ॐ ततः प्रेतस्य पितृ
पितामह प्रपितामहानां पार्वणानां तद्देर्थेत्र याणां पादप्रक्षालनं।विपरीतेन।पूर्वं पार्वणां।यश्चास्को दिष्टमि
ति।तत्र पार्वणे सर्वदेवा आहवनीयाः।अथ कर्त्तव्यता।प्रेतस्य पादप्रक्षालनादनन्तरं पितृणां पादार्घः।तिलान्गृ
हीत्वा।प्रेतपितृश्रेष्ठाणां क्षिपतां।तथा॰ कामक्रोधविवर्जितैः।भवद्भिः प्रेतपितृकार्थेनः सेपाद्यं मे प्रसीदत।भा
र्गवगोत्राः प्रेतपितृपितामहप्रपितामहाः अमुका अमुकशर्माणः वसुरुद्रादित्यस्वरूपाः एतद्वः पा॰ अप॰ अभि
नू आद्देस्य तिथिपत्तनं इक्षु वेलप्रकर्त्तव्यं।अकरणेन दोषांक्षतेपि महत्फलं भवति।अतः परं स्वपादप्रक्षालनं।
आचमनं।उपग्रहकुशत्यागः पुनः कुशोपग्रहः।आणापानः ब्राह्मणाः प्रसादं कृत्वा श्राद्धं करिष्ये।ॐ कु
रुष्व।त्रिवधः अपस॰ अग्निष्वात्ताः पि॰ यमोरदां करोतु मे।निवीतं घनं।निहस्मि॥तिलार् तेस॰ सव्यं॰ पं
क्तिं वैश्वाः।श्राद्धं भूमौ गा॰ समस्ता॰ देवताभ्यः॰ गपाये॰ गा हाध॰ गपायां पितृ॰ ततः कर्माथे जलाभिमंत्रणां।क

गा०।

पादावनेजनं।
२

रा प॰

४८

र्थ

र्थपात्रे आसने। आसने। आसने पात्रं। पात्रे कुशाग्रं तूष्णीं जलपूरणं। मध्ये कुसुमाक्षत तिलप्रक्षेपः। गायत्री १।
पह्वयाः ३ अपसव्यं। पाकप्रोक्षणं। ॐ हस्ताद् द्विनिपात दूषितः श्राद्धपाकस्तोपहारः पूतो भवतु। सव्यं। देशकालौ पुना
अग्रेसा दि। यो। अपसव्यं। गोत्रस्य प्रेतस्य प्रेतत्वनिवृत्त्यर्थं अक्षय्यतृप्तिविनाशनार्थं सुकृति अस्यलोक प्राप्त्यर्थं
मुक्त्यादि लोकप्राप्त्यर्थं गोत्राणां प्रेतस्य पितृपितामहप्रपितामहानां अमुकामुक शर्मणां वसुरुद्रादित्यस्व
रूपाणां विश्वेदेवपूर्वकं एकोद्दिष्टं पार्वण विधिना पुरूरवार्द्रवसंज्ञकपावक पिण्डीकरणश्राद्धमहं करिष्ये। सव्यं। कालका
मसंज्ञिकानां विश्वेदेवानां इदमासनं स्वाहा। हस्तप्रक्षालनं। उपयह विष्टरार्थे इमे कुशाः। एवं द्वितीयस्य। अ
पस। गोत्रस्य प्रेतस्य इदमासनं मद्दत्तेन तवोपतिष्ठतां। हस्त। उप। गोत्राणां प्रेतपितृपितामहप्रपितामहानां अ
मुकामुकशर्मणां वसु। रुद्रा। इदमासनं स्वधा। हस्त। उप। सव्यं। कालकाम संज्ञिकान् विश्वान्देवानावा
ह प्रपितामहानां अमुकामुक शर्मणां वसु। रुद्रा। इदमासनं स्वधा। हस्त। उप। सव्यं। कालकाम संज्ञिका
न् विश्वान्देवान् आवाहये। एकोद्दिष्टेन आवाहनं। अपस। गोत्रान् प्रेतपितृपितामहप्रपितामहान् अमुकाम
मुक शर्मणः वसुरुद्रादित्यस्वरूपान् आवाहयिष्ये। आवाहय। उशन्तस्त्वा। आयन्तु न इति जपित्वा। सव्यं। अर्घ
विधेः ॐ आवाहय। विश्वेदेवास आगत। विश्वेदेवाः शृणुत। आगच्छन्तु। पितृ पार्वणे आवाहनं। एकोद्दिष्टे नावाहनं।

४७

पात्रपूरणं। विश्वेदेवानां पात्रे पवित्रे द्वे द्वे। शन्नोदेवी त्युदकप्रक्षेपः। यवोसीति यवः। इदमर्घ्यं० देवपात्रयोः अ
र्घार्थेन विधेः परिपूर्णता। अमुक० प्रेतपात्रे एकं पवित्रकं सूत्रवेष्टितं निधाय। शन्नोदेवी० तिलोसि सोमदेवत्यो
गोसवो देवनिर्मितः। प्रत्नमद्भिः प्रक्तः प्रेतान् लोकान् प्रीणाहि नः। इदम० ततः प्रेतपात्रस्य अर्घार्थेन० पूर्ण
ता। ततः पितृपात्राणां पूरणं। पवित्रत्रयं त्र्यं सर्वत्र। शन्नो० तिलोसि० इदम० प्रेतस्य पितृपात्राणां अर्घा
र्थेन विधेः परिपूर्णतास्तु। सव्यं। आसिंचतु स्वाहा ओं भवतु। अस्तु स्वाहा पवित्रार्पणं पूजनं। विश्वेभ्यो देवे
भ्यः इदं पुष्पं। अर्घं गृहीत्वा अपसव्यं कुर्यात्। पादिव्या० पुष्पवद्भवंतु। कालकामसंज्ञिका विश्वेदेवा एष तेऽर्घः।
एवं द्वितीयः। अपसव्य० प्रेतस्यार्घ्यदानं। पवित्रार्पणं० पूज० गोत्राय प्रेताय इदं पुष्पं पादि० न्तो चतुर्थ्यंश जल
सेचनं गोत्र अमुक प्रेत एष हस्तार्घो मद्दत्तस्तवोपतिष्ठतां। ततः पूतपात्रं पितृपात्रे आसिंचति प्रेतार्घपात्रा
वशिष्टजलं पितृपादिपात्रेषु विभज्य ततो यांशं ततो यासं निनयेत्। पवित्रं वामवउ मेव सर्वत्र संवारयेत्। तत्र
प्रयोगः। सव्यं अर्घ्य स्वाहि एवं गुणान्यो० अपस० अमुक गोत्रस्य अमुक प्रेतस्य प्रेतत्व निवृत्त्या पितृलोक
प्राप्त्यर्थं अमुक गोत्रै रमुक शर्मभिः वसु रुद्र आदि स्वरूपैस्त... पितामह प्रपितामहैः सह अर्घसंयोजनम

रु स्व

रा० प्र०
४७

ये समानाः समनसः पितरो यमराज्ये। तेषां लोकः स्वधा नमो यज्ञो देवेषु कल्पतां। ये समानाः [समन]सो जीवा जीवेषु मामकाः। तेषां श्रीर्मयि कल्पतामस्मिंल्लोके शतं समाः॥२॥

हं करिष्ये। संयोजयेत्यनुज्ञातोऽर्घसंयोजयेत्। प्रेतपवित्रं पितृपात्रे निधाय प्रेतार्घपात्रं गृहीत्वा गो-
त्रस्य अमुकप्रेतस्य अर्घस्य प्रथमांशं प्रेतपित्रा अमुकशर्मणा समहं संपुनज्मि। स्वल्पं जले निनयेत्। ये स-
माना इति मंत्रद्वयं पठित्वा संयोजनं। पुनश्च प्रेतपवित्रं पितामहपात्रे निधाय ः गोत्रस्य अमुकप्रेतस्य अर्घस्य
द्वितीयांशं प्रेतपितामहेन अमुकशर्मणा समहं संपुनज्मि। पुनरपि स्वल्पं जले निनयेत्। ये समाना इति द्वाभ्यां
मंत्राभ्यां संयोजनं। पुनः प्रेतपवित्रं प्रपितामहपात्रे निधाय अमुकगोत्रस्य अमुकप्रेतस्य अर्घस्य तृती-
यांशं प्रेतप्रपितामहेन अमुकशर्मणा समहं संपुनज्मि। सर्वं जले निनयेत्। ये समाना इति द्वाभ्यां। अनेन
अर्घसंयोजनेन प्रेतस्य वसुरुद्रादित्यलोकप्राप्तिः। ततः प्रेतपवित्रं प्रेतपात्रे कृत्वा प्रेतसमीपे उत्तानं पात्रं स्था-
पयेत्। ततः प्रेतपितॄणां अर्घदानं। स्वधार्घ्या इमे वंतु अस्तु स्वधा। पवित्राणां पूजनं। गोत्राय प्रेतपित्रे अमु-
कशर्मणे इदं पुष्पं। अर्घं गृहीत्वा। पादि [illegible] प्रेतपितः अमुकशर्मन् एतत्ते [illegible] घः। अभिषिंच
स्वधा। पवि॰ गोत्राय प्रेतपितामहाय अमुकशर्मणे इदं पुष्पं। पा॰ द्वि॰ गोत्र प्रेतप्रपितामह अमुकशर्मन् एतत्ते
एष ते। घः स्वधा। [illegible] गोत्राय प्रेतप्रपितामहाय अमुकशर्मणे इदं पुष्पं। पादि [illegible] प्रेतप्रपितामह

भसिं यतु१

५८

४८

अमुक[illegible]ः स्वधा। पवित्रा। गोत्राय प्रेतप्रपितामहाय अमुकशर्मणे इदं पुष्पं। यादि॰
गोत्रप्रेतप्रपितामह अमुकशर्मणे इदं पुष्पं। यादि॰ गोत्र प्रेत प्रपितामह अमुकशर्मन् अत्राहिस्वरूप एष
ते। धंन्नस्य मे पितृपात्रे समवस्त्रवा समवनीपूः। शुधनो लोकाः पितृषद[illegible]नाः इति भूमिं प्रोक्ष्य। पितृष
नमसीति कुशं निधाय पितृषदनमसीति मुख्य पात्रं निदध्यात्। तदुपरि सर्वाणि पवित्राणि निदध्याति।
अस्मानित्री त्रि कुशानुपरि। मन्त्रं अर्घ्यं एकवदने। आपस्थि॰। विश्वेदेवा पूर्वं सर्वेषां पूजनं। इदमर्चं
दने पुष्पं। धूपदीप। पुंगीफल कुंडल मुद्रिका वस्त्र अरीपं यज्ञोपवीतं तूष्णीं समर्पयेत् दानं। अत्र संकल्पः
अत्र गंध पुष्प धूप दीप यज्ञोपवीत वासांसि यथाशक्ति गंधाद्यर्चनं कालकाममंज्ञिकेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्य
स्वाहा। इदं विश्वेभ्यो देवेभ्यो न मम। द्वितीयस्य। अपसव्यं पुनः अत्र गंधाद्युपाधि गोत्राय अमुक प्रेताय
सेवनं महत्रं॰ इदमर्चनं प्रेताय। पुनः अत्र गंधादि॰ यथा दत्तं गंधादि॰ यथा दत्तं गंधा स्वधेनं गोत्रेभ्यः प्रे
तपितामहप्रपितामहेभ्यो अमुकामुकशर्मभ्यो वसुरुद्रादित्य स्वरूपेभ्यो यथा यथा विभागं वः अस्तु
ममस्तु स्वधा। सव्यं। अतिथये विश्ले॰ अर्चनगंधादि के वः स्वाहा। इदं वो ऽस्तोति। अस्मआदावेन विधेः प

पित्र

राम॰

४८

रिपूर्णेन। आचमनं। अग्नौकरणं। उद्धृत्य घृताक्तमन्नं पृच्छति। अप· ब्राह्मणाः अग्नौकरणमहं करिष्ये।
साग्निकश्चेद्वह्नौ कुण्डे होमः। निरग्निकश्चेत्। मं क्षिपूर्वमपि तु ब्राह्मणहस्ते होमः। ब्राह्मणाभावे कस्मिन्मा
ञ्जले पूरयित्वा तत्र होमः। अत्र मातामहे पि प्रेतपितृविप्रपाणाव अग्नौकरणमिति केचित्। अग्नये कव्यवा
हनाय स्वाहा। इदमग्नये कव्यवाहनाय न मम। सोमाय पितृमते स्वाहा। इदं सोमाय· हुतशेषं पितामह
प्रपितामहपात्रयोः परिवेषणं। प्रेतपाकमध्यात् अन्नं प्रेतपात्रे परिवेषणं। मन्त्रं। पितृपाकात् विश्वेदे
वपात्रे परिवेषणं। अतः परं विश्वेदेवपूर्वकं सर्वत्र पायसादि सर्वान्नपरिवेषणम्। संकल्पः। त्तं तेलास ते
ना भिषिञ्चामि। पात्रालंभः। पृथिवी ते पात्रं द्यौः पिधानं ब्राह्मणस्य मुखे अमृते अमृतं जुहोमि स्वाहा। इदं वि
ष्णवे। पवानवकीर्य। विष्णो हव्यं रक्षस्व। इदमन्नं पिण्डमास्मिन् हविः। अङ्गुष्ठमन्ने अवगाह्य। इदमन्नं सोपस्क
रं प्रजापतिदैवतं पहृत्रे पक्वं यदस्मानिनस्सं वृत्ति प्रिपर्यन्तं ब्राह्मणभोजनकाले कामसंज्ञिकेभ्यो विश्वेभ्यो देव
भ्यः स्वाहा। इदमन्नं विश्वेभ्यो देवेभ्यो न मम। एवं द्वितीयस्य। अपसव्यं। प्रेतपात्रे। स्त तेलाः पृथिवी ते· इदं विष्णु·
तिलान् अवकीर्य अपहता· इत्यङ्गुष्ठं अन्ने· इदमन्नं मिदं मास्मिन् इदं हविः इदमन्नं सोपस्करं प्रजापतिदैवतं पक्वं

पितृभ्यो नमः। सव्यं। अतिथि पात्रे परिवेषणं। इदमन्नमतिथये न मम। अपसव्यं। सकृत्सकृदपोदत्वा॥४

यच्चशास्यामि तत्सर्वंति तीर्पयंतं ब्राह्मणभोजनं अमुकगोत्राय अमुकप्रेताय क्षुधोपशमनार्थमहन्नं तथोप
तिष्ठतां। इदमन्नं प्रेताय उपतिष्ठतु। ततः पितृपात्रे। स्वतंत्रा० पृथिवीते० इदं विष्णु० विष्णोः कव्यं रक्ष। तिलान
वकीर्य अपहत० रः। इदमन्नं सोपस्करं प्रजापतिदैवं भोजनं गोत्रेभ्यः प्रेतपितृपितामहप्रपितामहेभ्यः अमुका
अमुकशर्मभ्यः वसुरुद्रादित्यस्वरूपेभ्यो पयापथाविभागं वः स्वधा। इत्यं त्र्यंगायत्रीं जपित्वा। ॐ तमनुषबध्ये य
स्योपदिष्टं तस्योपतिष्ठतु। अधुनाद्य कृतमेकल्प विधिरस्तु। यथा मे खं अमृतं कुरु मुंज [illegible] ध्यं। अग्र अनुजपे
त्वा। इति पूर्वंगायत्री ८ सप्रणवा ८। सकृत्त्रिर्वा। राक्षोघ्नी पितृमंत्रा नूपुरुषसूक्तमप्रतिरथं मन्या नि वपु
विद्याणि कृणुष्व पाजः इरीरता। उमह स्व शीर्ष २६ आशुशिशान अनुवाक। नमस्ते सं पू० नमा [illegible] अन्नं प्र
कीर्य। विकिरासनं। असंस्कृतप्रमीतानां त्यागीनां कुलयोषितां। उच्छिष्टभागधेयानां दर्भेषु विकिरासनं।
अग्निदग्धाश्च येजीवा येप्यदग्धाः कुले मम। भूमौ दत्तेन तृप्यन्तु तृप्ता यान्तु परां गतिं। विकिरापह इदं अन्नं।
हस्तप्रक्षालनं। सव्यं आचमनं। उपग्रहकुशत्यागः। प्राणायामः। अपस० पुनः सकृत्सकृदपो दत्वा।
सव्यं। [illegible]० पूर्ववद्गायत्रीं जपित्वा। मधुमतीर्मधुमाध्वीति च। मधुवाता ऋ ३ मधु ३ ब्राह्मणानां तृप्तास्थ॥

९

तमास्मद्दत्तमनुज्ञातः शेषमन्नं इष्टैः सह भुञ्जतां। अपसव्यं। रेखाकरणं पार्वणे। न त्वेकोद्दिष्टे॰ अप
हता॰ रः। उल्मुकप्राचेणं ववनेजनं। गोत्र अमुक प्रेत अवनेजनं मम दत्तं॰ गोत्र प्रेतपितः अमुकशर्मन् रुद्र
रूप अवनेनिक्ष्व। प्रेतपितामह प्रजापतिरूप अवने॰ प्रेतप्रपितामह अमुकशर्मन् अग्निरूप अव॰ म
हणाच्छिन्नास्तरणं। प्रेतपाकमध्यात् पिंडदानं प्रथमं स्थूलदीर्घ पिंडमादाय। गोत्र अमुक प्रेत सपिं
डीकरण निमित्तं एष पिंडो मम दत्तं स्वधोपतिष्ठतां। ततः पार्वणे पितृपाकमध्यात् पिंडत्रयं। पिंडमादाय गोत्र
प्रेतपितः अमुकशर्मन् वरुणरूप एतत्ते अन्नं स्वधा। प्रेतपितामह अमुकशर्मन् प्रजापतिरूप एतत्ते अ
न्नं स्वधा। प्रेतप्रपितामह अमुकशर्मन् अग्निरूप एतत्ते अन्नं स्वधा। एवं चत्वारि पिंडानि निर्वाप्य प्रेतपिंड
स्य प्रत्यवनेजनं सूत्राच्छादनं चंदनपुष्पादिभिः सत्कारं चैवं कुर्यात्। गोत्र प्रेत पिंडोपरि ॰ अवनेजनं मम द
त्तं॰ सूत्राच्छादनं मम दत्तं॰ चंदन॰ पुष्प॰ धूप॰ दीप॰ नैवेद्यं मम दत्तं॰ फल अर्घं॰ ताम्बूलं॰ पिंडस्यार्चनविधेः परि
पूर्णता अनेन पिंडदानेन प्रेतस्य सुप्रीतिः उत्तमलोकप्राप्तिः अस्त्वेके कुंभदानयोग्यतासिद्धिः। सव्यं आच
मनं॰ कुंभसंकल्पः। अद्येत्यादि॰ एवंगुणःस्थौ। दास्यमानं कुंभमेकं सताम्रोदकं विष्णुप्रीत्यर्थं ब्राह्मणायाहं

दास्ये। कुंभमेकं यममुप्रीत्यर्थं ब्राह्मणाय। कुंभमेकं। चित्रगुप्तप्रीतये। अपसव्यं दास्यमानाः दशकुंभाः सा
न्नोदकाः गोत्राय प्रेताय तुभ्यं क्षुत्पिपासानिवृत्त्यर्थं नानागोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो नानानामभ्यः मद्दत्तास्तवोपतिष्ठन्तां। त
त्र मंत्रः। सुशीतलजलोपेतं सदैव स्करसंयुतं। इदं घटं मया दत्तं स्वर्गद्वारोपतिष्ठतु। एभिः कुंभदानैः प्रेतस्य तु
न्मला निवृत्तिरस्तु। सव्यं। सुप्रोक्षितकरणं। अपसव्यं। अन्नप्योदक दानं। गोत्रस्य प्रेतस्य पछत्रमत्रपानादिकं त
दुपतिष्ठतां। पिंडोपरि कूर्चं प्रेतपवित्रमर्पणं। कूर्चं जलधाराते उपतिष्ठतां॥ दक्षिणा संकल्प। श्राद्धप्रतिष्ठा
सिध्यर्थं दास्यमानां रजतनिष्क्रयणीं रजतदक्षिणां। गोत्राय प्रेताय ते उपतिष्ठतां। ततः प्रेतपिंडं पितृपिंडेषु संयो
जयिष्य इतिष्ठ संयोजयेत्। एवं ब्राह्मणे रनुज्ञातः सुवर्णशलाकया प्रेतपिंडं त्रिधा विभज्य विष्णुस्मरणं वा रत्र
पंकला आवभागमादायपेस मानाइति मंत्रद्वयं पठित्वा। अमुकगोत्रस्य अमुकप्रेतस्य पिंडस्य प्रथमांशं प्रे
तपित्रा अमुकशर्मणा प्रेतपिंडेन सह संयुज्यतां। सह संयुनज्मि पिंडं वर्तुलं कुर्यात्। अवशिष्टं प्रेतपिंडस्य
भागद्वयं पितामह प्रपितामहपिंडयोः संयोजनीयं। अर्घसंयोजनवत्। अनेन पिंडदानेन अमुकगोत्र
स्य अमुकप्रेतस्य प्रेतनिवृत्तिः वसुरुद्रादित्यलोकप्राप्तिः। ततः पिंडानभिमृश्येदं पठेत। एषवोऽनुगतः प्रेतः

वृ

संयोजनेन

पितरस्तं स्वधाभिः ॥ शिवमस्त्विति शेषाणां ओं जायतां चिरंजीविता ममास्मानीव आकूनिः समानात्स्वपानिर्वा स
मानवस्तु वो मे र्वाप्यथा वः सुसहासति । अत ऊर्ध्वं कि दाचित्सोमोस्याऽपि प्रेतशब्देन कार्यः । ततः अत्र पितरः
तिज पित्वा उरस्तु । ते आतम नाता । आ हुसामी मदन्ते तिज पित्वा । पूर्ववस्वने जनं । गोत्र पितामह अमुक शर्म
न् अत्र वने निस्त्वा । एवं प्रपितामह द्वय प्रपितामहयोः ॥ निर्वि । वि संमन्त्र मोदः इति षडञ्जलीकरणं । गृहाणू
तिजपः । एतद्वद्स्तु पास्यति मन्त्रान्ते प्रति पिंडं । गंधपुष्पधूपदीपनैवाद्यादिदत्वा यथाक्रमं पिंडे मोक्षले
रर्घदानं । तत्रार्घं कोऽ इमानि गंधपुष्पधूपदीपनैवेद्यफलानि गोत्रे अस्मः यजमानपितृ प्रपितामह प्रपिताम
हेभ्यः अथवा पितामहादि० अमुका अमुक शर्म अस्मत्सुतदाहित्य स्वरूपे अमोपथ्याय यथा विभागं पिंडमूले अ
स्तपमस्तु नैवेद्यः स्वधा । पिंडानामर्चनविधेः परिपूर्णता अस्तु । एभिः पिंडदानैः पितामहादि त्रयाणां अ
यातृप्तिरस्तु सपिंडीकरणनिमित्त पिंडदानं परिपूर्णमस्तु । मन्त्रा । आचमनं । नमस्कारः । सुप्रोक्षिताद्विकरणं ।
अ वम्न० अ हुष्मोऽच्छदानं गोत्रस्य यजमानपितुः रमुकशर्मणोऽस्तं श्राद्धमक्षय्यमस्तु । एवं पितामह प्रपि
तामहयोः । येषामुद्दिष्टं तेषामक्षय्यमस्तु० अघोराः० मन्त्र० गोत्रं नो वर्द्धतां । दातारो० वेदाः संततः अन्व० कु० अपस

५१

51

क्षि

यं। स्वधां वाचयिष्ये। वाच्यः तामित्यनुज्ञातः यजमानपितृपितामहप्रपितामहेभ्यः स्वधोच्यतां। अस्तुस्वधा। उ
र्जंमित्यपः निषिंचति। ॐ॰ पात्रमुत्तानं कृत्वा सव्यं दक्षिणामेकल्पः अद्य श्राद्धप्रतिष्ठार्थं मानां हिर
ण्यनिष्क्रयिणीं दक्षिणामुपवामन ननां बूलंचकालका ममं ... केभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा। एवं द्वितीः अपस
व्यं। गोत्रेभ्यः यजमानपितृपितामहप्रपितामहेभ्यः अमुक शर्मभ्यः वस्तुरु॰ दास्यमानां रजत निष्क्रयिणीं द
क्षिणां मुखवासं नं चयथाशक्ति भागं वः स्वधा। सव्यं विश्वेदेवाः प्रीयंतामिति ब्रूहि। विश्वेदेवाः शांतिदा भवंतु।
अन्नं च॰ अतिथी श्च॰ पा चि॰ माच॰ एता एवाशिषः संतु। स्वयमेव तिलकं। मोक्षधेनुदानं। अद्येत्यादि॰ एवं गु॰
अपसव्यं गोत्रस्य अमुकशर्मणः परलोके मोक्षप्राप्त्यर्थं दास्यमानां मोक्षधेनुसंज्ञिकां गां प्रत्यक्षं अथवा तं
निष्क्रयीभूतं मनसोद्दिष्टं द्रव्यं कस्मै चिद्ब्राह्मणाय ददि स्मुरूपं ... तुमहमुत्सृजे। तेनामुकशर्मणः परलोके मोक्ष
प्राप्तिरस्तु। पिंडोद्धरणं। पात्राणि चालयेत्। संवरमम्युस्यापुनः इच्छा। सव्यं अयपूर्वी च ... भवतां ... श्रीदि
ष्णोः प्रसादात्। अमुकमासे अमुकपक्षस्य अमुकतिथौ अमुकवासरे। अपस॰ गोत्राणां अस्मत्पितृपिता
महप्रपितामहानां अमुकानां अमुकशर्मणां वस्तुरु॰ विश्वेदेवापूर्वकस्य पार्वणैकस्य मस्मै को दिष्टस्य मापिंडविधि

दाम्य २

दि २

य

रा ०

५१

नाश्राद्धस्यकृतस्यविधेर्पसूनमतिरिक्तंतस्यार्थंविह्नो :अमाहतसंपूर्णोपंविधिरस्तुचतुर्थस्यनिवृत्तिः।नि
श्वासधेनुदानं।वाजेवाजेपित्तज्प।सर्वंवाजेन्त्र्यपस०श्रा मावाज॰सर्वंस्वावसने।आपुः अनो॰पेकामेकामप
तेसोस्मेकामः समर्धतां।श्राद्धपरिपूर्णार्थंविह्नोःश्रुजने॰यस्यस्मृत्या॰।द्वादशाहांतपरिधानवस्त्रउमरीप
वर्णांचपस्वरद्दिणांचआचार्योगृह्णीयात्।सपिंडीकरणेश्राद्धमोजिनोविप्रचेलंस्नानंकुर्युर्वाः॥ ॥इति
सपिंडीकरणंश्राद्धं॥ ॥अथोद्धशाहेकर्तव्यंअश्ववणीपूजनंगृहे।ग्नमोवाष्टदलेपद्मेलिखित्वाशुक्लतंडुलैः॥
स्थापयेत्कलशंतत्रभूरसीतिक्रमेणच।लिखित्वातेषुकुंभेषुदेवतास्थापनेनच।अथवाकुंभकुंभेषुवत्सलिताद्दित्र
योदशा।प्रतिष्ठांकारयेत्तासांमनोजूतीतिमंत्रतः।आवाहसंपूजयेद्दिद्वानुपचारैःप्रयत्नतः।कुंभेषुपूजयेत्सआ
तन्लिताहिक्रमेणतु।ललिताविश्वमाताचभद्राचभुवनेश्वरीकंदर्पगामिनीआपामेहराक्रितथा।देहगा
यमोश्ववणीहैमौकीर्तिश्चयोरशा।पूजासमयेअर्घदानमंत्रः।नमस्तेअश्ववणीदेवि।साक्षिभूतेसनातनी।एषअ
र्घोमयादत्तोतारयस्वभवार्णवात्।कर्तव्यंवैष्णवश्राद्धंसक्तियाच्चैततःपरं।तिलकंपजमानस्यआशीर्वादां
स्ततःपठेत्।कलशोत्थापनंकुर्यात्तस्कंधेकृत्वाजलंक्षिपेत्।बिंवमूलेथवाश्वत्थेपृष्टदेशेचविक्षिपेत्।ततोमंत्रान्

समुद्धार्यम्भ्यावर्तिता प्रयत्नतः ॥ यद्बाल्ये यच्च कौमारे वार्द्धके यौवनेपि यत्कृतं ॥ तत्सर्वं नाशमायातु स्तंदेवर्षिपैलकैः । इ
मम्मेम[illegible]सूतिनारयष्क्षमवाणिवातु । अनंतरो गंतुमिच्छामि तं छिद्रोः परमं पदं । कटुकं निंबपत्रं च ततो मधुर
मादरेत् ॥ ततो गच्छमहादेव स्त्रवर्णौ सुप्रेतं नैवैन्नहमानस्य शांतिस्तु कं जपेत्सुधीः । ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात् दक्षि
णाभिश्च तोषयेत् ॥ इति श्रवणीपूजनविधिः ॥ श्री अथ सूतिकापरत्वो विशेषः ॥ सूतिकामरणे [illegible] प्राप्ते
सर्वौषध्यनुलेपनं ॥ अस्तनकीनुसंस्पृष्टः सर्पालांतुशनं क्षिपेत् ॥ पूर्वं वस्रंकत्य ब्राह्मणवचनात् चांद्रा
यणत्रयं कृत्वा सर्ववस्त्रं अपि स्नाना निकारयित्वा कुंभेजलमादायपंचगव्येन तत्र क्षिप्त्वा ॥ आपोहिष्ठा वामदेव्य
वारुणादिभुनेनुमेनि नवमिश्री सिरमिमं च्यतेनकुंभोदकेन सर्पौदके नचतां स्नापयित्वा नववस्त्रेणावेष्ट
यित्वा विधिना दहेत् ॥ अथ सूतिकापरत्वो दिनभेदे नविशीचप्रायश्चित्तं ॥ सूतिकानुपदसाध्वी विस्नाना मर
णंगता ॥ त्रिवर्षं सर्वेणवर्ष्यं तम्भुध्येत्तत्कृच्छ्रेण स्वर्दण्ड तत्रयमत्रपहविषयं ॥ सूतिकानुपदनारी रजसानुप
रिप्लुता । म्रियते चेत्तु सा नारी हि वर्षकृच्छ्रमाचरेत् ॥ एतद्धितीयत्रपहविषयं ॥ सूतिकानुपदसाध्वी विस्नाता म राण
रणंगता ॥ अब्दकृच्छ्रेण शुध्येत व्यासस्य वचनं यथा ॥ तथा ॥ सूतिकानुपदनारी विस्नाना मरणंगता ॥ त्रि

ऽपरान्न वदिनादर्वीगेकाब्देन विशुध्यति ।। दशाहादुत्तरे त्वनु ।। प्रसिसूतिकानुपगनारी प्राणांश्चैव परित्यजेत् ।। मासमे
काविधिं वा त्रिभिः कृच्छ्रैर्विशुध्यति ।। तथा ।। सूतिकायां मृतायां तु कथं कुर्वन्तु याज्ञिकाः ।। कुंभे सलिलमादाय पंच
गव्यं ततः क्षिपेत् ।। पुण्यर्ग्भिरभिमंत्र्यापो वाचा शुद्धिं लभेत्ततः ।। तेनैव स्नापयित्वा तु दाहं कुर्याद्यथाविधिः ।। अ
ग्निंगाथिर्भ चितामि वा मदे व्याभिरेवचे ।। अन्यैश्च वाहतैर्भवैः स्नाप्य विधिना दहेत् ।। इति सूतिकामरणे दाहवि
धिः ।। ।। अथ सूतिकामरणे तु गमपक्षेतरविधिरुच्यते कुंभेऽदकं हूत्वा पंचगव्यं प्रक्षिप्य पूर्वोक्तमंत्रैरभिमंत्र्य
पंचदश आज्याहुती नकृत्वा तेन कुंभोदकेन शतकृत्वस्तां स्नापयित्वा वस्त्रांतरेण सर्वांगं वेष्टयित्वा दाहः कार्यः
।। इहर्क्षविकल्पेन ।। रजस्वला मरणेप्येवं ।। उदक्या सूतिका वापि यदि प्रेतं स्पृशंति तत्स्नाप्येषएवविधिः ।। ।। अथ
गर्भिणी मरणे विशेषः ।। यदा गर्भवती नारी सशल्या संस्थिता भवेत् ।। कुक्षिं भित्वा च तत् शल्यं निर्हरेद्यदि जीव
ति ।। मृमीतं निक्षिपेत्तं तु प्रायश्चित्तं ततः परं ।। सात्र्यपत्रिंशतः कृच्छ्रैः शुध्यते स्वल्पदोषतः ।। सगर्भदहनेतस्याव
रीजं वधपातकं प्रायश्चित्तं चरित्वा तु शुध्यंति पापकर्मिणः ।। दग्ध्वा तु गर्भसंयुक्तां त्रिरब्दं कृच्छ्रमाचरेत् ।। अथ

कुष्ठामरणोविशेष ॥ यम ॥ मृतस्य कुष्ठिनो देहं निखने क्रोष्टभूमिषु ॥ वासरत्रितयं पश्चात् उद्धृत्यान्यत्र तं दहेत् ॥ तदंगास्थ
वनं कार्यं निक्षेपविधिरुच्यते ॥ षउ बृंशतस्वर्वैर्णविधिनास्वकनुं वरं न तनो स्थितं च वंपने तस्य गंगायां प्रक्षिपेत्सुधीः ॥ मा
सि मासि तिथौ कुर्यात् मासि श्राद्धानि पूर्ववत् ॥ तं कल्पयविधिना केचित् प्रवदंती मनीषिणः ॥ इत्येतत्कुष्ठिनो र्ध्व
ध्र्वैकथितं शास्त्रकोविदैः ॥ स्यन्निविज्ञैरनूचानैर्यमाद्यैः हतविग्रहैः ॥ इति कुष्ठिमरणविधिः ॥ ॥ अथ पत
पितृते नागव्रतं ॥ तत्संवत्सरे श्रावणशुक्लपंचम्यां आरभ्या ऽन्यां वा शुक्लपंचमीमारभ्य पंचम्याम्शुभवासरः ॥ प
द्यावत्तु वर्षमेकं शुक्लपंचम्यां नक्तं महापंचम्यां प्रं वा नागपंचकं ताम्रं कृत्वा गंधैः करवीरैः शतपत्रैः जातिपुष्पै
र्धूपैर्दीपैर्नैवेद्यैः किं शंखं पद्मं कंबलं कर्कोटकं अश्वतरं धृतराष्ट्रं शंखपालं कालियं तक्षकं कपिलं च स्व
तिमासं नाम पिः शुक्लपंचम्यां संपूज्य ब्राह्मणान् घृतपायसमोदकैर्भोजयेत् ॥ संवत्सरांते चैव संपूज्य मह
ब्राह्मणभोजनं ॥ सुवर्ण्या सौवर्णं नागदानं ॥ गोदानं च कुर्यात् ॥ अथ वोभयोः पक्षयोः पंचमी शुभभूमौ पिष्टेन
नागौ विलिख्य सितपुष्पैः सितगंधेन तिलतंदुलैः अपघन्वगव्यं दधीरं मोदकं च भूमौ निवेद्य ऽपस्थापयेवं वदे

५३

53

५३

राम

५३

त्रामुं चमुं चामुकमिति नद्दिने मधुरमश्नीयात्॥ एवमनुविधिना नागमभ्यर्च्य पूर्णो हयथाशक्ति सौवर्णनागं गां च दद्यात्॥ ततो नारायणबलिं कृत्वा श्राद्धानि सर्वं कुर्यात्॥ तत्र मूलवचनानि स्मृतिरत्नावल्यां ज्ञेयानि॥ अथ धनिष्ठापंचकपारव आदीनां बुद्धिश्वाममघातिनां च नारायणबलिप्रयोगः॥ अथ पंचकमरणविधिः॥ गरुडपुराणे॥ आदौ कृत्वा धनिष्ठार्द्धमेतन्नक्षत्रपंचकं॥ रेवत्यंतं सदा पुष्यमशुभं सर्वदा भवेत्॥ बालस्य वायवृद्धस्य पंचके मृत स्य च॥ विधानं यो न कुर्वीत तस्य विघ्नं प्रजायते॥ दाहस्तत्र न कर्तव्यो विवादः सर्वजातिषु॥ न जलं दीयते तेषु त्वशुभं सर्वदा भवेत्॥ पंचकानंतरं कार्यं कर्तव्यं सर्वमन्यथा॥ पुत्राणां गोत्रिणां तस्य संतापो ह्युपजायते॥ गृहे हानि भवेत्स्पष्टं रक्षे धिमृत स्तु यः॥ पंचकानंतरं कार्यं दाहादिकं खलु॥ अथ वा तद्दिने कार्यो दाहस्तु विधिपूर्वकं॥ तत्र विधिः॥ तदा शवसमीपे कुले स्थाप्य पंचपुत्तलाः॥ दर्भमया स्तु कर्तव्या ऋक्षमंत्राभिमंत्रिताः॥ दाहादेशे शवं नीत्वा स्थापयेच्च प्रयत्नतः॥ दर्भाणां प्रतिमा कार्याः पंचोर्णासूत्रवेष्टिताः॥ यवपिष्टेनानुलिप्तास्ताभिः सह शवं दहेत्॥ प्रेतवाहः प्रेतसखः प्रेतपः प्रेतभूमिपः॥ पंचमं प्रेतहर्ता नामान्येतानि च क्रमात्॥ शिरस्थं यां दक्षिणे कुक्षौ वामेन नाभौ चतुर्थकं पंचमं पादयोर्मध्ये तेभ्यो दद्यात् घृताहुतिः॥ अथ प्रयोगः॥ एवं गुण॰ अपसव्यं - गोत्रस्य अमुकप्रेतस्य धनिष्ठा

दूपंचकादिमरणसूचितवंशानिष्टविनाशनार्थं पंचकमरणे विधिं करिष्ये। इति संकल्प्य गंधमाल्याद्यैः प्रतिमा अलं
कृत्य दाहसमये प्रेतोपरि न्यसेत्। प्रथमां शिरसि। द्वितीयां दक्षिणे कुक्षौ। तृतीयां वामकुक्षौ। चतुर्थीं नाभौ। पंचम्यां
पादयोर्मध्ये। तदुपरि तासां नामभिर्मंत्रैर्हुती दद्यात्। प्रेतवाहाय स्वाहा। प्रेतसखाय स्वाहा। प्रेतपाय· प्रेतभूमि
पाय· प्रेतकर्त्ताय। इति पंचाहुतिः। ततो विधिना शवं दहेत्। स्नानकाले ततः कुर्यात् विधिना पंचकं तथा। अन्यथा
न गतिस्तस्य प्रेतत्वं वाप्यशोभनं। स्वगृह्योक्तविधानेन कृत्वाग्निस्थापनं ततः आज्यभागान्ते निर्वपणं देवतानां
तथा मृत्यु। वासवो वरुणश्चैव वज्रजैकपात्तृतीयकः। अहिर्बुध्न्यश्चतुर्थश्च पूषणः पंचमस्तथा। यमाय धर्मराजाय
मृत्यवे चान्तकाय च। वैवस्वताय कालाय सर्वभूतक्षयाय च। औदुंबराय दध्नाय नीलाय परमेष्ठिने। वृकोदराय चि
त्राय चित्रगुप्ताय वै नमः। अघोररुद्रमंत्रश्च निर्वापयेत्क्रमेण च। विधिना श्रपणं कृत्वा एकैकामाहुतिं हुनेत्॥
कुंडादीशानदिग्भागे स्थंडिलं हस्तमात्रकं। तत्र वस्त्रं समास्तीर्य स्थापयेद्ब्रह्मादिपंचकान्। चतुर्दशयमांश्चैव
अघोरं स्थापयेत्पुनः। आवर्णान् कलशान् स्थाप्य दिक्षु चत्वारि विन्यसेत्। कलशः पंचमो मध्ये स्थापयेद्विधिपूर
्वकं। उच्चार्य वारुणं मंत्रं पूरयेत्तीर्थवारिणा। सर्वौषधीः क्षिप्त्वा आम्रदूर्वापल्लवं तथा। हिरण्यफलसंयुक्तं च

स्त्रेण वेष्टयेत्ततः । कलशोपरि न्यसेन्मूर्त्तिं पंचस्वर्णमयीं नवेत् । प्रतिष्ठापूजनं कार्यं पंचसूक्तान् जपेत्ततः । अपयित्वा च
रुं विहितं कुर्यादग्निमुखं ततः । आघारावाज्यभागौ च ततो वह्निं समर्चयेत् । समित्तिलचरूणां च होमं कुर्यात्पृथक्पृ-
थक् । अघोरेणैव मंत्रेण ततो होमं चरोः क्रमात् । पूर्णाहुतिं च विधिवत्पूजयेद्देवतास्ततः । इत्थं समाप्य हवनं धेनुं द-
द्यात्पयस्विनीं । सहिरण्यं तिलान्दद्यान्महिषीं सप्तधान्यकं । सहिरण्यं घृतं दद्यात्कुंभं वस्त्रं सदक्षिणं । अभिषेकं ततः
कुर्याद्ब्राह्मणान्कलशोदकेन यत्नतः । कलशैः स्नपनं तस्य कुर्याद्राज्यावलोकनं । वस्त्रं चैव परिधाप्यं स्वभक्तिविशेषतः । ब्रा-
ह्मणान् भोजयेत्पश्चात्पायसं मधुसर्पिषा । एवं यः कुरुते पुत्रः शुभं तत्र प्रजायते । विधानं यो न कुर्वीत विघ्नं तस्य भवेत्सदा । तस्मा-
त्सर्वप्रयत्नेन शांतिं कुर्याद्यथाविधि । पितृश्चैवानुगोत्रजाः सर्वे सुखिनः स्युर्निरामयाः । भवंति नात्र संदेहो नात्र कार्या विचारणा-
त ॥ इति ब्रह्मपुराणे पंचकविधानं । अथ पद्धतिः । तीर्थं गत्वा स्नानं शुद्धवस्त्रपरिधानं अद्येत्यादि एवं गुण० अपसव्यं गो-
त्रस्य अमुकप्रेतस्य पंचकजनितदुर्मरणदोषोपशांत्यर्थं सर्वं मम गृहे सपरिवाराणां आयुरारोग्यसुखश्रीप्राप्त्यर्थं
विष्णुपूजनपूर्वकं पंचकविधानं करिष्ये । विष्णोः षोडशोपचारपूजां स्थंडिले पंचभूसंस्कारान् कृत्वा अग्निस्थापनादि

एतो ब्रह्मासनादि चरुश्रपणं तं ईशाने कुम्भ वस्त्रोपरि पंचनक्षत्रदेवतानां स्थापनं । तस्यार्धे यमादि चतुर्दश देवता-
स्थापनं । तस्यार्धे चतुर्दश देवतास्थापनं । ईशाने अघोरमृत्युंजयस्थापनं । अघोरमंत्रः । अघोरेभ्योथ घोरेभ्यो घोरघो-
रतरेभ्यः सर्वेभ्यः सर्वशर्वेभ्यो नमस्ते अस्तु रुद्ररूपेभ्यः इति अघोरमंत्रः । ततः पंचकलशस्थापनं । गंधफलमुद्रा-
पनसर्वौषधी दूर्वामृत्तिकाप्रक्षेपः । वस्त्रवेष्टनं । कलशोपरि स्वर्णमयी पंचमूर्तिस्थापनं । नालिकेरप्रतिष्ठा । पूजा
पंचधान्यसमर्पणं । पंचसूक्तजपार्थं पंचब्राह्मणानां वरणं । पारस्परालनं । अर्चनं । कुंडलमुद्रिकावस्त्रदानं । भोजनदक्षिणा
संकल्पः । जापकाः जपध्यं पोडकाः पष्ठ्यो प्रथमकलशे कणेषपाज ५ द्वितीये किन्नाद ४ श्री तृतीये आयुः शिशान ७ च-
तुर्थे नमस्ते १६ पंचमे कंचवाचे । पर्युक्षणेन आज्यहोमः । प्रजापतये स्वाहा । इदं प्रजापतये । इंद्राय स्वाहा । इदमिंद्रा-
अग्नये · सोमाय · वसोः पवित्रमसि शत · इदं वसुभ्यो · वरुणस्योत्तंभनमसि · इदं वरु · उत नो हिर्बुध्न्यः । इदमजैकप-
दे । शिवोनामासि · इदमहिर्बुध्न्याय · एषते नव · इदं रक्षो · यमाय · धर्मराजाय · मृत्यवे · अंतकाय · वैवस्वताय · कालाय ·
सर्वभूतक्षयाय · उदुंबराय दध्नाय · नीलाय · परमेष्ठिने · वृकोदराय · चित्राय चित्रगुप्ताय स्वाहा ॥ अघोरमंत्रेण एक-

हुतिः। अघोरेणाप· अथ चरुहोमः। अभिघार्य पूर्वोक्तमंत्रैश्चैवाक्तिलहोमः। स्विष्टकृद्धोमः। आज्येन भूरादिनवाहुतयः।
इंद्रादिदशदिक्पालेभ्यो बलिदानं। स्वाहा प्राणेभ्य इति मंत्रद्वयेन पूर्णाहुतिनाजिकेरहोमः। संस्रवप्राशनं। पवित्रयो
र्मार्जनं। पवित्रप्रतिपत्तिः। प्रणीताविमोकः। ब्रह्मणे पूर्णपात्रदानं। षट् ब्राह्मणभोजनसंकल्पः। पंचकलशोदकेन य
जमानस्य सपरिवारस्य अभिषेकः। पंचकलशोदकेन स्नानं। मंत्राः शन्नो मित्रः। अहानि शं· शन्न इंद्राग्नी· शन्न
इंद्रावरुणा· शन्नो देवी·। अथ पंचदानं। पयस्विनीं गां। महिषीं· सप्तधान्यसहितां। सहिरण्यं कृष्णवस्त्रं तिलसहितं द
नं। सहिरण्यं घृतं। सुवर्णावलोकनं इति पंचदानं। मूल्यसमानां भूयसीदक्षिणादानं। पुनः स्नानं। वस्त्रसाज्यं पंचामृते
न शिवपूजनं। अष्टोत्तरशतमृत्युंजयमंत्रजपः। अथ च पंचकविधाने परिपूर्णता। अनेन पंचकविधानकृतेन। अ
पसव्यं। गोत्रस्य प्रेतस्य पंचकजनितदुर्मरणदोषनिवृत्तिः। सर्वं मम गृहे सकलदुरितोपशांतिरस्तु। यस्य स्मृ
त्या दिविष्णुं संपूज्य·। इति पंचकविधानं समाप्तं॥ अस्मिन् पंचकविधाने दशसहस्राणि तिलाहुतिः व्याहृतिमंत्रेणेति
ब्रह्मपुराणोक्तमस्ति इच्छा चेत्कर्तव्यं। अकृते न दोषः। अथ पुत्तलदहनविधिः। यथाविधि स्नात्वा नानादिनि संविध
य· ततः शरसंयुतं। अथ चापलाशादंडसंयुक्तं कुशमयं पुत्तलकं कृत्वा भूमौ निधाय आचम्य· कुशोपग्रहः। अथ

स्यादिप्रयोगः। एवं कु॰ पौ। अपसव्यं। अमुकगोत्रस्य अमुकमृतस्य पुत्रलकर्माधिकारार्थं सव्यं तथाचमन देहशुध्य
र्थं प्रायश्चित्तमहं करिष्ये। प्रायश्चित्तारंभ विष्णोः पूजनं। प्रायश्चित्तांगे वैष्णव श्राद्धं। गो मिथुन संकल्पः। वपनं दशविधि
स्नानं। शुद्धवस्त्रपरिधानं तिलकं। उपग्रहः। अग्निं तिष्ठौ। प्रायश्चित्तांगं व्याहृति होममहं करिष्ये। स्थंडिले भूसंस्कारः
अग्नि स्थापनं। आज्यसंस्कारः। भूः स्वाहा। इदं॰ भुवः स्वाहा। इदं॰ ॐ स्वः स्वाहा। ॐ भूर्भुवः स्वः स्वा॰ इदं प्रजापतये॰।
एवं सप्तवारं आहुतिः २१। ततः यथाशक्ति प्राजापत्य संकल्पः। मुखावलोकनं। सूर्यावेक्षणं वा। प्रायश्चित्तधेनु
दानं। पंच ब्राह्मण भोजन संकल्पः। प्रायश्चित्तं परिपूर्णता॥ अथ नारायणबलिः। अद्येत्यादि अपसव्यं गोत्रस्य अ
मुकमृतस्य दुर्मरण दोषनिवृत्यर्थं नारायणबलि पूर्वकं पुत्रलकविधिकर्माहं करिष्ये। सव्यं। पंचकलश स्थापनां दि
पंचरत्न श्राद्धांत पर्यंतं यथोक्त नारायणबलिकार्यः॥ नारायणबलिकर्मपरिपूर्णता॥ अनेन नारायणबली कृतेन अ
पसव्यं। गोत्रस्य प्रेतस्य दुर्मरणनिवृत्तिः अग्रे पलाश प्रकृति दाहविधिकर्मयोग्यता प्राप्तिः। सव्यं। आचमनं। स्नानं
शुद्धवस्त्रपरिधानं कुशोपग्रहः प्राणायामः। देवागातुविद इति कृष्णाजिनमास्तीर्य। तदुपरि उदक् शिरसं पुत्तलं
निधाय। अक्रन्कर्म इति मंत्रेण। सद्योजाते ति सर्वांगं प्रकल्पयेत्। पुरुषसूक्तेन अभिमंत्रयेत्॥ ततः षष्ठ्यधिक

शातत्रयपालाशवृंतानि सर्वांगे न्यसेत्। आयुष्यं वर्चस्यमिति शिरसि चत्वारिंशत्। ४०। वायुष्ट्वा पचतेति ग्रीवायां दश। १० सहस्रस्य प्रमासीति मंत्रेण स्कंधयोर्विंशतिः। २०। नमस्ते रुद्र मन्यव इति बाह्वोः शतमेकं। १००। देवस्य त्वेति सर्वासु करांगुलीषु १०। नवो नवः क्रिमि केन्य इति हृदये। २०। इंद्रस्य क्रोडोसि इति जठरे विंशतिः २०। स्त्रीणां वहिरिति कट्यां दश १०। स्त्रीविषये भगप्रणेतेतीति मंत्रेण भगस्थाने च विंशतिः २०। देवीरापो अपान्नपादिति शिश्ने दश। १०। एवेदिंद्रमिति वृषणे दश १०। अंतरा मित्रावरुणा इति ऊर्वोः प्रत्येकं पंचाशत् १००। सं देवस्य त्वेति सर्वासु पादांगुलीषु दश। १०। एवं षष्ट्यधिकशतत्रयमिते पूर्णे शवे शरीरं निर्माय ऊर्णासूत्रेण बध्वा यद्धेनयद्धेति मंत्रेण जलालोडितयवपिष्टेनानुलिंपेत्। लोमानि प्रयतीति मंत्रेण मांसस्थाने माषपिंडं घृतवतीमंत्रेण घृतेनाभ्यंजनं। मूर्धानं दिवो इति शिरसि नालिकेरं। ऋतं वै गायत्रेति कपालस्थाने तुंबिकां न्यसेत्। आत्मन्नुपस्थेति केशस्थाने शूकरकेशाः। विश्वतश्चक्षुरिति नेत्रे कपर्दिकाद्वे अश्विन्यां च हस्तुरिति कनीनिकास्थाने गुंजाद्वे। आनो निपुद्भिरिति नासिकास्थाने कार्पासः। आणदा इति वसास्थाने कर्पूरः। इंद्रस्य रूपमृषभो इति कर्णस्थाने शुक्तिकाद्वे। मुख ब्रह्मसदस्पत इति जिह्वास्थाने ताडपत्रं। परिव्राजपतिरिति मुखे पंचरत्नानि। नाभ्या आसीदमिति दंतस्थाने दाडिमबीजानि। ३२। एषस्य वाजीति ग्रीवायां सूत्रवेष्टनं। इंद्र सुत्रा

५७

57

फलेर
नोबीज
पानोस
नो

२ कमले

माइति हृदये हरितालकं। दैव्यावध्वर्यू इतिमेत्रेण गात्रेमनःशिलां। त्वातारमिति धातुस्थाने गंधकं। लोमभ्य इति रो
मस्थाने ऊर्णां। नाभिर्मे इतिनाभिस्थाने कंतुफलं। संधये जारमिति संधिस्थाने लाक्षारसः। सर्वसंधिषु। अग्निः ८ हृदये इति
कालजस्थाने मांजिष्ठा। इमं ८ स्तनमिति स्तनयो जंबीरफलं द्वयं। नमः शुवः स्व इति ललाटे अभ्रकं। पुनः ८ सुफला इति नखस्था
ने शुक्ताः २० ऋषभयः समवदं तइति सर्वांगे सर्वौषधी। श्रोत्राणि स्थाली इति आंत्रस्थाने कमलगट्टा। प्रजापतिश्चरति मेत्रे
ण शिश्ने गंजनं। स्त्री विषययो निस्थाने सरस्वती योन्यां इति अश्वत्थपत्रं। अग्ने जीनित्रमिति वृषलस्थाने इंतानकद्वयं।
आविर्मे रेतं वो इति वीर्यस्थाने पारदं। पृष्ठीर्मे इति हारिद्र वस्त्राच्छादनं। शिरसि कूष्मांडी पट्ट वस्त्रं ?। यामग्ने अंगिरसपुरीषे
पित्तले गंधद्वारामिति गुह्ये टंकणक्षारं। अश्वक्रांते इति गुदे मलिनकारे तो मूत्रमिति मूत्रस्थाने गोमूत्रं। अग्निर्हत्राणि
इति जंघायां मूलकद्वयं। बाहू मे बलमिति बाहुभ्यां कदली दंडं। त्रीणि पदा इति नलिकाभ्यां इक्षुदंड खंड २ एतावानस्येति
~~चरणावानस्येति चरणयो [illegible]~~ चरणांनं तुलां [illegible]। मधुवातेति रुधिरस्थाने मधु। यज्जाग्रतेति स्कंधे दंडनिधा
यातेजः पद्मनामिति तालुदेशे काचं। पुनंतु मे इति गुल्फयोः पूगीफलयोः। जिह्वा मे इति पादांगुलीषु उत्तमा। १०। यो देवेभ्य इति
पादपृष्ठे आम्रफलद्वयं। आशुः शिशान इति घुटिकाभ्यां बीजीफलद्वयं। इमं जीवेभ्य इति जीवस्थाने हेमाद्रुरुणः आविनाश

५७

११

वा।नो

तिपित्तस्थानेपिप्पली। वायोर्येतेइतिवातस्थानेऽशिरादधिक्राव्णाइतिश्लेष्मस्थानेदधि। तूली कुंकुमेनप्रोक्षणं। घृतंघृते
तिघृतेनस्त्रिःप्रोक्ष्य। अथपंचगव्येनस्नपनं। गायत्र्याचैवगोमूत्रं। गंधद्वारेतिगोमयं। आप्यायस्वेतिक्षीरं। दधिक्राव्णो
तिवैदधि। तेजोसिशुक्रमित्याज्यं। अथपंचामृतेनस्नपनं। पयःपृथिव्यामित्यादिश्वेतवस्त्रेणवेष्टनं। चंदनेनसर्वांगप्रोक्ष
णं। तुलसीमाला। दधिमधुलेपः। गुग्गुलेनधूपः। दीपः। पुनर्मनइतिमंत्रेणप्राणावेशनं। शिरोमेत्यनुवाकेनसर्वांगेषुन्नि
योजयेत्। शिरप्रदेशेसजलघटस्थापनं। तूष्णींफलमुद्रापनप्रक्षेपः। अथैतोध्यायेनकलशाभिमंत्रणं। इमंमेवरुणमंत्रेणवा
रुणआवाहनं। कलशोदकेनपुत्तलकस्याभिषेकः। अग्निमीलेऽइषेत्वा। अग्नआयाहि। शन्नोदेवीः। कलशोदकेनवा
चैतेभ्युधामीतिशरीरावयवप्रोक्षणं। मनस्तआप्यायतामितिआप्यायनंकुर्यात्। यास्तेसप्तर्षीतिमंत्रेणनामगोत्रंप्रतिष्ठाप
येत्। अथगर्भाधानादिसंस्काराः। अग्निर्ऋषीमंत्रेणअमुकस्यगर्भाधानंपरिकल्पयामि। वयंसोमेतिपुंसवनं। स्वस्ति
नइतिसीमंतः। जातरूपइतिजातकर्म। अग्नयेगायत्रायेतिनामकर्म। तच्चक्षुरितिसूर्यावेक्षणं। अन्नपतइत्यन्नप्राश
नं। शिवोनामेतिचूडाकरणं। भद्रंकर्णेभिरितिकर्णवेधः। ब्रह्मजज्ञानमितिव्रतबंधः। वस्त्रपरिधानं। यज्ञोपवीतमितिय
ज्ञोपवीतपरिधानं। आब्रह्मन्नितिव्रतविसर्गः। ध्रुवासीतिविवाहः। प्रजापतिश्चरतिगर्भेचतुर्थीकर्म। एवंयथोक्तस्त्रीपुंस
षपुरुषंकृत्वाततोदुर्मरणनिमित्तंयथाशक्तिप्राजापत्यसंकल्पः। आतुरवैष्णवंश्राद्धं। वैतरण्यादिदानां अष्टौमहादानानि

तिलपात्रं। घृतपात्रं। यथाशक्त्या अन्यानि दानानि। ततः परं नाभौ स्वल्पमात्रदीपस्थापनं। ईशावास्यमिति ब्रह्मविद्यां श्राव
येत्। दीपशमनसमये नूजसीति लोकान् हित्वा असि यमो इति मंत्रेण पुत्रलकोपरि प्रक्षिपेत्। रामलक्ष्मणस्मरणं। अत्र पुत्र
कर्त्तृ चेद् वपनं कार्यं स्नानं॥ अथ पथि पिंडः। आचमनं। प्राणा। अद्येत्यादि तिथौ अपसव्यं गोत्रस्य प्रेतस्य दाहार्थं उत्क्रान्त्या
दि पिंडदानमहं करिष्ये। अवनेजनं। गोत्र प्रेत अवनेजनं। मद्दत्तं पंचपिंडस्थाने अवनेजनं। पंचकुशानास्तीर्य। पिंडदाने
। गोत्र प्रेत उत्क्रान्तिनिमित्तं एष पिंडो मद्दत्तः। द्वारदेशे पाथनिमित्तं। विश्रान्तौ नूतं। चिता स्थाने वायु। शवहस्ते साधकनि
मित्तं प्रत्यवने। माषमिश्र आमान्नसंकल्पः। लोहनिष्क्रयणी दक्षिणा। पिंड विसर्गः। चतुर्थ पिंडं चितामध्ये प्रक्षिपेत्। पंच
मं शवहस्ते निदध्यात्। त्रीन् पिंडान् भुप्रक्षिपेत्। मृतकं दक्षिणाशिरसं चितायां न्यसेत्। घृतेनाभ्यज्य उपरिकाष्ठ
स्तरणं। शिरप्रदेशे भूमौ अग्निस्थापनं। आज्यसंस्कारः। अस्मात्त्वमधि मितिमंत्रेणैकाहुतिः। तूष्णीं मुखे आहुतिः। अग्निगृ
हीत्वा अप्रदक्षिणं परीत्य मुखे दानं। गाढं रोदनं। दाहानंतरं उदके नाग्निशमनं। दाहभूमौ पिंडदानं। गोत्र प्रेत अवने
जनं। पिंडदानं गोत्र प्रेत श्मशानवासि देवानां एष पिंडो। प्रत्य। माषमिश्र आमान्नसंकल्पः। लोहदक्षिणा। पिंडोद्धरणं॥
अथ अस्थिसंचयनं। पूर्ववत् सर्वो दाघांजलिः। पलाशवृंतानां वे कुशैः प्रतिकृतिं कुर्यात्। इति पुत्तलकविधिः। अथ सहग
मनविधिः। पतिं गते कंठप्राणं दृष्ट्वा चैव पतिव्रता। संकल्पं चात्मनः कुर्याद् इदं वचनमब्रवीत्। दैवैः संपादितो मह्यं पति
स्त्वं सर्वदैवतः। त्वया सहगमिष्यामि मन्नीवं चान्यजन्मनि। इति संकल्प्य ततः सती कृतस्नाना स्वशक्त्या दानपु

१ पुष्पादिकैलाकुसुमांजनं स्वकन्तुकुराद्यैः स्वशरीरमलंकृत्य तत्र सर्वं समन्त्र चर्यस्तु वासिनी चतुष्टयं ॥१

[illegible] अमुकसुमासिः फलपावसध्न तं मधुमिश्रं मो
क्षदीप्तदमावेदुरार्घ ॥ दुग्धाभावे जलेनाप्राशनं मंत्रेणवाश्वनुष्टुप्॥ वेध्यमम्याघंनकृता पितृभ्यः प्रातः म त्वा वियोगो नमः प्रास्तु
चान्या ॥ वेध्यात्वमेकं नकदा तती यमम दुर्भगत्वं नकदा चतुर्थी ॥ नोकलवस्त्राभरणैः स्रज ध्वसंनो ष्वनाग कुंकुम
गंधधूपैः ॥ वंधून्स्वपत्नान्स्मयेत स्वकीयान्विसृजित स्याभरणैः सहधी ॥ तासू नी स्वगृहं कुंकुमा दातेः
कृत्वा आशिषमि विवर्ड्येत ॥ तत स्ती र्थं गत्वा ॥ ततीशौचादिकं कृत्वा ॥ हस्तौ पादौ प्रक्षाल्या वम्य अर्घ्यादिश्रये
गः एवं ग्र्यथौ ॥ मत्ती स्त स्नगमनार्थं स्नानमहं करिष्ये ॥ स्ना नानंतरं कुंकुमवस्त्र परिधाने ॥ अ अ क्रांतधेनुदाने
॥ सुखेन प्रालोक्र मणार्थं इमां उक्रांत धेनुं सं ज्ञिकां गोश्र स्य दं श्र पवातत्स त्योपकल्पितं दक्षं ब्रा लगाय्या
हं ददे ॥ दानप्रतिष्ठा ॥ सिध्यर्थं हिरण्यं दक्षिणां ॥ अन्यानि दानानि देयानि तिनंकुंकुमां जनस्त्रजं विभूषिता
नि विष्णुध्यायन्चिताप्तमीपमागम्य पिंडोन्नृदद्यात् ॥ स्वहस्ते नवाप्रनिनि धिनावा ॥ प्रेवितोक्रांतनि मित्तं अमु
कगोत्रायै महंपर लोकगमनाय राय पिंडोपेउपतिष्ठतां ॥ प्रातिनिधिको वा ॥ अमुकगोत्रायै अमुकदेविनायेन
स्वंभाविन्योक्रांत निमित्ते एष पिंड स्ते उपतिष्ठतु ॥ एवं निमित्तस्थाने षुदेयं ॥ ततः स्त्र्यर्घः ॥ एषउं येमपादके

मि

५९

सूर्यसाक्षीतदश्नतः ॥ प्रसादं कुरु मे देव गृहाणार्घं नमोस्तु ते ॥ अथ सूर्यस्तुतिः त्वं ब्रह्मा त्वं विष्णुस्त्वं रुद्रस्त्वं
प्रजापतिः ॥ त्वं सूर्यो विवस्वत्त्व चक्षुश्चैव परमात्मा त्वमेव हि ॥ त्वमेव शरणं विष्णो शरणं तु पतिर्मम ॥ स्वर्गे वा नर
के त्वं हि पत्रयत्र गमिष्यति ॥ तत्र तत्र त्वं हं दृष्टे त्वं गमिष्यामि मा शुच ॥ ब्रह्महत्यादिभिः पापैस्त्वं मोक्षसि प
मात्मवान ॥ अहं ब्रह्मा यथा रुद्रो विष्णुः अहं वै सूर्य दिक्पतिः ॥ अथ लोकान् विशापपते ॥ आदित्यं च शिवं वि
द्यो न न्नश्चघो भूमि देह स्वस्तिनमश्च ॥ अहमाराति श्वउमेचसंध्येध में ह्रिष्णानाभिनरस्य वृत्तिं ॥ अनेन
सर्वे मम साहसे न तु च्चं तु मे देवदेव श्च सर्वे ॥ पतिरथे ततो गत्वा अर्घं दद्यात् फलान्वितं ॥ अज्ञानात् ज्ञान
तो वापि यद् दुष्कृतं मया कृतं ॥ तत्सर्वं क्षम्यतां देव प्रसीदतु रूपो मम ॥ अथ प्रार्थना ॥ सर्वदेवमयोपस्मात्
सर्वतीर्थमयः पतिः ॥ तस्मै जीवननाथाय नमोस्तु परमात्मने ॥ इति प्रार्थना ॥ विन्यस्य सूतकं नत्वा चि
तां मध्ये पुपल्लतः ॥ चिरमर्थं तु प्रदातव्यं फलैश्च विविधैः शुभैः ॥ चितिस्थो भगवान् ब्रह्मा विष्णुरूपी सनात
फलैश्च विविधैः शुभैः ॥ चितिस्थो भगवान् ब्रह्मा विष्णुरूपी सनातन ॥ पतिलोकमवा

५८ राम ५९

१म्य

र्थं गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते। क्षमापय पितातातान्लोकान्साध्वी हस्तेपतिर्मुखे। एकस्मै इति मंत्रेण घृतहोमं तु कारयेत।
ततः साध्वी घृताभ्यंगं विधाय तुलसीदलं पंचरत्नं मुखे हि स्थापयेत्। कुर्यात्प्रदक्षिणां। प्रदक्षिणां पंचकृत्वा दीपि
कां तत्र साध्वी नवा ब्रवीति तां। वंदे चंडिकां सर्वजनमोपहारिणीं समग्रकर्त्री जगदंब हे हितैषिणी। वंदे प्रसीद सततं प्रसन्ना
भिप्रकाशय त्वं मम मन्तुं गामी। अस्मात्त्वम् इति मंत्रेण अग्नौ स एकाहुतिः। **अथ प्रवेशनमंत्रः।** किमपानकृतं स घोम
वे घृदिनवानघ। इदं शरीरं मा लिंगय प्रविश्य पावकं कुलाशनं। भर्तुश्च रागो हृदये ध्यात्वा श्रीजगदीश्वरं। ततो वह्नि
प्रार्थना। फलपुष्पांजलिं कृत्वाग्निं प्रार्थयेत। त्वमग्ने सर्वभूतानामंतश्चरसि साक्षिवत्। त्वमेव देव जानीषे न वि
दुर्यान्ति मानुषं। अनुगच्छामि भर्तारं वैधव्यभयपीडिता। सत्यमार्गप्रदानेन नय मां भर्तुरंतिकं। इदं शरीरं सकलं द
ग्धा कृशानो कुरु दिव्यमाशु। तथा त्वं न भर्तुः कुरु दिव्यदेहं भर्तुः समीपं गगनात्व्रजामि। इत्युक्त्वा साहसं दृढा करतालैः
प्रदापयेत्। हरिशब्दादि स्वजनैर्ब्रूयात्॥ **॥इति सहगमनविधिः॥** ॥अन्वारोहणं स्त्रीणां नान्यो भर्तुरेव च।
सर्वपापसमुच्छक्षपकरं। निरपो माश्मरणायवा। जन्मांतरे च सौभाग्यं धनपुत्रादि हृद्धिदे। हारीतः। मृते भर्त्तरि या नारी
धर्मशीला दृढव्रता। अनुगच्छति भर्तारं श्मशाने तस्य स्तु पकलं। तिस्रः कोटयोर्द्धकोटी च पापाय वसं गृह स्वर्गे ह्यादि वै। तावं

६०

60

ण्यष्टसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते। कुलत्रयं पुनात्येषा भर्त्तारं यानुगच्छति॥ यावन्नाग्नौ दहेद्देहं मृते हं पत्यौ प
तिव्रता। तावन्नमुच्यते नारी धर्मशीलाप्यव्रता। आर्त्तार्त्ते च मुदिते हृष्टा प्रोषिते मलिना कृशा॥ पतिव्रतानुया
नारी साध्वी ज्ञेया पतिव्रता। न म्रियते समं भर्त्रा ब्राह्मणी शोकमोहिता। प्रव्रज्यागतिमाप्नोति मरणादात्मघातिनी
। यदि भर्त्तृनिकृत्ते म्रियेत महत्फलं भवेत्। यावन्नाग्नौ म्रियेत पत्यौ न स्यात्मानं दहेत् क्वचित्। तावन्न मुच्यते नारी
स्त्रीशरीरान्नु गर्हिं चित अन्वारोहणं तु गर्भिणीनां ब्राह्मणाः एकचितारोहणमेव। पृथक्चितारोहणं। क्षत्रि
यादिस्त्रियाः पृथक्सहवा चितिः। असवर्णायाः पृथक् चितिरेव मदनपारिजातमते। आपस्तंबः। चितिभ्र
ष्टानुया नारी मोहाद्विचलिता भवेत्। प्राजापत्येन शुध्येत तस्माद्धि पापकर्मणः। भर्त्तुरनुगमने चितिभ्रष्टेत्यर्थः।
पत्न्या रजस्वलायां पराभर्त्रा मृतः सा च देशकालवशात्तद्देशानुगन्तुमिच्छति न पंचमादिदिनं प्रतीक्षते। तत्र वि
धिरुच्यते। यदि स्त्रियामृतुस्नायां पतिः प्राणान्समुत्सृजेत्। द्रोणमेकं तंडुलानां अवघ्नन्त्या हि शुद्धये। मुसलाघा
तैस्तत्कृत्वा तेयोनिमंडलात्। विरजस्कामन्यमाना स्वचित्तेन तदनुक्तरूपं। दृष्ट्वा शौचं प्रकुर्वीत पंचवह्निकपाः
पृथक्। त्रिंशत्सद्विंशतिर्दद्यात् पंचगव्यं दत्वा सहदहः कमात्। विप्राणां वचनात्। हुताशमारोहेद्धुताशनं। वारिणा

रा०म०

६१

मरजस्कानां इयं शुद्धिरुदाहृता। अथ रजस्वलामरणे विधिः॥ ॥अंतरिक्षे मृतायै च वक्ष्यावस्तु प्रमाणतः। उदक्यासूतिका
नारी चरेद्वा शापणत्रयं। मंत्रहे। पंचभिः स्नापयित्वा तु गव्यैः प्रेतां रजस्वलां। वस्त्रांतरधृतां कृत्वा दाहयेद्विधिपूर्वकं। वृ
द्धशातातपः। रजस्वला यदा प्रेता या संस्कारादीन्नाचरेत्। ऊर्ध्वं त्रिरात्रात्स्नाता या शवधर्मेण दाहयेत्। इति व्य
होत्तरसंस्कारमाह। अत्र देशकालाद्यनुस्मरणाद्यवस्था। अद्येत्यादि। अमुकगोत्रायाः अमुकरजस्वलायाः वस्या मरण
निमित्तअस्पृश्यदोषपरिहारार्थं और्ध्वदेहिकयोग्यसामर्थ्यार्थं चांद्रायणत्रयं प्रायश्चित्तपूर्वकं शूर्पेणांभोभिः शतं स्ना
निकारयिष्ये। इति ब्राह्मणवचनेन चांद्रायणत्रयं कृत्वा पश्च पिष्टेन प्रेतमनुलिप्य तपं स्नात्वा शूर्पोदकेन शतवारं स्ना
पयेत्। प्रेतं प्रक्षाल्य भस्मगोमयमृत्तिकाकुशोदकपंचगव्यशुद्धोदकैः स्नापयेत्। पावमानीभिः स्वस्त्ययनीभिर्वरुदं ति
र्यच बृहत्केतं आपो हिष्ठेति तिसृभिः कयानइति तिसृभिः संस्नाप्य पूर्ववस्त्रं परित्यज्य विधिना दहेत्। तापद्वारजस्वलां मृ
तिकां च मलस्नानं स्नापयित्वा कांचुवदंतं ग्राम्यीनि विधिना दहेत। इति रजस्वलामरणविधिः॥ ॥अथ पाथे
यश्राद्धं॥ अस्थिसंचयनानंतरं पाथेयश्राद्धमिति स्मृत्यर्थसारे। पाथेयश्राद्धं केचित्कुर्वंति। केचिन्न कुर्वंति।
ततः अमुकेत्यादि प्रेतस्य संतोषकं भवन्मुक्त्वा मनुष्यलोकात्प्रेतलोकगमनार्थं पाथेयश्राद्धमहं करिष्ये इति सं

६१

67

कल्पयाद्यासनार्घ्यार्चनाच्छादनामात्रपिंडतिलोदकम्। आ सूत्र तत्रउशास्त्रं दत्त्वा संगतानस्मो कपातदिस्ना
नांते विषमश्राद्धवत्सर्वं पूर्ववत्कुर्यात्। अस्मिन् श्राद्धे दक्षिणास्थाने उदंदानमानं यथाशक्ति सोपस्करं स
घृतं सोदकुंभं सवस्त्रकां संपयाशक्ति सुवर्णरजतताम्रलोहं दक्षिणोपेतं सोपानत्कं सोदपात्रमुपतिष्ठता
मिति दद्यात्। सर्वत्राम श्राद्धे आमं यथाशक्त्या दशगुणमष्टगुणं पंचगुणं चतुर्गुणं द्विगुणं वा दद्यात्। इति
पाथेयश्राद्धं॥ ॥अथोदकुंभश्राद्धं॥ तत्र याज्ञवल्क्यः। अर्वाक् सपिंडीकरणात् यस्य संवत्सराद्भवेत्। त
स्याप्यन्नं सोदकुंभं दद्यात्संवत्सरं द्विजे। गौतमः॥ अहरहः पार्वणश्राद्धं सोदकुंभं सधर्मकं। कुर्यात्त्र्यस्वाहिका
छाद्यास्यं कल्पविधिनान्वहं। अधर्मकर्म पुनर्भोजनादीनि नियमरहितं यथा चेदं कृते वा सपिंडने त्रयोदश
दिनारभ्य यावद्वर्षं प्रतिदिनं कार्यं अशक्तौ प्रतिमासं तच्चाकृते सपिंडने एकोद्दिष्टं कृते तु तस्मिन्सो यथा पार्व
णमेकोद्दिष्टं वा मन्नाह श्राद्धं कुर्यात्। तथैवमकृ पात्र ततो वर्षात्मा दिने संवत्सरविमोक्षश्राद्धं पार्वणविधिना शक्त्या
भूरिब्राह्मणभोजनं कुर्यात्। इत्युदकुंभश्राद्धं नक्तं। अथ मातापित्रोर्मरणे प्रथमाहे विहितनिषिद्धानि। तत्र धवल
निबंधे देवलः। प्रमीतौ पितरौ यस्य देहस्तस्माशुचिर्भवेत्। न देवं नापि चापि पित्र्यं यावत्पूर्णो न वत्सरः। तथा। महागुरुनि

रा०म०
६१

पाते तु प्रेतकार्यं यथाविधिः। कुर्यात्तत्र संवत्सरादर्वाक् एकोद्दिष्टं न पार्वणं। अमदीपमितस्पर्शः। स्नानं चैव महादाने
स्वाध्यायं वाग्नितर्पणं। प्रथमेऽब्दे न कुर्वीत महागुरुनिपातने। तथा सर्वेषां प्रेतकार्याणि महागुरुनिपातने।
कुर्यात्संवत्सरादर्वाक् श्राद्धमेकं तु वर्जयेत्। महागुः। माता चैव तथा भ्राता भार्या पुत्रस्तथा स्नुषा॥ एषां मृतौ चरे
च्छ्राद्धमन्यस्य न पुनः पितुः॥ तथा॥ माता चैव तथा भ्राता पत्नी वै व विपद्यते। तत्र श्राद्धानि कुर्वीरन् न कुर्याज्ज
नके मृते। एतत्संवत्सरपर्यंतमकृते सपिंडे हे यमिति केचित्। अन्यत्र। अस्थिहेपंगपा श्राद्धं श्राद्धं वा परमा
सिकं। अब्दमध्ये न कुर्वीत कृते पितृसपिंडने। अस्यापवादः। अस्थिहे पंगपा श्राद्धं श्राद्धं वा परमासिकं। प्रथ
मेऽब्देऽपि कुर्वीत यदि स्याद्भक्तिमान् सुतः॥ भक्तिमान् भक्त्या स्वेश्राद्धे देवतालपोग्यतासंपादकः श्राद्धं तदानू सत
एतानि कुर्यात् इत्यर्थः। अन्ये तु यथाश्रुतं व्याचक्षते॥ एतस्य च विषयविवेको ऽस्माभिः कृते त्रिस्थलीसेतौ गयाप्रक
रणे द्रष्टव्यः॥ ॥ अथ पालाशप्रतिकृतिदाहविधिः॥ ॥ तत्र देशांतरमरणे यावत्कदापमष्टो कृष्णानूकृत्वा
स्मानि दहेत्। यद्यस्थीनि। वांछा लब्धाहिभिः स्पृष्टानिरस्थुस्तत्पंचगव्यं गंगोदकाभ्यां प्रक्षाल्य विधिना दहेत्। अस्त्र
यपस्याप्सी। अपिलभ्यं नेतस्य पर्णाशरदाहः सचैवं। शुचिभूमौ कृष्णमृगचर्मण्यास्तीर्य तदुपरि कुशैरं दक्षिणाग्र

६२

62

पत्रं निवेश्य तदुपरि पालाशानि त्रिशतानि षष्टिसमेतानि। शिरसि चत्वारिंशतं। इत्यादि प्रयोगवत् षष्ट्यधिकशतत्रयमितैः प-
र्णशरैः शरीरं निर्माय ऊर्णासूत्रेण शरेण सह बध्वा जलालोडितयवपिष्टेनानुलिप्य तत्र शङ्खौ सत्यां वस्त्र-
माणान्यपि कार्याणि नालिकेरं शिरःस्थाने इत्यादि पूर्ववत्। वैतरणीपादिदानपूर्वकं कृष्णाजिनेनाच्छाद्य ऊर्णा-
सूत्रेण वेष्टयित्वा पूर्वोक्तविधिना शवदहनं पालाशवृन्ताभावे कुशैः प्रतिकृतिं कुर्यात्। आहिताग्नेः प्रकृतिद-
हे अस्थिदाहे वा दशाहमेवाशौचं। आहिताग्नेस्तु अहं पर्णशरदाहे पुत्रपत्न्योः गृहीताशौचयोः दशाहादिपू-
र्णमेव गृहीताशौचयोस्तु तयोरपि त्र्यहमाशौचं पत्नी पुनःसंस्कारे पत्युश्चैवमेव आशौचं अनाहिताग्नौ विदेशस्थे
मृते स्नावधिधीनां न संस्कारः। तावत्सुतादीनां नाशौचं। न च संध्यादिकर्मलोपः॥ ॥अथ पुनःसंस्कारे कालशुद्धिः॥
आशौचमध्ये पुनःसंस्कारे यथासंभवदिने संशोध्यं। कालान्तरे तु शोध्यमेव। संवत्सरादूर्ध्वं प्रेतकार्ये उत्तरायणं
श्रेयान्। तत्रापि कृष्णपक्षतिथिः पुनः त्रयोदशी चतुर्दशी दिनक्षयं च वर्जयेत्। शुक्रशनिवारौ वा नक्षत्रे पुभर-
णी कृत्तिकाश्लेषा मघार्द्रामूलपंचके। परिघो विष्टिः क्रूरयोगः व्यतीपातेति वैधृतः। रिपुवर्षे चन्द्रो पितृयाशुक्रा-
नेश्वरे। त्रिपुष्करादिमानानि दुष्टानि प्रेतकर्मणि। मघायां भौमवारेण चतुर्दश्यां च जन्मभे। प्रेतश्राद्धं न कर्तव्यं कु-

रा० म०

६२

लक्षपंक्तं रोहिततारोहिणीमृगशीर्षपुनर्वसुपूर्वोत्तराचित्राविशाखानुराधापूर्वाषाढोत्तराषाढाद्विपुष्यरोणिवेष
दुष्टानि संभवे वर्ज्यानि शिष्टान्यदुष्टानि सर्वथा दिशाशुद्धं संभवेऽनतिदुवासनस्त्वं ग्राह्यं पुनःसंस्कारे श्रोतरं
ग्राह्यं। नंदापापांशुक्रे चतुर्दश्यां त्रिजन्मनि नक्षत्रेषु एकोद्दिष्टमति निषिद्धं। एकादशाहादौ न निषेधः। तत्र तिथ्या
हिनेवशोध्यं। युगादिमन्वादिसंक्रांतिअमावास्यासु एकोद्दिष्टमति निषिद्धं। एकादशाहादौ न निषेधः। तत्र तिथ्या
समावास्यासु प्रेतकार्ये पुनःसंस्कारे च किंचिदपि नैव शोध्यं। इदं तु सपेव संक्रांतो मन्वादिषु पुण्यादिषु न किंचिद
पि संशोध्यं प्रेतकृत्समस्तं द्विदुः। अथाधिकारिणः। सर्वत्र स्नाहपिंडादिअपतितादिज्येष्ठऔरसः पुत्रः कुर्यात्। तद
सन्निधौ कनिष्ठः। तेषां सर्वेषामसन्निधौ पौत्रो ज्येष्ठपुत्रपौत्रादिक्रमेण। तदभावे तथैव प्रपौत्रः। एषामभावे पुत्रिका
पुत्रादयः। पुत्राः क्रमेण। तदभावे तत्पुत्रादयः पूर्ववत्। उक्ताभावे पत्नी। एवं पुत्राद्यभावे पत्न्यभावे सभ्रातृ तदभावे सपत्नीस
पत्न्यभावे भ्रातुः पुत्रो भ्राता जामाता स्नुषा दुहिता दौहित्रः अन्यः सगोत्रः सपिंडः सब्रह्मचारी मित्रं शिष्यो गुरुः बांधवो धनसं
बंधिवा दद्यात्। न पुत्रस्य पिता दद्यात् नानुजाग्रस्याग्रजन्म यानपौषापाः पति ईयात् अपुत्रस्य त्रिपास्वपि। यदि
स्नेहे न कुर्वीत सपिंडीकरणं विना। इदं सति संभवे अन्यकन्यायै पितरौ ऽन्यः अभावे दत्तानाम पितावेव दौहित्रमातामहौ

परस्परं। मातामहस्तस्यैव हित्रोपाध्यायतः श्वशुरो मिथः। श्वश्र्वाः स्नुषा भ्रातरौ मिथो दन्तः। गुरुशिष्यौ परस्परं सर्वाभा
वेपः कश्चित्कुर्यात्। तस्य सर्वसंपत्प्राप्तिः। वर्षत्रयानन्तरं चूडाभावेपि॥ अर्धद्विहिकं मंत्रवत्कुर्यात् वर्षत्रयाद
र्वाक्कृतचूडो विशाक्को सर्वं मंत्रवत्कुर्यात्। पंचशाक्कोऽकृतचूडोऽत दाहाग्निदानं मंत्रवत्कुर्यात्। शिष्टमन्येन कारयेत्।
एवं पत्न्या अप्यग्निदानमात्रं समंत्रकं कार्यं। शिष्टमन्येन कारयेत्। तथा च कात्यायनः। असंस्कृतेन पत्न्या वस्याग्निदानं स
मंत्रकं। कर्तव्यमितरत्सर्वं कारयेदन्यमेव हि। सुमंतुः। अनुपेतोपि कुर्वीत मंत्रवत्पैतृमेधिकं। यद्यसौ कृतचूडः स्या
दिस्माच्च त्रिवत्सरः। सपिंडीकरणाद्र्वाक् भावि निश्राद्धानि विभक्तोऽविभक्तो वा समविहितमेक एव हि कुर्यात्। न
त्वविभक्तोऽर्थ्यायां क्लिश्वकीयं द्रव्यं देयं। गृह्यपरिशिष्टे। असगोत्रः सगोत्रो वा यदि स्त्री यदि वा पुमान्। प्रथमे
हनि यो दद्यात् स दशाहं समापयेत्॥ तथा शालिना सक्तुभिर्वापि शाकेनाप्यथ निर्वपेत्। प्रथमेहनि यद्द
द्यात्तद्दद्याद्दशाहिकं॥ तथा॥ वस्त्रोत्तरीयपशिल्पपात्रे कर्तव्यविपर्यये। पूर्वेद्युर्जलीन्द्र घात् पिंडदा
नं तथैव च। आचार्यविपर्यये ह्येवं। एकादशाहादिकं तु दशाहकर्ता ज्येष्ठपुत्र एव वा कुर्यात्। सपिंडीकरणं
तु पोग्योज्येष्ठपुत्र एव वा कुर्यात्। कनिष्ठोपि वा। ननु पुत्रा अन्यः। पुत्रे सति नान्यस्तत्राधिकारी। पर्वीपस्मात्कृतं

कर्मसपिंडीकरणादिकं ॥ तस्मात्सापिकर्मण्यं प्रेतशब्दं विहाय चापवीपमाहृतं कर्म प्रेतशब्दं विहाय
नुतस्मात्सापिकर्मण्यं सपिंडीकरणं पुनः ॥ विभक्तास्तु द्विकामाश्चेत् पृथक्कुर्यु अपि सपिंडीकरणं कुर्यु
ः ॥ अविभक्ताः सुतेषु वार्षिकादि श्राद्धं एक एव कुर्यात् ॥ विभक्ताः प्रत्येकं पृथक्कुर्युः ॥ अथ ब्रह्मचर्यादीनां दहनो
दकदानाद्येष्वधिकाराभावो व्यसने ॥ पाखंडादीनां मतानां नाधिकारिणां पिंडदानादिनकार्यं ॥ तदाह याज्ञवल्क्य
॥ पाखंडानाश्रिताः स्तेना भर्तृघ्न्यः कामगादिकाः ॥ सुराप्य आत्मत्यागिन्यो नाशौचोदकभाजनाः ॥ वेदवाह्य
लिंगधारणं पाखंडं ॥ अनाश्रिताः श्रिताः सत्स्वपि अधिकारे आश्रमविशेषरहिताः ॥ स्तेना ब्राह्मणसुवर्ण
व्यतिरिक्तानमनुष्यहारिणः ॥ सुराप्य इत्यादि उद्देश्यगतात् लिंगमविवक्षितं ॥ आशौचग्रहणं चैव तन्मरणे
नकार्यमित्यर्थः ॥ आत्मत्यागिनो बुद्धिपूर्वकमात्मघातिनः ॥ तेषामविशेषमाह गौतमः ॥ प्रायोनाशकशस्त्राग्नि
विषोदकोद्बन्धनप्रपतनैश्चेच्छतामिति ॥ प्रायो महाप्रस्थानं ॥ अनाशनमनशनं ॥ प्रपतनं शैलादेः
पातः ॥ इत्यादिनिमित्तैः शास्त्रविहितमार्गेणेच्छापूर्वकमतानामाशौचादि नेत्यर्थः ॥ तथाङ्गिरः ॥ चांडा
लाद्दुदकात्सर्पाद्ब्राह्मणाद्वैद्युतादपि ॥ दंष्ट्रिभ्यश्च पशुभ्यश्च मरणं पापकर्मणां ॥ उदकं पिंडदानं च प्रेतेभ्यो

६५

यस्त्वदीयते सोपतिष्ठति न स्वर्गं अंतरिक्षे विनश्यति। आश्वलायनगृह्यपरिशिष्टे पि चांडालाद्युक्ता न संस्का
रविधिस्तेषां नैव कार्यो दकक्रिया। रोदनं नैव कर्त्तव्यं सूतकं च न बंधुभिः। दग्ध्वा शरीरं प्रेतस्य संस्थाप्यास्थीनि
यत्नतः। प्रायश्चित्तं कर्त्तव्यं पुत्रैश्चांद्रायणत्रयं। मनुः। वृथा संकरजातानां प्रव्रज्यासु च तिष्ठतां। आत्मनस्त्यागि
नां चैव निवर्त्तेतोदकक्रिया। वृथाजाताः पंचमहायज्ञरहिताः संकरजाताः प्रतिलोमजाः प्रमादादनुपूर्वो
क्तनिमित्ते मरणे प्रायश्चित्तमुक्तं। चांडालादिहते विप्रे तं तदिच्छन्मृते पिता। कृत्वा तिलकृच्छ्रं चांद्रं स्तुशुद्धिस्तत्र प्र
कीर्त्तिताः। तथाविधे प्रमादमरणे भवत्येवाशौचादि। तथाहांगिराः। अथ कश्चित्प्रमादेन म्रियेताग्न्युदका
दिभिः। तस्याशौचं विधातव्यं कर्त्तव्या चोदकक्रिया। इति वचनात्। प्रमादे चांद्रायणं तप्तकृच्छ्रद्वयं कार्यं। यद्वा
पंचदश कृच्छ्राणि वा कुर्यात्। ततो विधिना दहनादि। बुद्ध्या चांडालाग्निमृतादीनां प्रतिपत्तिस्मृत्यर्थसारे उक्ता चेता
नं प्रक्षिपेदप्सु आ वत्सरं चतुष्पथे। पात्राणि तोदके दग्धोपजमानैव यथागतो वृथा अविहितमार्गेण। तेषां
शरीरं गंगायां वन्यत्र वा महानद्यां क्षिपेत्। कात्यायनेनाप्युक्तः। पद्मलौकिकाग्नौ अमंत्रकं दग्ध्वाऽस्थीनि स्था
पयित्वा प्रायश्चित्तं नारायणबलिं सार्द्धं कृत्वा अस्थीनि क्षीरेणाहृत्य पित्रा विधिना दहेत्। श्राद्धं च कुर्यात्। प्रायश्चित्तेन

राम
६४

रायणावली च वत्सरांते लोकगर्हापरिहारार्थं श्राद्धादौ योग्यतार्थं च कार्यो। नारायणबलिः कार्यो लोकग
र्हाभयान्नरैः। तथा तेषां भवेच्छौचं नान्यथेत्यब्रवीद्यादी महति उक्तेः। तेषां पापत्वं ब्राह्मणादीनां बुद्धिपूर्वात्मघातकानां चे
त्यर्थः। अथैषामतिभक्ताः पुत्राद्याः संततिदात्म धर्मकृपया प्रायश्चित्तं द्विगुणं चांद्रायणद्वयं तप्तकृच्छ्रचतुष्टयं वा। प
ञ्चत्रिंशत्कृच्छ्राणि कृत्वा पापवृद्ध्यादीनां योग्यसर्वप्रायश्चित्तं वत्सरान्ते नारायणबलिं च कृत्वानंतरं देवकालांतरे वा वत्स
रान्ते वा गिपिंडादिह श्राद्धादि कुर्युः। अनित्यश्च नित्यश्चाक्वापुषः। अकृतनिष्कृतीनां पापबुद्ध्यादीनां शवानां स्पर्शात्ताना
लंकरण वहन रज्जुच्छेदनदहनाश्रुपातकथादीनां ज्ञानात् तप्तकृच्छ्रम् महासांतपनं चरेत्। ज्ञाते तप्तकृच्छ्रं एतेषु एकैककरणे
त्वज्ञानादुपवासः। मत्याभ्यासे कृच्छ्रातिकृच्छ्रं चांद्रायणं योग्यतां कुर्यात्। पशुवृक्षादिरपि विकित्स्यगुरुव्याध्या
द्विसुतः प्रत्याख्यातभिषक्क्रियो बुद्धिपूर्वकमप्यात्मानं घातयति प्रपागात्सेवानं तस्य दोषः। शास्त्रानुज्ञातमरण
त्वात् तस्य प्रायश्चित्तं नारायणबलिनक्तः। त्रिरात्रमेवाशौचं। चतुर्थेऽह्नि एकादशाहकृत्यं पंचमे सपिंडनं। यहे
शौचे पिंडः त्रयः दशका। ततस्त्र्यहे सेवाक्षिपिंडचतुष्टयं पंचत्वारः। चत्वारिंशद्धांजलयः। द्वितीयदिने स्थिसंच
यनं। एवमस्माप्यस्महाशौचे ब्रह्मचारिभिः सर्वोक्तपापपंक्त्यादिभिः पतिते क्लीबे अकृतांतरप्रायश्चित्ते ब्रतेष्वसपिं

उदिष्टमरणेऽस्त्वनाशौचेऽस्त्वकृत्यान्यादिकार्यं ब्रह्मचारी प्रक्रान्तं प्राप भिक्षुरन्यान् पितृमहागुरून् मातामहाचार्योप
ाध्यायानां कुर्यादेव तत्र लोपो नास्ति। किंतु। मृतकान्तानान्तर्भोपातन् छूनिमिः सह वसेत्। माचादिस्मृतिरिक्तेषु क
र्मकरणे पुनरुपनयनं ब्रह्मचारिणः पातकं स्मृतः। सत्यामानामहाचार्यः प्रेतानामपुरुषकक्रियाः। कामोदकं सखि प्रत्ता
स्वस्त्रियश्चसुरर्त्विजां। कामममित्युक्तेः संख्याह्यवहानेऽपि न दोषः यमन। अंजलिसंख्या च विदिता वउक्तः। पाषाणेन
तत्राद्यपविशेद्धाः दशांजली नृपाद्दश सत्रिपेद्घात् वैश्यपेपं च दशस्मृताः। त्रिंशच्छूद्रस्य दातव्या स्नातः संभवि शे
कृहं। अथ षोडशश्राद्धानि तानि चामासिकानि एकोद्दिष्टं चाद्यैर्द्वैमासिकं। ऊनाहं मून षाण्मासं प्रेतश्राद्धानि
षोडश। परस्मैतानि न दीयन्ते प्रेतश्राद्धानि षोडश। येन त्वं सुस्थिरं तत्प्रमदेश्रेः श्राद्धशतैरपि। अर्धार्द्धमासं त्रैपाक्षि
कं। नवश्राद्धस्य पिंडत्वं श्राद्धान्म पिच षोडश। एकैकैने वृचकार्पणि मं विभक्ति धनेष्वपि। तत्र च पथ्यां शं सर्वैद्रव्यं रूपं
पत्र सद्यः शौचं नप्रयांते। सद्यःशौचेऽपि कार्यं प्रेतस्यैकादशाहदि छ्वतौ। किंचित्। तत्रापि सद्यःशौचवदेक
दशाहमप्याहुः। नवश्राद्धमासमिषो विद्येकरण्व। नवश्राद्धमासिकं च द्वादशं नरितं भवेत्। तदूर्ध्वं सत्यन्ते श्राद्धत्रुटेषं
प्रवदन्ते। अंगिराः। प्रथमेऽह्नि तृतीये च पंचमे सप्तमे तथा। नवमैकादशे चैव नवश्राद्धं प्रकीर्तितं। शिवस्वामीमते।

न कुर्याद्वा निर्वपं वा कुर्यात्स्वल्पं यत्नशालिनः। आपस्तंबः। षडिमा कुर्वीमा या नैत्रिरी पितॄणः। पंच एकादशाहं अप
पिंडैकेण। न विष्णुपुराणे। वर्णितोपि अवस्था। नवसप्त विंशं राज्ञां नवश्राद्धान्यनुक्रमात्। आद्यं तपो वर्णयो
स्तु षडिमा कुर्मे हर्षपः। विंशं नव ईराज्ञां सप्त ७ तथा। श्वेतश्राद्धे तु पत्नी ब्रह्मछर्माद्ये परिकल्पितं। पक्षे श्वेतो ज्ञानता
ओ क्वाशेषेषु सुभुक्तनामनाः। तेन श्राद्धे न विकिरः। तिस्मा तिरतावल्मा। तथा। द्वादशाहे पष्ठकुर्पा व पितुः पुत्र
सपिंडनं। एकादशो क्रिकुर्वीत प्रेतश्राद्धानि षोडश। वस्त्रालंकारशय्यादि पितुर्यद्वाहनादिकं। गंधमाल्यैः सम
भ्यर्घ्य श्राद्धभोक्ते निवेदयेत्। तथा। सुमंतः। आशिषो द्विगुणा दर्भा जपाशी स्वस्तिवाचनं। पितृशब्दः स्वसंबंधश
मशब्दस्तथैव च। पात्रालंभोवगाहश्च उल्मुकोल्लेखनादिकं। तृप्तप्रश्नश्च विकिरः शेषप्रश्नस्तथैव च। प्रदक्षि
णा विसर्गश्च। सीमांतगमनं तथा। अष्टादश पदार्थाश्च प्रेतश्राद्धे विवर्जयेत्। तदुक्तं वायुपुराणे। आशिषं
द्विगुणान्दर्भान् स्वस्त्यस्तु प्रणवं तथा। अग्नौकरणमुच्छिष्टं श्राद्धे वैश्वदेविकं। विकिरं न स्वधाकारं पितृशब्दो न
विद्यते। अनुशब्दं न कुर्वीत नावाहनं तथोल्मुकं। आसीमांतं न कुर्वीत प्रदक्षिणाविसर्जनं। तथा। एकोद्दिष्टेषु स
र्वेषु न स्वधाभिरम्यतां। स्वस्त्यस्तु विसृजे देवं सकृत्प्रणववर्जितं। एकोद्दिष्टसपिंडे तु अन्नशब्दो न विद्यते। पितृश्

ष्टं न कुर्वीत पितृणां चोपनायते। तथा। न धूपं न दीपं न स्वधा न नमस्कार इति न स्वधा प्रायणा धूपं दीपो चैव न पस्तृतिः।
इति गृह्यकारिकायां। नाशिखो द्विगुणा दर्भास्तस्य तु प्रणाणो जपः। विकरं पितृशर्मानुशहोमा मा विसर्जयेत्। आसी
मांतं स्वस्ति वाचं पिंडानां च नमस्कृतिः। न पुष्पं पिंडमूर्ध्नि स्थं वदेद्विप्रकाश्चुतं। सपिंडीकरणं यावत् ऋजुदर्भैः पितृक्रिया
। सपिंडीकरणादूर्ध्वं द्विगुणो विधिवद्भवेत्। पतिपुत्रवती नारी भर्तुरग्रे मृता यदि। वृषोत्सर्गं न कुर्वीत गां दद्यात्तु पयस्वि
नीं। अन्वारोहणे तु। न श्राद्धानि सर्वाणि न सपिंडीकरणं पृथक्। एक एव वृषोत्सर्गो गौरेका तत्र दीयते। यतीषु शा
तापः। एकोद्दिष्टं पिंडं आशौचं प्रेतसत्क्रिया। न कुर्यात् पार्वणं दद्यात् ब्रह्मीभूताय भिक्षवे। उशनाः। एकोद्दिष्टं न
कुर्वीत यतीनां चैव सर्वदा। अहन्येकादशे प्राप्ते पार्वणं तु विधीयते। सपिंडीकरणं तेषां न कर्तव्यं सुतादिभिः। त्रि
दंडग्रहणादेव प्रेतत्वं नैव जायते। मातृविषये शंखः। मातुः सपिंडीकरणं कथं कार्यं सुतादिभिः। मातामह्यादिभि
:सार्द्धं सपिंडीकरणं स्मृतं। कारिकायां। पितामह्यादिभिः सार्द्धं मातरं तु सपिंडयेत्। अन्वारोहणे तु यमः। पत्न्या चै
के न कर्तव्यं सपिंडीकरणं स्त्रियाः इति। पत्नी विषये पैठीनसिः। अपुत्रायां मृतायां तु पतिः कुर्यात्सपिंडनं। श्व
श्र्वादिभिः सहैवास्याः सपिंडीकरणं भवेत्। सपिंडीकरणे च ज्येष्ठपुत्रस्याधिकारः। तुअभेवा पुत्राणां श्राद्धानि वो

द्वादशाहत्वाकुर्यान्नित्तु सपिंडनं। प्रोषितावसिते पुत्रः कालादपि चिरादपि। यदि षोडशश्राद्धानि कनिष्ठश्चानादि

नाकृतानि यदीमपिंडत्वमेव कुर्याद्विप्रपरके। पितृदशाहं कुर्यात्सहिपुत्रो मृतस्तदा। तत्सुतः पित्रोर्ध्वदेहिकानंतरं

पितामहस्य पुनः संस्कारं कृत्वा सर्वमावर्तयेत्। अतीते तु दशाहे वं। तथा। अशक्ता पिंड्यानुष्ठाने तपौत्रे पितामह

हश्राद्धे उपक्रांते पितृमरणे सति पित्राशौचवहत्रै स्वकाले पितामहश्राद्धं पौत्रः कुर्यात। अक्रांतत्वादिति मदनपा

रिजाते गोभिलः। द्वादशाहाहिकाले तु प्रमादादननुष्ठिते सपिंडीकरणं कुर्यात्तत्कालेषून्नरक्षा विष्णुः। शुद्धस्मृतौ। वि

ष्णुः सर्ववर्ज्यं हि शूद्राणां द्वादशेह निकीर्तितं। अमावास्या श्राद्धकारिसूत्रविषयमेव तत्ऽत्र परांके कल्पतरौ वा

वचनबलाद्वाशौचमध्य एव कार्यं। कात्यायनः। सर्वेषामेव वर्णानां आशौचांते सपिंडनमिति तदेतदपि

रिक्तविषयं। ब्रह्मपुराणे। आशौचांताद्द्विवर्णानां दशमे पिंडभुक्तजेत। श्राद्धे पिंडदानांते सुखार्थं श्राद्धमाचरेत्।

सपिंडीकरणेप्युक्रमम न्येतु। ब्रह्मपुराणे। मृते पितरि यस्यापि विद्यते च पितामहः। तेन देयास्त्रयः पिंडाः

प्रपितामहपूर्वकाः। तेभ्यश्च पैतृकः पिंडो नियोक्तव्यश्च पूर्ववत्। मातर्यथ मृतायां तु विद्यते च पितामही।

प्रपितामहीपूर्वं तु कार्यस्तत्राप्ययं विधिः। व्युत्क्रमात्तु प्रमीतानां नैव कार्या सपिंडना। नीतु मातापितृभर्तव्यातिरि

६७

67

ऽर्विषयं तएव स्मार्ते । क्रमेण मृतानां च न सपिंडीकृतिरिष्यते । यदि माता यदि पिता भर्ता वैषविधिः स्मृतः । एवं
विधिः सपिंडननिषेधरूपः ॥ स्त्रियादिरपि महैकोद्दिष्टमेकादशेऽह्न्येव कुर्यात् । न तु सूतकांते । तदाह वृद्धवसि
ष्ठः । एकादशे द्विपक्षे वा तस्मात्पात्रमुदाहृतं । चतुर्णामपि वर्णानां सूतके तु पृथक् पृथक् । लौगाक्षिरपि । आ
द्यश्राद्धमशुद्धोपि कुर्यादेकादशेऽहनि । कर्तुस्तात्कालिकी शुद्धिरशुद्धः पुनरेव च । हेमाद्रिगणेशाद्यैस्तु स्त्रियां मृता
हायां पंचपंचदशेऽहनि कार्यं । स्याद्यदाहनि सं प्राप्ते स्नानं ग्रामाद्बहिर्भवेत् । तत्र तत्सानिवासास्तिके शश्मश्रु
न्तवानि च । इति देवलस्मरणात् । अनुभाविनां च परिवापनमित्यापस्तंबः । असार्थः । शावं दुःखं अनुभवतीत्य
नुभाविनः सपिंडास्तेषां च श्वविशेषे तावपनं । तत्र अल्पवयसामित्यपेक्षापानाहुर्वादिमूलकांते तु भोजप
त्पुत्रो द्विजानितिमत्स्यपुराणात् । इदं हेमाद्रिगणेशपरलेनव्याख्यातं । मदनपारिजाते गोभिलः । ब्राह्मणं भोजयेद्दा
घेहोतव्यमनले यवापुनश्च भोजयेत् । द्विजे द्विरा हुति भवेदिति । इदं चाग्निभासिकाद्याहिकपोः सिद्धार्थे ॥
अंगिराः । पस्मसंवत्सरादर्वाक् सपिंडीकरणं कृतं मासिकं चोदकुंभं च देयं तत्स्यापि वत्सरं । पैठीनसिः । सपिं
डीकरणादर्वाक् कुर्यात् श्राद्धानि षोडश । एकोद्दिष्टविधानेन कुर्यात् सर्वाणि तानि तु । सपिंडीकरणादूर्ध्वं यदा

ए०स०
६७

कुर्यान्नरा पुनः । प्रसङ्गं यो यथा कुर्यात्तथा कुर्यात्स्वनाम्नपि । शाखायां पुनः । सपिण्डीकरणादूर्ध्वं कृत्स्नं पक्षं स्नांस्न
नाम्नपि पुनरप्यपकृष्यन्ते ह्यपुत्रनिषेधनात् । द्विश्राद्धानन्तरं तं निषेधादित्यर्थः । अथ रात्रौ जननमरणे
रजोदर्शनादौ चत्रपःपक्षाः । अर्द्धरात्रपर्यन्तं पूर्वदिनगणना । वा त्रिभागापरात्रे भागद्वयं पूर्वदिनां । नगीतं वास
योदयात् पूर्वदिवामेवेति वा । तत्र हारीतकश्यपः । उदिते तु पर हारीतार्थे गृह्यपते रजः । जनने वा विपत्तौ वापस्मा
हल्लस्य शावरी । अर्द्धरात्रावधिः कालः सूतकादौ विधीयते । रात्रिं कुर्यात् त्रिभागं तु द्वौ भागौ पूर्व एव तु । उत्तमोंशः
प्रभातेन युज्यते मृतसूतके । रात्रावेव समुत्पन्ने मृते रजसि सूतके । पूर्वमेव दिनं ग्राह्यं यावन्नाभ्युदितो रविरिति ।
अत्र देशाचाराद्व्यवस्था । ग्रन्थान्तरे । रजोदोषे समुत्पन्ने सूतके मृतकेपि वा । पूर्वमेव दिनं ग्राह्यं यावन्नोदयते रविः ।
अथ रात्रौ । दाहादिनिर्णयो रेवकानीवे । रात्रौ वा रात्रिशेषे वा स्त्रियं पन्ने चेद्द्विजातयः । दाहं कृत्वा यथा यामा येद्वो पिंडो
निर्वपेत्सुतः । निगमः । मध्याह्ने स्नात यथा रात्रौ दाहः प्रायश्चित्तकर्मणि च । नवश्राद्धं च नो कुर्यात् ताकृतं निःफलं तां
यजेत् । रात्रिमृतस्य रात्रावेव दाहः । वपनं तु प्रातः । उक्तं च स्मृतिसंग्रहे । रात्रौ दद्यात्तु पिंडं तं कृत्वा वपनवर्जितं ।
वपनं नेष्यरात्रौ स्मृत्वनी वपनक्रिया । दिनवच्च सुदिनमृतस्याः स्मा दिना रात्रिदाह निषेधार्थी तथा । यावं रात्र

५

९८

६८

षितेन्द्राबुक्तलाक्षछान्नरहेस्मृतः। भ्रातिरन्त्रावल्यां॥ दशाहान्तर्द्दर्शपातेम विष्णुपुराणे। पक्षाशौचं च नत्र
सुपरिदर्शप्रपद्यते। समाप्यचोदकं पिंडानूत्सानं मात्रं समाचरेत्॥ मातापितृविषये तु गौतमः॥ अन्तर्दशा
हे दर्शश्चेत त्रसर्वं समापयेत्। पित्रोस्तुपावदाशौचं स्यात् पिंडतिलाञ्जलीन्। पित्रोरित्येकशेषः॥ पक्षगा
लवः॥ पित्रोराशौचमध्येपि पदि दर्शः समापयेत्। तावद्देवोनरं तं त्रं पर्पं च सम्यग्महासरं मिति तहोसं समुच्चोप
हाकरोति तद्विषये आपस्तंबविषयं चेति पारिजाते। पराशरमाधवीये निर्णयामृते च। अहान्तरं दर्शे मातापि
तृते त्रस्मापि समाप्तिर्न तु अन्तर्मध्ये दर्शपातेन द्विषये मेव गौतमवचनं। अन्येषां तु पराकृता चित् दशाहम
ध्ये दर्शपाते तं त्रसमाप्तिरिति दाहकाले ग्निनाशे दाहष्टे अग्निमथित्वा तेन दहेत्। भूर्भुवः स्वः स्वाहेत्याहुतिं हुत्वा
लौकिकेनाग्निना वा। तद्देहं महाजले वा क्षिपेत्। दशाहं प्रेतपिंडं दत्वा त्वालातानुको अन्नपिंडस्य अहो पवासः स
पिंडस्यैकाहः भस्मादिग्रुणौ द्वयोः प्रेतपिंडं कुर्यात् तौ संचयनाद्यौ कुर्यात् संगोत्रं। ऊर्ध्वं कापत्त्रये। अन्येषां प्रेता
शौचिनां पूर्वं संचयनात् त्रिरात्रं। पश्चादुपवासः। इत्यादिस्मृत्यंतरे मोऽक्षे पं। अन्यपुरुषं। कायो। पत्न्या मपि दहे
देवं भर्तुः पूर्वं मृता यदि। अनग्निकां दहेदेवं कपालेन हविर्भुजा। अग्निवर्णकपालं तु कृत्वा तत्र विनिक्षिपेत्॥

राम०
९८

कश्यपाहितनोपस्तुनानःस्तुकपालजः। अनुपनीतस्याप्येवं स्मृतं नरो। गृहस्थो ब्रह्मचारी च विधुरो विधवा स्त्रि

यः। ॐ पालनश्चोत्र पनस्तुपाग्निश्च कपालजः। देवलः। वाडवाग्नि रमेध्याग्नि सूतकाग्निश्च कर्हिचित्। पतिताग्नि

श्चिताग्निश्च न शिष्टग्रहणो विना। आहिताग्नेर्देशान्तरमरणे विशेषमत्रैव पस्मि देशे स्थिते वह्निस्ततोऽन्यत्र

मनोपदि। वहः पथि हतः कार्य पूर्णाहुतिरथापि वा। अग्निहोत्र पनवस्तेन पागो स्तुपपो ध। अशरीराहुतेस्त

स्मापमाहो मदश्यते। अनग्निका अपि होतव्यं तरसंभवेतथ्या हृत्लपदेऽग्नी पेत पयाग्निषातराहुतिः। विशे

षास्तु जुहुयाद्दर्शपर्व ना। पक्षहोमविधानतः पत्नीमेव तु जुहुयोऽस्या येकालाहुतीरपि। मासं प्रियेत वैश्वानराहुती

र्जुहुयाद्दथा तत्पत्नीमेव तु हामास्वातः कालाहुतीरपि। स कृत्हृहोत मन्त्रेष्टमित्रं तत्र व होमयोः। दर्शे वापि प्रकु

र्वीत स्थालीपाकं तदैव तु। होमद्रव्ये न कर्तव्यो पुनर्यदि समजीवति। म्रियेतो पवसथ्ये क्रिवे वैतनपात्रयेनत्र।

म्रियेत ताः क्षिप्तेनेनि सहोमद्रव्येह विःस्तु च। तद्यानि शेषद्रव्याणि तथा तानि देहेऽग्न। वहिष्याहिते षेवह

विस्तु म्रियते यद्या पा मांसं प शिष्टहोतानि देवतानां हवींषु विस्तु। वतु र्थ्यन्ता नि नामानि नाव तीनां वदेह थाप्स्वा

हाकारेण युगपत्समर्वाणि जुहुयाद्दथ्योनेहंत्तिष्ठतदाद्य शेषं कार्यमिति स्थितिः। एकोद्दिष्टं सपिंडं चक्र

पिंडं तु विधीयते। नालिकेरप्रमाणं तु प्रत्यहे मासिके तथा। तीर्थे दर्शे च संग्रामे कुक्कुटांडप्रमाणतः। महा
लये गयाश्राद्धे कुर्यादामलकोपमं। अनुगम्येच्छया प्रेतं ज्ञातिमज्ञातिमेव वा। स्नात्वा सचैलः स्पृष्ट्वाग्निं घृ
तं प्राश्य विशुध्यति। घृताभावे तु गायत्र्या दशकृत्वः पिबेदपः॥ ज्येष्ठेन वा कनिष्ठेन सपिंडीकरणे कृते। देशां
तरगतानां च पुत्राणां तु कथं भवेत्। मृता तु वपने कार्ये द्वादशाहांते तिलोदकः। ततः सपिंडीकरणं कुर्यादेकाद
शेऽहनि। द्वादशाहे न कर्तव्यमिति शातातपोऽब्रवीत्। नामग्रपर्यन्तमारे। ब्रह्मचारिमरणे मनपसानां सपिंडीक
रणं नास्ति। अन्नत्तेषामेकोद्दिष्टमनुक्रममतानां यवहितेः सापिंड्यं कार्यं न वा। केचित्सर्वं तु सपिंडनमा
हुरिति। पतीनां प्रेतत्वं नास्ति। अतस्तेषामेकोद्दिष्टं न सपिंडीकरणं। किंतु एकादशेऽहनि पार्वणं कार्यं दंडग्रह
णं लूर्वमते तु द्वादशाहादि सपिंडानां तं सर्वं विधिना कार्यमेव। अपोगरत्ने उपयोगिको निर्णयः॥ ॥अथ ब्रह्मचा
रीमरणे विधानमालायां विशेषः। येषां कुले ब्रह्मचारी निधनं प्राप्नुयाद्यदि। तत्कुलं रूपमा प्नोति
सोऽपि दुर्गतिमाप्नुयात्। ग्रहत्वं प्राप्नुयाद्बोधि द्धमेना वरितं वसेत्। त्रिंशद्धो ब्रह्मचारिभ्यो दद्यात्कौपिनकां गमः
त्रवानं। हस्तमात्रा कर्णमात्रा दद्यात्कृष्णाजिनानि च। पादुका छत्रमाला च हिगोपवीतं हनमेव च। मणिप्रवाल
तस्य। पितृस्य वंशस्य गतिमिच्छन्महीयसी। विधानं वै विधायाशु औ ई दे हि कमाचरेत्। मृतस्य त्रिपमाणस्य षड्विंशति मावरेता

७७

मालाधनूज्ञसूत्राणि चार्पयेत्। मंत्रैस्तल्लिंगकैस्त्वेव ब्रह्मणायुज्यसिद्धये। अभावे वर्णिनां पुत्राः गृहस्थाः
साधवः शुभाः। एवं कृते विधानेन विघ्नस्तस्य न जायते। ब्रह्मचारीमरणे ऽर्कविवाहः शौनकः। ब्रह्मचारि
णो रीतिकृच्छ्राणि समाप्तनः।। तत्राकीर्णे शेषस्य प्रायश्चित्तं प्रशांतये। द्वादशाब्दं षडब्दं वा त्र्यब्दं शक्त्या
थवा चरेत्।। ततो व्रतविसर्गाख्यं विधिं समाचरेत्। स्नातको ब्रह्मचारी च निधनं प्राप्नुयाद्यदि। तं पोऽस्य
वार्कविधिना तं पोज्यो नो परस्परं। अथाग्निमुपसमाधाय एवं गुणे त्यादि अमुकगोत्रस्यामुकनाम्नो
मृतस्य ब्रह्मचारिणो व्रतविसर्गं करिष्ये। तदंगतया विहितं हिरण्यपनरादीश्राद्धं करिष्य इति संकल्प्य तं
कृत्वा ऽन्वाधानाद्याधारांतं कृत्वाज्येन जुहुयात्। व्याहृतपश्च तत्वः। ॐ अग्नये व्रतपते स्वाहा।। इदं० अग्न
ये व्रतानुष्ठानं फलसंपादनाय स्वाहा। इदं० विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा। इदं० ततः स्विष्टकृदादि समाप्य पश्चा
दर्कसमीपे। स्वयनार्कीशाखापानं। प्रार्कं ब्रह्मचारिणो हरिद्रयानि लिप्य पीतसूत्रेण वेष्ट्य वस्त्रयुग्मे
नाच्छाद्याग्निमुपसमाधाय एवं गुण० अमुकगोत्रस्य सादिस्त्रौ धर्वदेहिकार्थम् अर्कविवाहं करिष्ये। तदंगं
हिरण्यपनरादीश्राद्धं करिष्ये। इध्माद्याधारांतं कृत्वाज्यहोमः। अग्नये स्वाहा। इदं० ॐ ब्रह्मणे स्वाहा। इदं। वि

७०

वाहविधियोजकायस्वाहा।इदंयस्मैतं कामकामायपवपंसं आउज्ञामहोनमसमभ्यं कामदत्वाःयेहं घृतं
पिबास्वाहा।इदंकामाय।ततस्त्रोव्याहृतयः।ततस्विष्टकृदादि।अर्केणशालो ब्रह्मचारी शवंवतुषाग्निना
विधिनादहेत।शालांप्रवाहयेदित्यसे॥ ॥इतिब्रह्मचारीमरणविधिः॥ ॥अथवस्तुगणश्राद्धं॥
इदमपाष्टवस्त्रदेशपस्नेतस्येनकार्यं।शक्तेनाष्टौब्राह्मणभोजनीयाः।अशक्तेनैकः।वस्तुनामकानि।ध्रु
वोध्वरश्चसोमश्चआपश्चैवानिलोनलः।प्रत्यूषश्चप्रभावश्चवसवोष्टौप्रकीर्तिताः।अत्रापिपिंडदाना
मभावः।वस्तुगणश्राद्धंकेषांकिमर्थंकेनोपकारार्थंकर्तव्यं।मनुः।नवर्द्धयेदघाहानिप्रत्यूहेनाग्निषुक्रि
याः।नचतत्कर्मकुर्वाणोसनाभ्योप्यशुचिर्भवेत।अस्यार्थः।येषांस्वकर्मनिष्ठायां।अलसमपप्याप
कंआशौचमुक्तंतेरालस्याहिनास्वकर्महीनंवद्विजवरधिकस्याशौचंनकर्तव्यमित्यर्थः।प्रत्यूहोविघ्नः।
तेनाग्निक्रियाअवश्यंकुर्यादित्यर्थः।प्रकारांतरमाह।नचेत्यादि।अग्निहोत्रहोमासामर्थ्येऽग्निहोविणो
होमकरणेपुत्रादिरपिशुचिर्भवेदित्यर्थइतिदेवापद्धतौ।अथस्मार्तकर्मण्येविषयज्ञमाहस्याधिकारः।श्र
क्तोत्रैनजावालिः।उभयत्रदशाहानिसपिंडानामाशौचंकं।स्नानोपस्पर्शनाभ्यामातान्अग्निहोत्रार्थंमहेति

राम०
७०

हेतिमन्त्रस्यार्थः। उभयत्र ज्ञातसूतके मृतके च स्नानोपस्पर्शनाभ्यां स्नात्वा नाचमनाद्धस्ता अग्निहोत्रे धिका
री भवति। तदर्थः। गृहागतमधुपर्कस्य यजमानाद्वत्विजः। पश्चाद्दशोत्पत्तिते चेत् न भये दिति निष्कर्षः।
पदासपिंडीकरणे द्वादशेहनि कृतं मासिकानि चापकृष्टानि तदा पुनर्मासिकानि कार्याणि। उतनेनेति त्रिंश
ता पाप्माह। सापिंडो द्वादशस्वात्किं कुर्यात्काले स्वके पुनः। अह्नां तं वत्सराणां वर्षं सापिंड्येनानिषोडशश्राद्धा
नि स्वके स्वके यथाविधि काले पुनः कुर्यात् न दाहाग्निरां। यस्मात् वत्सरात्स्वर्गात्कृ विहितान्तु सपिंडनः। विधिवदानि कु
र्वीत पुनः श्राद्धानि षोडशेति। एकादशे द्वादशेहनि त्रिपक्षत्रिमासिके। षष्ठे चैकादशे वाहे सपूर्णे वा सुनाग
मे। प्रथमाब्दस्य मासिकाः सामृताहाद्द्वादशेहनि। सपिंडीकरणं तत्र कुर्यात् दिवसु तो ग्निमान्। मृताहात्कृत इति म
र्यादायां पंचमी तृतीया हात्पूर्वदिनमारभ्येत्यर्थः। अथ त्रयोदशेह्नि प्रातः स्नात्वा। प्राणानायम्य तिथ्यादि सं
कीर्त्य अमुकगोत्रस्य अमुकशर्मणः पितृलोकगमने सुखसिध्यर्थं अमुकगोत्राणाम् अमुकशर्मणाम् अस्म
त् पितृपितामहप्रपितामहानां वसुरुद्रादित्यस्वरूपाणां प्राप्त्यर्थे श्राद्धं सपिंडकं तदैवं करिष्य इति संकल्प्य दत्रहणः पा
धादिसर्वं श्राद्धं पार्वणवत्कुर्यात्। पक्वान्नेनामेन वा कुर्यात्। ततः कर्मांगस्नानं कुर्यात्। देशकालौ निर्दिश्य

७१

मम सपरिवारस्य सकलारिष्टोपशमनपूर्वकमायुःसिद्ध्यर्थं चं गणेशपूजनपूर्वकं स्वस्तिवाचनं करिष्ये। यथा शाखं स्वस्त्ययनं वाचयित्वा शिखोग्रहीला बंधुभिः सह भुंजीत। अनंतऊर्ध्वश्रीखंडधारणं तांबूलमहणं च निकुर्वीत॥ ॥श्रीमत् गोमतीवालज्ञातीयःपोतिविदहोवालाल्मजविम्बनाथकृते श्रौर्ध्वदेहिकम कृतिःसमाप्तम्॥ ॥शुभं भवत्॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

कृ पा० १० २०

या० सर्वसास्त्रनोदेव दत्तस्येदं पुस्तकं

२०२५